INTaomOTIV

VIKTOR E. FRANKL

spune da vietii

INÎOTiIV

j

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

- » i Prefaţă de DANIEL GOLEMAN

CARTE TRADUSĂ ÎN 46 DE LIMB

I VIKTOR E. FRANKL

spun e

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

INÎOTiIIV

da”' .j.

.

vieţii

?

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

Prefaţă de DANIEL GOLEMAN

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

INÎOTilIV

VIKTOR E. FRANKL

spun e

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

INÎOTiIIV

da”' .j.

.

vieţii

?

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

Prefaţă de DANIEL GOLEMA

NWTWKIMTIV

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

INÎOTilIV

VIKTOR E. FRANKL

spun e

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

INÎOTiIV

f

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

Prefaţă de DANIEL GOLEMA

NINTH02133T

DEZVOLTAU

V

PEHSONflL

iEvoluţia începe de la cunoaşterea de sine. Prin lectură, pornim într-o călătorie înspre sine, pentru ca apoi să găsim starea de împăcare şi echilibrul interior. Introspectiv îşi propune să ofere cititorului cărţi-reper din domeniile spiritualităţii, psihologiei şi dezvoltării personale.

VIKTOR E. FRANKL

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

INÎOTiIV

spune **da** vieţii ?

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

Prefaţă de DANIEL GOLEMAN

Traducere din limba germană de MATEI PREDESCU

LITERA
Bucureşt

i*Uber den Sinn des Lebens* Viktor E. Frankl

Introducere de Joachim Bauer Postfaţă de Franz

Vesely

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

Copyright © 2019 Beltz Verlag în grupul editorial

Beltz • Weinheim Basel Copyright prefaţă © Daniel

Goleman Toate drepturile rezervate
Lucrarea de faţă cu toate părţile sale este protejată de drepturi de autor. Este interzisă orice folosire a acesteia fără acordul editurii, îndeosebi prin reproducere, traducere, ecranizare sau stocare şi prelucrare în sisteme
electronice

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

INÎOTilIV

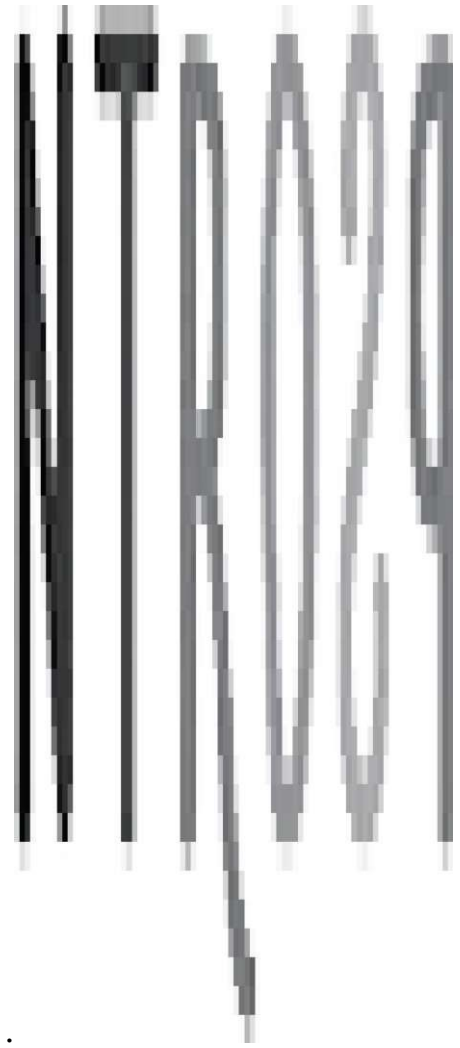

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

ıIntrospectiv este parte a Grupului Editorial Litera

tel.: 0374 82 66 35, 021 319 63 90; 031 425 16 19 e-mail: contact@litera.ro www.litera.ro

Copyright © 2022 Grup Media Litera pentru versiunea în limba română Toate drepturile rezervate

Editor: Vidraşcu şi fiii Redactori: Paul Gabriel Sandu, Irinel Antoniu Corector: Justina Bandol Copertă: Flori Zahiu Tehnoredactare şi prepress: Laura Velcea

CARTE TRADUSĂ ÎN 46 DE LIMBI

ISBN 978-606-33-7398-5
ISBN EPUB 978-606-33-8439-4

Răposatului meu tat

ăPrefaţă

9

Existenţa acestei cărţi este un mic miracol. Prelegerile care stau la baza ei au fost ţinute de psihiatrul Viktor Frankl în 1946, la numai nouă luni de la eliberarea lui dintr-un lagăr de muncă unde, cu scurt timp înainte, fusese în pragul morţii. Adunate de Frankl într-o carte, ele au fost publicate în germană de o editură mică. Volumul nu s-a mai retipărit după epuizarea tirajului şi a fost în mare parte uitat, până când aceeaşi editură l-a recuperat din propriile-i arhive.

Publicul care a asistat la prelegerile lui Viktor Frankl publicate în această carte fusese lipsit, în lungii ani de ocupaţie nazistă, de stimularea morală şi intelectuală oferită de el şi avea nevoie disperată de noi coordonate etice. Printre milioanele de victime ale Holocaustului care muriseră în lagărele de concentrare se numărau şi părinţii şi soţia însărcinată a lui Frankl. în ciuda tragediilor personale şi a inevitabilei şi profundei dureri resimţite în urma acestor pierderi, psihiatrul austriac a reuşit totuşi să-şi pună suferinţa într-o perspectivă care avea să inspire milioanele de cititori ai celui mai cunoscut volum al său, Omul în căutarea sensului vieţii, şi care i-a inspirat şi pe ascultătorii acestor prelegeri.

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

Viktor Frankl nu e singurul care a suferit pierderi de-vastatoare sau care a fost aproape de moarte, dar nici singurul care a găsit motive de speranţă în ciuda tuturor celor întâmplate. Fiica unor supravieţuitori ai Holoca-ustului îmi povestea odată că părinţii ei aveau un cerc de prieteni care, asemenea lor, trecuseră prin câteva dintre îngrozitoarele lagăre ale morţii unde a fost şi Frankl. Mă aşteptam să spună că toţi aveau o viziune pesimistă, dacă nu chiar deprimată, asupra lumii. Numai că, mi-a explicat ea, pe vremea când copilărea într-o suburbie a Bostonului, părinţii ei se întâlneau cu prietenii lor supravieţuitori ai lagărelor morţii... şi petreceau! Femeile, aşa cum obişnuia să spună bunica mea născută în Rusia, se „împopoţonau", punându-şi cele mai frumoase haine, împodobindu-se de parcă mergeau la un bal din înalta societate. Se adunau la chefuri, dansau şi se veseleau împreună - „profitau de orice prilej de a se bucura de viaţă", după cum mi-a explicat cunoscuta mea. îşi amintea cum tatăl ei savura chiar şi cele mai mici plăceri spunând „asta da viaţă!"

După cum afirma şi ea: „N-au uitat niciodată că viaţa este un dar pe care maşinăria nazistă nu reuşise să li-l ia". Erau hotărâţi, după iadul pe care trebuiseră să-l îndure, să spună „da!" vieţii orice s-ar fi întâmplat.

Expresia „spune «da» vieţii", povesteşte Viktor Frankl, îşi are originea în versurile unui cântec care era câteodată cântat sotto voce (pentru a nu înfuria

gardienii) de prizo-nierii unora dintre cele patru lagăre în care a fost închis, printre care şi notoriul Buchenwald. Cântecul avea origini bizare. Unul din primii comandanţi de la Buchenwald - construit în 1937 pentru deţinuţi politici - ordonase să se compună un cântec al lagărului. Prizonierii, adesea ex-tenuaţi după o zi de muncă grea şi mâncare puţină, erau obligaţi să-l cânte de mai multe ori. Un supravieţuitor de-clara că-şi „puneau toată ura" în acest efort.
Dar altora unele versuri le insuflau speranţă - în special următoarele:

Orice în viitor ne-ar aştepta, Vrem totuşi să îi

spunem vieţii „da", Pentru că vremea va veni-ntr-o zi

- Şi atunci liberi vom fi!

Dacă deţinuţii de la Buchenwald, torturaţi, munciţi şi înfometaţi aproape până la moarte, au putut găsi o urmă de speranţă în aceste versuri în ciuda suferinţei lor fără sfârşit, ne întreabă Frankl, nu ar trebui ca noi, cei care trăim în condiţii mult mai confortabile, să putem spune „da" vieţii în pofida a tot ce ne aduce ea?
Acest crez de preamărire a vieţii a devenit şi titlul volu-mului de faţă şi este
un mesaj pe care Frankl l-a transmis cu putere prin cele trei prelegeri cuprinse în el. Temele principale care aveau să capete formă finală în bine-cunoscuta sa carte Omul în căutarea sensului vieţii sunt deja

sugerate în aceste prelegeri ţinute în lunile martie şi aprilie ale lui 1946, perioada dintre scrierea şi publicarea Omului...
Eu am însă un motiv mai personal pentru care rezonez cu mesajul din Spune da vieţii. Părinţii părinţilor mei au ajuns în America pe la 1900, fugind de primele semne prevestitoare ale urii şi brutalităţii pe care le-au îndurat Frankl şi alţi supravieţuitori ai Holocaustului. Frankl şi-a ţinut prima prelegere în martie 1946, exact în perioada în care mă năşteam eu. însăşi existenţa mea este o dovadă a felului cum părinţii mei sfidau grozăviile la care fuse-seră martori până nu demult, este o preamărire a vieţii ca reacţie la acele atrocităţi.
Văzută în oglinda retrovizoare a mai bine de şapte decenii, realitatea despre care vorbeşte Frankl în aceste prelegeri a dispărut de mult, urmată fiind de traume şi speranţe generaţionale care s-au rostogolit de-a lungul timpului. Noi, copiii de după război, eram în general conştienţi de ororile ce avuseseră loc în lagărele morţii, dar relativ puţini tineri din ziua de azi ştiu de existenţa Holocaustului.
Chiar şi aşa, cuvintele lui Frankl, modelate de încercările prin care trecuse de curând, sunt astăzi de o actualitate surprinzătoare.
Pe când eram la liceu în California, la orele de educaţie civică eram învăţaţi să identificăm „marile minciuni”, adică manevrele standard de propagandă. Una dintre „marile minciuni” naziste, de pildă, a fost că aşa-numiţii „arieni” sunt o presupusă „rasă

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

superioară”, cumva predestinată să conducă lumea, înfrângerea naziştilor a spulberat această fantezie. Cum cel de-Al Doilea Război Mondial se terminase şi spectrul Războiului Rece căpăta amploare, apăruse ame-ninţarea că şi ruşii vor folosi arma propagandei. Aşa că elevii de liceu din generaţia mea învăţau să recunoască şi să contracareze jumătăţile de adevăr răuvoitoare.

Ca imunizare împotriva minciunilor venite din partea Rusiei la acea vreme, ne obişnuiam să identificăm elementele de bază ale unei dezinformări, să vedem printre ele „marea minciună”. Propaganda, aşa cum am aflat la orele de educaţie civică, nu se bazează doar pe minciuni şi dezinformare, ci şi pe stereotipuri negative distorsionate, termeni provocatori şi alte astfel de trucuri, pentru a manipula opiniile şi convingerile oamenilor în favoarea unei agende ideologice.

Propaganda jucase un rol major în formarea opiniei popoarelor conduse de puterile Axei. Hitler afirma că oamenii ajung să creadă orice lucru dacă este repetat suficient de des şi dacă informaţiile care îl infirmă sunt constant negate, trecute sub tăcere sau contracarate cu şi mai multe minciuni. Frankl cunoştea bine toxicitatea propagandei folosite de naziști în ascensiunea lor către putere şi după aceea. Şi-a dat seama că ea ţintea în valoarea însăşi a existenţei umane, susţinând de fapt lipsa de însemnătate a vieţii - cel puţin în cazul celor care, asemenea lui, se încadrau într-o categorie

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

demonizată, cum ar fi romii, homosexualii, evreii sau disidenţii politici.
Odată închis în lagărele de concentrare naziste, Frankl însuşi devenise victima acestor minciuni sistematice, fiind agresat de gardienii care vedeau în el şi în ceilalţi prizonieri nişte „suboameni”. Când a susţinut prelegerile adunate în cartea de faţă, la numai nouă luni după ce se eliberase din lagărul de muncă din Tiirkheim, el şi-a început discursul denunţând propaganda negativă care distrusese orice urmă de sens, etică umană şi valoare a vieţii. Aşa cum el şi membrii publicului vienez ştiau foarte bine, naziştii îşi şlefuiseră intens abilităţile propagandistice. Dar în zilele noastre nu mai există lecţii de educaţie civică care să ne înveţe să identificăm asemenea distorsiuni ale adevărului. De-a lungul secolelor, conducătorii autoritarişti din toată lumea au folosit acelaşi manual al dezinformării ca şi astăzi. Semnalele sunt bine ştiute: anihilarea presei de opoziţie, înăbuşirea vocilor disidente şi condamnarea la închisoare a jurnaliştilor care îndrăznesc să relateze altceva decât linia ideologică dominantă a partidului. Pericolul substituirii ştirilor reale şi obiective cu tot felul de minciuni, teorii ale conspiraţiei fără nicio bază şi incitări la ură de tipul „noi împotriva lor” a fost amplificat în zilele noastre de mass-media digitală, unde cei care cred în cine ştie ce perspectivă distorsionată asupra lucrurilor pot să-şi găsească un refugiu online printre alţi oameni cu o viziune

similară, fără să se lovească de dovezi contrare. Propaganda de nişă e la putere.
Nu-mi amintesc exact ce „mare minciună” s-a nimerit să trebuiască să demasc în tema mea pentru acasă. Dar pot să mă gândesc la câteva care au fost date la iveală în deceniile următoare. Una a fost legată de fumat. Guvernul Statelor Unite a avut grijă ca trupele Aliaţilor din Europa şi din Asia să aibă o rezervă constantă de ţigări, făcând o generaţie întreagă dependentă de un obicei care, în cele din urmă, i-a scurtat viaţa. Când eram tânăr, fumatul era considerat seducător (şi publicitatea poate să participe la o „mare minciună”!). Acum ştim că acest obicei favorizează apariţia cancerului, a problemelor cu inima şi o moarte mai timpurie.
O altă „mare minciună” pe care am întâlnit-o a avut legătură cu distribuitorul meu local de energie, Pacific Gas and Electric Company. Pe când eram eu tânăr, aceas-tă companie inspira încredere. Astăzi ştim însă că, de îndată ce întreprinderea publică a devenit firmă privată, lăcomia şi calculele de rentabilitate au făcut ca profiturile să fie sustrase în interes personal, nu folosite pentru repararea şi întreţinerea infrastructurii. Iar în prezent, această companie care a fost la un moment dat de încredere s-a dovedit a fi sursa a milioane de incendii de pădure - şi a dat faliment.
Educaţia pe care am primit-o eu pentru identificarea propagandei a dispărut de mult din programa şcolară. Dar se pare că suntem din nou martorii unui

timp când adevărurile simple şi valorile umane elementare trebuie apărate în faţa valului de propagandişti care instigă la ură. Să fie oare momentul potrivit pentru a aduce înapoi educaţia civică - lecţii despre cum să-ţi faci auzit glasul, despre ce înseamnă să fii un cetăţean responsabil şi cum să identifici „marile minciuni" din ziua de azi? într-o anumită măsură, lucrul acesta se întâmplă deja: în multe ţări apar iniţiative noi menite să creeze cadrul în care elevii de gimnaziu şi de liceu să înveţe aceste lucruri esenţiale.
într-o epocă în care sursele media de orice fel s-au transformat în unelte de persuasiune şi propagandă, e important pentru noi toţi să ne obişnuim să punem întrebări.
Cititorilor de azi ar putea să li se pară straniu că Frankl face, în prelegerile din această carte, atâtea eforturi să combată presupoziţia fundamentală a eutanasiei - nu în sensul ei literal, de moarte „bună", lină şi lipsită de durere, ci în sensul ei pervertit, potrivit căruia unele vieţi nu au valoare - inclusiv vieţile bolnavilor mintal sau ale celor cu dificultăţi de dezvoltare - şi de aceea eliminarea lor este justificată.
Naziştii omorâseră astfel de oameni - cu siguranţă, la doar câteva luni de la terminarea războiului, amintirea aceasta era proaspătă în mintea lui Frankl. în postura sa de psihiatru, el trebuie să fi fost perfect conştient de politica de „eutanasie" care ucisese

oameni precum pacienţii îngrijiţi de el la institutul unde lucrase înainte de război.
El afirmă că suferinţa - chiar şi bolile incurabile şi demnitatea intrinsecă a morţii naturale - poate avea sens. în faţa morţii, de exemplu, poţi încă repurta un succes interior, fie prin păstrarea unei anumite atitudini, fie prin împlinirea scopului tău în viaţă. Prin urmare, afirmă el, nimeni nu are dreptul să considere viaţa altuia lipsită de sens sau să-l creadă nedemn de a trăi. Frankl însuşi fusese nu demult eliberat dintr-un lagăr unde vieţile prizonierilor asemenea lui „nu valora[u] nimic".
Chiar dacă Holocaustul e socotit pe bună dreptate o crimă comisă împotriva grupurilor etnice, politice şi religioase pe care naziştii le considerau lipsite de valoa-re, politica exterminării a fost aplicată şi unui număr foarte mare de oameni - unii spun că ar fi vorba de sute de mii - cu handicapuri mintale. Oricât de straniu ar părea, această abordare şi-a avut originea în mişcarea „eugenică" americană de la sfârşitul secolului al XlX-lea-începutul secolului XX, o formă de darwinism social care justifica eliminarea persoanelor considerate inapte, adesea prin sterilizare forţată. Argumentele ei au fost duse până la ultima lor împlinire logică - fie ea şi înspăimântătoare - de către nazişti

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

.Eliminarea acestor categorii de oameni ca tactică de a scăpa de cei consideraţi la un moment dat „indezirabili” a dispărut, din fericire, aproape peste tot în lume. Discuţiile de astăzi despre eutanasie se concentrează asupra ideii de moarte „bună”, a situaţiei în care un bolnav în fază terminală, de obicei chinuit de dureri groaznice, optează pentru sinucidere pentru a-şi pune capăt suferinţei.
Cea mai mare contribuţie a lui Frankl la domeniul psihoterapiei este ceea ce el a numit „logoterapie”, o metodă care tratează problemele psihice ale oamenilor ajutându-i să găsească un scop propriei vieţi. în loc să umblăm după fericire, el ne-a îndemnat să căutăm sentimentul unui scop pe care ni-l oferă viaţa.
Fericirea în sine nu este un scop; plăcerile nu dau vieţii sens. în contrast cu ele, Frankl subliniază că până şi cele mai întunecate şi mai lipsite de bucurie episoade pot fi prielnice maturizării şi găsirii unui sens. Ba chiar, susţine el, cu cât problemele şi încercările sunt mai dificile, cu atât îl putem găsi mai mult în ele. Felul în care înfruntăm greutăţile vieţii, spune el, „arată cine suntem”.
Dacă nu ne putem schimba soarta, putem totuşi s-o acceptăm, să ne adaptăm la ea şi, eventual, să suferim transformări interioare chiar şi în mijlocul dificultăţilor. Această abordare a făcut parte dintr-un curent cunoscut ca „terapie existenţială”, care abordează marile probleme ale vieţii, cum ar fi reacţia noastră în faţa suferinţei şi a morţii, lucruri

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

care, spune Frankl, sunt mai bine gestionate atunci când avem un sentiment clar al scopului în viaţă. Terapiile existenţiale, inclusiv varianta franklianã, s-au dezvoltat în special în cadrul aşa-numitei „psihologii umaniste”, care a atins apogeul în anii 1970 şi a continuat în următoarele decenii. Desigur, o întreagă linie a logoterapiei şi a analizei existenţiale continuă până în ziua de astăzi.
în concepţia lui Frankl, există trei moduri principale în care oamenii îşi găsesc împlinirea în viaţă. Vorbim în primul rând despre acţiune: de exemplu, când creăm ceva, poate ceva artistic sau doar ceva care ne face plăcere, ceva care va exista şi după ce nu vom mai fi şi va continua să aibă un impact. în al doilea rând, sensul vieţii poate fi găsit în admiraţia faţă de natură, faţă de operele de artă sau în simpla dragoste de semeni; Frankl îl citează aici pe Kierkegaard, care spune că poarta către fericire se deschide în-totdeauna în afară. în al treilea rând, sensul poate veni din felul cum omul se adaptează şi reacţionează la limitările inevitabile ale posibilităţilor pe care i le oferă viaţa, cum ar fi propria moarte sau un destin cumplit, de pildă lagărele de concentrare. Pe scurt, viaţa noastră capătă sens prin acţiunile noastre, prin iubire sau prin suferinţă.
Mie asta mi-a adus aminte de sfaturile de viaţă date de Dalai Lama la a optzecea aniversare a zilei sale de naştere, pe care le-am inclus în Forţa binelui. Viziunea lui Dalai Lama pentru lumea de azi*. înainte

de toate, recomandă el, trebuie să dobândeşti un control interior asupra minţii şi reacţiilor tale în faţa dificultăţilor vieţii, apoi să adopţi o etică a altruismului şi compasiunii, impulsul de a-i ajuta pe ceilalţi, şi, în final, să pui în practică această viziune în toate felurile pe care ţi le permite viaţa.
Frankl citează o formulare cu acelaşi sens a rabinului Hillel, de acum aproape două mii de ani. Traducerea pe care o ştiu cel mai bine sună cam aşa: „Dacă eu nu sunt pentru mine, atunci cine va fi? Dacă nu sunt pentru alţii, atunci ce sunt? Şi, dacă nu acum, atunci când?" Pentru Frankl, asta înseamnă că fiecare din noi are un scop în viaţă numai al lui şi că a-i ajuta pe alţii îl înnobilează. Anvergura şi diversita-tea acţiunilor noastre contează mai puţin decât abilitatea de a răspunde la cerinţele specifice „cercului vieţii" proprii.
Un element comun al acestor mostre de înţelepciune separate de distanţe temporale uriaşe îl reprezintă accentul asupra felului în care reacţionăm la realităţile fiecărui moment, aici şi acum, revelându-ne scopul în etica vieţii cotidiene. Viaţa ne pune permanent întrebarea despre sensul ei, la care noi răspundem prin felul cum reacţionăm la provocările vieţii.
Cu siguranţă, Frankl vedea şi fragilitatea umană. El afirmă că fiecare dintre noi este imperfect, dar imperfect în felul lui propriu, şi dă o întorsătură pozitivă şi acestui lucru, concluzionând că puterile şi

slăbiciunile specifice fiecărui individ sunt ceea ce îl face de neînlocuit.
Marea majoritate a celor care, asemenea lui Frankl, au fost eliberaţi din lagărele de concentrare naziste au ales să plece în alte ţări, nu să se întoarcă la vechiul lor cămin, unde mult prea mulţi vecini deveniseră criminali. Viktor Frankl însă a ales să rămână după eliberare în Viena natală şi a devenit şeful secţiei de neurologie a unuia dintre cele mai importante spitale.
Austriecii printre care trăia îl şocau adesea cu afirmaţia lor că nu ştiuseră nimic despre ororile lagărelor din care el abia scăpase cu viaţă. Dar lui Frankl acest alibi i se părea fragil. Simţea că oamenii aceştia aleseseră să nu ştie.
Un alt supravieţuitor al regimului nazist, Ervin Staub, specialist în psihologie socială, a fost salvat de la moarte sigură de Raoul Wallenberg, diplomatul care a făcut paşapoarte suedeze pentru mii de evrei maghiari dispe-raţi, protejându-i de nazişti**. Staub a studiat cruzimea şi ura şi a ajuns la concluzia că una dintre rădăcinile acestui rău este ignorarea lui de către cei de pe margine, cei care aleg să nu vadă şi să nu ştie. Această ne-dorinţă de a şti este interpretată de făptaşi ca o aprobare tacită. Dar, dacă martorii protestează împotriva răului, observă Staub, sarcina răufăcătorilor devine mai grea.
în cazul lui Frankl, „neştiinţa" pe care a întâlnit-o în Viena postbelică privea lagărele naziste ale morţii îm-prăştiate prin efemerul imperiu al lui Hitler şi

avea legătură cu faptul că cetăţenii vienezi ignoraseră soarta foşti-lor vecini de cartier care fuseseră închişi şi muriseră în acele lagăre. Viktor Frankl afirmă că la baza acestei neşti-inţe voite se află încercarea de a scăpa de orice sentiment de responsabilitate sau vinovăţie pentru crimele respective şi recunoaşte că oamenii au fost în general încurajaţi să nu ştie de către liderii lor autoritarişti.

Lucru care se întâmplă şi azi. Auzim aceeaşi pretenţie de nevinovăţie - „n-am ştiut nimic” - şi în societatea contemporană, în formularea unei anumite tensiuni intergeneraţionale. Peste tot în lume, tinerii sunt furioşi pe generaţiile mai în vârstă pentru că le-au lăsat moş-tenire o planetă în ruină, în care avântul luat de distrugerea ecologică va continua inerţial timp de decenii, dacă nu chiar secole. Această „lipsă de habar” ecologică a fost o constantă de

la Revoluţia Industrială încoace. De atunci am fost martorii inventării a nenumărate echipamente şi procese de producţie, majoritatea într-o epocă în care nu eram conştienţi de impactul lor ecologic. Progresul ştiinţific şi tehnologic încurajează însă schimbarea şi creează opţiuni noi, care astăzi abordează problema crizei climatice şi sunt preluate peste tot în lume de toate generaţiile. Aceste alternative disruptive, cu adevărat „verzi”, sunt o modalitate de a atenua perspectiva sumbră asupra viitorului planetei noastre în deceniile următoare,

care este deocamdată o realitate indubitabilă pentru tinerii din ziua de azi.
Dacă Frankl s-ar mai fi aflat printre noi (a murit în 1997), cu siguranţă s-ar fi bucurat să vadă că mulţi dintre tinerii de acum aleg să ştie şi îşi găsesc scopul şi sensul vieţii în dezvăluirea problemelor ecologice şi în rezolvarea lor.
222 222
Dată fiind nebunia colectivă care afectase atât de mult societatea „civilizată” în timpul marelui război abia încheiat, Frankl simţea că generaţia mai tânără a epocii lui nu mai avea modele de urmat care să-i insufle acel idealism entuziast, energia care este motorul progresului. Tinerii care fuseseră martori ai războiului văzuseră prea multă cruzime, prea multă suferinţă fără sens şi prea multe pierderi devastatoare pentru a mai avea o viziune pozitivă asupra vieţii - şi cu atât mai puţin entuziasm faţă de ea.
Anii dinaintea şi din timpul războiului, spune el, au „discreditat complet” orice principiu, lăsând în urmă percepţia nihilistă că lumea în sine e lipsită de substanţă. Frankl s-a întrebat, aşadar, cum ar mai fi fost posibile re-învierea şi dăinuirea unor concepte precum sensul no-bil al vieţii, care fuseseră distruse cu atâta nepăsare de un torent de minciuni.
Tot el observa, pătrunzător şi oportun, că o paradigmă materialistă, în care oamenii sfârşesc prin a consuma fără discernământ şi îşi fixează atenţia asupra a ceea ce mai pot cumpăra, este apogeul vieţii fără sens, în care

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

„îngurgităm” la nesfârşit, fără nicio preocupare faţă de moralitate. în prezent, această dorinţă de consum a devenit mentalitatea dominantă, lipsită de orice semnificaţie superioară sau scop interior.
Ei i se adăuga pe atunci degradarea demnităţii umane din cauza unui sistem economic care, în deceniile anterioare prelegerilor de faţă, îi redusese pe cei care mun-ceau la statutul de „simple mijloace”, transformându-i în „unelte” de făcut bani pentru alţii. Frankl vedea în asta o insultă la adresa demnităţii umane, afirmând că un om nu ar trebui să devină niciodată un mijloc pentru atingerea unui scop.
Au urmat lagărele de concentrare, unde vieţi considerate demne numai de a fi anihilate erau totuşi exploatate prin muncă silnică până la limita lor biologică.
Toate acestea adunate - plus simplul fapt al complicităţii populaţiei cu conducătorii criminali - făceau ca, în perioada imediat postbelică, ţările europene în special să fie dominate de un sentiment colectiv de vinovăţie. Pe deasupra, ca supravieţuitor al lagărelor de concentrare, Frankl era întru totul conştient de faptul că „cei mai buni dintre noi” nu se mai întorseseră. Acest gând se putea transforma foarte uşor într-un copleşitor sentiment de vinovăţie al supravieţuitorului. Nu e de mirare că supravieţuitorii ca el au trebuit să înveţe din nou să fie fericiţi.

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

Aşa cum a intuit Frankl, încercarea de a găsi fie şi o urmă de sens al vieţii după confruntarea cu toate aceste piedici a provocat în societate o criză interioară, care a produs o viziune nemiloasă asupra lumii, existenţialismul nihilist. Să ne gândim la Aşteptându-l pe Godot, sumbra piesă postbelică a lui Beckett, expresie a cinismului şi a lipsei de speranţă caracteristice acelor ani. Aşa cum spunea Frankl, „nu e de mirare că filozofia contemporană priveşte lumea ca şi când ar fi lipsită de substanţă”.
Avansăm cu şapte decenii sau mai mult în timp. Există numeroase dovezi care arată că mulţi tineri din zilele noastre pun pe primul loc sensul şi scopul vieţii lor - o evoluţie pe care Frankl n-ar fi putut s-o anticipeze, dată fiind perspectiva întunecată pe care i-o insuflaseră ororile traversate. Dar, în zilele noastre, cei care fac recrutări şi angajări pentru firme, de exemplu, afirmă că, mai mult decât oricând în istoria recentă, noua generaţie de poten-ţiali angajaţi refuză să lucreze pentru acei agenţi economici ale căror activităţi nu se aliniază cu valorile lor personale.
Intuiţia lui Frankl despre importanţa scopului în viaţă a fost confirmată de numeroase cercetări. De exemplu, un sentiment al scopului oferă o bună protecţie împotriva sănătăţii precare. Oamenii cu un scop în viaţă, arată studiile, tind să trăiască mai mult. Iar cercetătorii au ajuns la concluzia că a avea un scop se numără printre ingredientele de bază ale stării generale de bine.

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

în piesa de teatru a lui Beckett, Estragon şi Vladimir, cele două personaje care-l aşteaptă pe Godot prizoniere într-o eternitate fără speranţă, au o tentativă stângace de sinucidere, încercând să scape din situaţia lor fără sens. Spre deosebire de ei, Frankl crease, în deceniul dinainte să fie trimis de nazişti în lagărele de concentrare, un program eficient de prevenire a sinuciderii. în universităţile germane ale vremii, grupuri întregi de studenţi se sinucideau aflând rezultatele examenelor care stabileau cine urma să primească o pregătire academică şi cine nu.

Dar sinuciderea, afirma Frankl, reprezintă apogeul lipsei de sens. „Sinuciderea", scria el, „nu este niciodată capa-bilă să rezolve o problemă" sau să răspundă la întrebarea pe care ne-o pune viaţa. Ca atare, îi îndemna pe studenţi ca, în loc să se concentreze obsesiv asupra rezultatelor slabe la examene şi să le exagereze consecinţele catastrofice, să se gândească la aspiraţiile mai mari pe care le aveau în viaţă. Conform unor surse, într-unui din primii ani după implementare, programul lui redusese numărul sinuciderilor la zero.

„Dacă dispui de acel de ce al vieţii, te împaci cu aproape orice cum"***, după cum spunea filozoful german Friedrich Nietzsche. Frankl considera că această maximă explică dorinţa de supravieţuire pe care o observase la unii prizonieri din lagăre. Cei care găseau un sens şi un scop superioare în viaţă,

care visau la ceea ce ar fi putut oferi lumii aveau, în viziunea lui, mai multe
şanse să supravieţuiască decât cei care se dădeau bătuţi.
Aici conta un element crucial. în pofida cruzimii cu care erau trataţi de gardieni, în ciuda bătăilor, torturii şi ameninţării constante cu moartea, o anumită parte din viaţa prizonierilor rămânea liberă: mintea lor. Speranţele, imaginaţia şi visele lor le aparţineau în continuare, în ciuda împrejurărilor teribile. Această capacitate interioară era libertatea umană autentică. Frankl a văzut că oamenii sunt gata să sufere de foame „atâta timp cât înfometarea are un sens".
Lecţia pe care a extras-o din această realitate existen-ţială este că perspectiva noastră asupra întâmplări-lor vieţii - felul cum le interpretăm - contează la fel de mult sau poate chiar mai mult decât ceea ce ni se întâmplă de fapt. Nu putem controla „soarta", dar fiecare din noi e responsabil de felul cum se raportează la evenimentele respective.
Frankl nutrea aceste idei despre importanţa remarcabilă a sensului vieţii încă dinainte să treacă prin ororile lagărelor, dar anii petrecuţi ca prizonier i-au întărit convingerile. Când a fost arestat şi deportat în 1942, avea cusut în căptuşeala pardesiului manuscrisul unei cărţi în care îşi prezenta concepţia. Spera s-o poată publica la un moment dat (deşi a trebuit să renunţe la pardesiu - şi la manuscris - încă din prima zi de prizonierat). Iar

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

această năzuinţă de a-şi publica ideile, alături de dorinţa arzătoare de a-i revedea pe cei dragi, i-a oferit un scop personal care l-a ţinut pe linia de plutire.
După război, cu viziunea lui optimistă despre viaţă încă intactă în pofida brutalităţilor din lagăre, Frankl a încercat prin aceste prelegeri să-i convingă pe oameni să aspire către „o nouă umanitate", în ciuda pierderilor, suferinţelor şi dezamăgirilor prin care trecuseră. „Umanul e încă valabil", spunea el.
îşi aminteşte cum şi-a întrebat studenţii ce cred ei că oferă vieţii un sens. Unul dintre ei a ghicit exact: să-i ajuţi pe ceilalţi să-şi găsească scopul. Frankl îşi încheie prelegerile - şi această carte - afirmând că singurul lui scop a fost ca fiecare dintre noi să poată spune „da" vieţii, orice s-ar întâmpla
.Daniel Goleman

Viktor Frankl si conditio humana

9

Textele cuprinse în această carte, transcrise după trei prelegeri ţinute de Viktor Frankl în anul 1946, sunt de o forţă colosală şi de o actualitate uluitoare. Ele redau într-o formă comprimată întreaga gândire a acestui remarcabil medic şi psihoterapeut, pe care el a dezvoltat-o apoi în numeroase articole şi cărţi în deceniile ce au urmat. Profunzimea cu care Viktor Frankl aduce la lumină conditio humana în aceste

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

trei texte este fără egal. Suntem, de aceea, profund recunoscători editurii Beltz pentru meritul de a face accesibilă gândirea lui publicului de astăzi, în special celor tineri.

Viktor Frankl a fost un gigant, deşi el însuşi, în virtutea felului său rezervat şi modest de a fi, ar fi refuzat o asemenea etichetare. Pentru mine, el stă pe aceeaşi treaptă cu Hipocrat, fondatorul medicinei ca artă a vindecării în Grecia antică, şi cu medicul alsacian Albert Schweitzer, laureat al Premiului Nobel pentru pace în anul 1954. La fel ca Schweitzer, Frankl a fost preocupat de chestiuni antropologice, referitoare la esenţa a ceea ce înseamnă să fii om, mult dincolo de vindecarea privită doar ca act medical.

Sunt trei aspecte, în textele publicate aici, care pe mine m-au mişcat în mod deosebit şi care merită să fie evidenţiate şi analizate mai îndeaproape.

Şinele ca nucleu al omului

Viktor Frankl avea patruzeci şi unu de ani - ajunsese, aşadar, la deplina maturitate - când a ţinut aceste prelegeri, însă avusese deja parte de experienţele cele mai groaznice prin care poate trece cineva. A fost unul dintre milioanele de oameni care au avut de suferit de pe urma atrocităţilor comise de nazişti. A fost însă şi unul dintre puţinii care au supravieţuit detenţiei în lagărul de concentrare (fiind chiar închis în mai multe lagăre). Experienţele prin care a trecut în această perioadă l-au ajutat să înţeleagă la nivel personal ce anume constituie nucleul unui om atunci

când i se ia totul: întâlnirea cu propriul sine. Caracteristice prezentului sunt faptul că oamenii nu mai au ocazia de a se întâlni cu şinele lor din cauza ritmului alert al vieţii sau faptul că evită deliberat s-o facă, distrăgându-şi constant atenţia cu tot felul de lucruri. De ce? Pentru că o asemenea întâlnire s-ar asocia cu emoţii neplăcute sau ar fi de-a dreptul insuportabilă.
A fi deţinut într-un lagăr de concentrare este o experienţă care nu se compară cu nimic. însă - aşa cum ne dă clar de înţeles - Viktor Frankl n-ar fi de acord cu această afirmaţie decât într-o anumită măsură: chiar şi aşa-numita „viaţă normală" poate pune pe cineva în situaţii în care, asemenea deţinutului, omul pierde dintr-odată mare parte sau chiar tot ceea ce, până atunci, îi permisese să evite întâlnirea cu şinele său. Asemenea situaţii se pot ivi în viaţa oricui. Numai în Germania se înregistrează anual aproape cinci sute de mii de cazuri noi de cancer. în viaţă pot apărea oricând din senin crize, pierderi, accidente sau boli care limitează posibilităţile unui om, impunându-i uneori chiar cele mai severe restricţii. Ce e de făcut atunci?
Textele lui Viktor Frankl ne încurajează să nu lăsăm în-tâlnirea cu „şinele" nostru autentic doar pentru vremurile când, printr-o lovitură a sorţii, tot ce este nesemnificativ păleşte, când, după spusele lui, „bani, putere, reputaţie [...] totul [e] pus sub semnul întrebării" sau e pur şi simplu pierdut. Şinele nostru

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

merită mai mult decât să ne întoarcem către el doar atunci când viaţa nu ne lasă alte opţiuni.
De curând, am dedicat şi eu o carte sinelui uman[1]. Menţionez şi acolo că, potrivit lui Frankl, sarcina principală a vieţii constă în a fi bine pregătit lăuntric încă de la o vârstă fragedă. Acest lucru necesită dezvoltarea unei „capacităţi interioare" care să-ţi permită să-ţi păstrezi „şinele, ceea ce îţi este cel mai propriu" chiar şi atunci când dispar distragerile constante şi nimicurile materiale de care ne înconjurăm în viaţa de zi cu zi.
Cel care nu se află în contact cu şinele său şi ajunge să fie dintr-odată silit, prin voia sorţii, să se întrebe care este esenţa vieţii lui, ce îi conferă valoare şi sens riscă să cedeze în faţa dificultăţilor şi să cadă în apatie. Viktor Frankl recunoştea că „a te lăsa să cazi psihic din lipsa unei ancore spirituale [...] poate duce şi la o cădere a trupului". Medicul Frankl vorbeşte aici dintr-o perspectivă integratoare, anticipând ceea ce constituie astăzi esenţa medicinei psihosomatice şi, între altele, poziţia cea mai avansată în psihooncologia modernă: că oamenii al căror sine este afectat suferă o slăbire a sistemului imunitar şi, deci, a rezistenţei la boli, inclusiv la cele tumorale[2].

Sursele sensului vieţii

Felul în care Viktor Frankl ne dezvăluie lucrurile care pot conferi sens vieţii noastre este remarcabil. Ceea ce nelinişteşte astăzi tot mai mulţi oameni de pretutindeni (şi îi determină să se orienteze într-o măsură din ce în ce mai mare spre diverse soluţii

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

spirituale) e înţelegerea faptului că bunăstarea materială în sine nu poate da sens vieţii. „Plăcerea în sine”, spune Frankl, „nu este ceva ce poate da sens existenţei [...] Fericirea nu trebuie, nu are voie şi nu poate să fie niciodată un scop, ci doar un rezultat”. Pornind de aici, el dezvoltă ideile centrale ale concepţiei sale filozofice existenţiale: „întrebarea nu mai poate fi: «Ce mai aştept eu de la viaţă?», ci: «Ce aşteaptă viaţa de la mine?»„. în viziunea lui Frankl, viaţa este cea care ne pune întrebări, iar noi trebuie să le dăm răspuns. Doar în măsura în care îi răspundem devine posibil ca ea să capete sens. Metodele pe care le avem la dispoziţie pentru a răspunde la întrebările vieţii sunt, potrivit lui Viktor Frankl, comportamentul activ, deschiderea către alţii şi trăirile estetice (inclusiv trăirea frumosului din natură). Omului privat de posibilitatea de a fi activ îi rămân în continuare trăirile şi viaţa interioară, inclusiv experienţa de a fi iubit. Pentru el devine astfel cu putinţă ca, „dincolo de starea activă [...], să dea sens vieţii [...] doar absorbind pasiv lumea în sine însuşi”.
în căutarea potenţialelor surse de sens, Viktor Frankl îşi conduce cititoarele şi cititorii către profunzimi extraordinare: chiar şi o suferinţă impusă şi ireparabilă, spune el, poate deveni o sursă de sens. Felul în care omul îşi modelează atitudinea faţă de propria-i suferinţă poate fi, potrivit lui, un act la fel de dătător de sens ca şi viaţa activă sau trăirile lăuntrice. „Niciun insucces exterior şi niciun eşec de

pe lume nu au cum să aducă atingere sensului care poate reieşi din boală şi moarte.” Frankl vorbeşte aici despre un „succes interior”. Sensul vieţii noastre ar consta în bună măsură, consideră el, în „modul în care ne raportăm la soarta exterioară”.
Toate acestea au legătură cu chestiuni cât se poate de actuale în cercetările asupra traumelor. Bolile şi traumele pot genera nu doar stres, ci şi, atunci când cei afectaţi au parte de suficient sprijin social şi terapeutic, ceea ce numim astăzi „dezvoltare” sau „creştere posttraumatică” (posttraumatic growth). „Cel puţin într-o anumită măsură şi între anumite limite”, s-ar putea chiar ca experienţa stresului să fortifice psihicul omenesc. Potrivit lui Frankl, „numai şi numai de persoană depinde dacă suferinţa ei are sens sau nu”.

Medicina modernă între obiectualizare si omenesc

>

Pentru mine, unul dintre punctele forte ale textelor publicate în această carte sunt observaţiile lui Frankl despre relaţia medic-pacient.
De regulă, în criza psihică pe care o produce de cele mai multe ori o boală grea, pacientul nu găseşte de unul singur modalitatea de a-şi recupera forţele sinelui. Pen-tru a descoperi sensul ascuns al unei boli şi a-şi recă-păta forţele pierdute, el are nevoie de un medic bun.
Viktor Frankl, care devenise deja specialist în neurologie înainte de a fi arestat şi deportat de

nazişti la Terezin, nu-şi permite o critică superficială la adresa medicinei convenţionale. Mai precis, el descrie pericolul inerent în medicina modernă de a transforma pacientul într-un „caz” şi într-o „patologie”.
Cine crede că termenii pomeniţi de Frankl aparţin vremurilor de demult se înşală. Şi eu mi-am auzit mulţi colegi vorbind astfel despre pacienţi şi despre diferiţi colaboratori („material clinic”, „material uman”). Aceşti termeni arată, ca să mă exprim folosind cuvintele lui Frankl, „cât de departe merge tendinţa medicului de a se distanţa de oameni şi de a-i obiectualiza”. Ceea ce spune Frankl sună ca un mesaj adresat medicinei noastre de astăzi: „Medicul bun [...] se va întoarce mereu de pe tărâmul obiectualizării pe cel al omenescului”.
Ar fi interesant de ştiut ce ar avea Viktor Frankl să le spună celor care astăzi sunt de părere că comunitatea este îndreptăţită să-i pretindă individului ceva în serviciul medicinei - de pildă, disponibilitatea, pe care mulţi o consideră deja de la sine înţeleasă, de a dona organe. Fiecare cititor sau cititoare poate decide pentru sine, după lectura textelor lui, ce viziune ar fi putut avea Viktor Frankl asupra acestei chestiuni.
Unul dintre pasajele, pentru mine, deosebit de mişcă-toare din prelegerile lui Frankl conţine indicaţia ca medicul să-i servească pacientului ca un fel de oglindă şi să-l „vadă” el însuşi într-un sens mai adânc. „Tocmai omenescul din medic descoperă

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

omenescul din bolnav [...] şi, mai mult, trezeşte omenescul în bolnav". Ce perspectivă avem aici! Omul - mai ales cel lovit de soartă şi împovărat de boală - are nevoie să se privească în oglindă şi să fie văzut nu numai de către medic, ci în general de alţi oameni. Pentru a găsi un sens în suferinţă şi pentru a putea încerca să adopte atitudinea potrivită într-o situaţie grea, el are nevoie de celălalt.

Orice deţinut dintr-un lagăr „ştia că, undeva, cumva, era cineva care îl privea nevăzut". Frankl subliniază de mai multe ori că, fără „existenţa celorlalţi, faptul de a fi al celorlalţi", omul nu poate să-şi păstreze şinele şi să facă faţă cerinţelor vieţii. în această privinţă se vede caracterul extrem de actual al textelor lui Frankl. Ideea că avem nevoie de rezonanţă interumană pentru a ne câştiga, dezvolta şi păstra şinele este o mostră de gândire dintre cele mai moderne.[3]

Sper că textele publicate în această carte vor avea parte de multe cititoare şi cititori interesaţi. Un lucru este cert: lectura scrierilor lui Viktor Frankl le va aduce un câştig personal uriaş.

prof. univ. dr. Joachim Bauer

Berlin, vara lui 2019

Joachim Bauer este internist, psihiatru, psihoterapeut, profesor universitar şi autor al mai multor cărţi de specialitate care s-au bucurat de o apreciere deosebită. A făcut multă vreme cercetări în domeniul

neuroştiinţelor. Trăieşte, predă şi lucrează la Berlin

.Nota editorului

Prelegerile publicate în acest volum au fost ţinute de Viktor Frankl în martie- aprilie 1946 la universitatea populară a cartierului muncitoresc Ottakring din Viena. în acelaşi an au apărut şi sub formă de carte cu titlul „... trotzdem ja zum Leben sagen". Drei Vorträge („... să spunem totuşi «da» vieţii". Trei prelegeri).

în această ediţie au fost păstraţi anumiţi termeni folosiţi de Frankl, care la momentul prelegerilor făceau parte din vocabularul general şi medical al limbii germane, dar care astăzi nu mai sunt neapărat de actualitate, precum Irrenanstalt („azil de nebuni"), Geisteskranker („bolnavi mintal"****), Vertilgung („exterminare"*****). Alţii, precum Neger („negru"), idiotische, geistig züruckgebliebene Kinder („copii idioţi, înapoiaţi mintal"), care astăzi au o notă ofensatoare, au fost înlocuiţi

.Despre sensul şi valoarea vieţii

A vorbi despre sensul şi valoarea vieţii poate părea astăzi mai necesar decât oricând. Se pune doar întrebarea dacă şi cum este posibil aşa ceva. Dintr-un anumit punct de vedere, astăzi este, într-adevăr, mai uşor: se poate vorbi din nou liber despre unele lucruri - lucruri care sunt intim legate de

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

problema sensului şi valorii existenţei umane, precum şi de demnitatea omului. Dintr-un alt punct de vedere însă, a devenit chiar mai greu să vorbeşti despre „sens”, „valoare” şi „demnitate”. Şi trebuie să ne întrebăm: se pot rosti aceste cuvinte aşa, pur şi simplu? Nu cumva înţelesul lor a devenit el însuşi îndoielnic? Nu s-a făcut oare în ultima vreme prea multă propagandă negativă împotriva a ceea ce înseamnă ele şi au însemnat cândva? Propaganda ultimilor ani****** a fost, în esenţă, o propagandă împotriva oricărui sens posibil şi a valorii, puse la îndoială, a existenţei. Anii aceştia au încercat să ne demonstreze tocmai lipsa de valoare a vieţii omeneşti.
De la Kant încoace, gândirea europeană a ştiut să afirme răspicat adevărata demnitate umană: Kant însuşi spunea, în a doua formulare a imperativului său categoric, că orice lucru are valoare, în timp ce omul are demnitate - el nu trebuie niciodată să devină mijloc pentru atingerea unui scop.
însă, potrivit ordinii economice din ultimele decenii, muncitorii au fost deja în cea mai mare parte transformaţi şi retrogradaţi la statutul de simple mijloace ale vieţii economice. Munca a încetat să mai fie un mijloc pentru atingerea unui scop, pentru viaţă - deci un mijloc de trai******* -, şi un asemenea mijloc au devenit omul şi viaţa sa, puterea sa vitală, puterea sa de muncă.
Apoi a venit războiul - războiul în care omul şi viaţa sa au fost puşi chiar şi în serviciul morţii.

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

Au urmat lagărele de concentrare. în ele, până şi viaţa considerată a nu fi demnă decât să piară era exploatată până la ultima picătură. Ce devalorizare

CARTE TRADUSĂ ÎN
46 DE LIMBI

avieţii, ce degradare şi umilire a omului! Să ne închipuim - ca să putem judeca lucrurile - că un stat se apucă să-şi exploateze cumva toţi condamnaţii la moarte, să se folosească de forţa lor de muncă până în ultima clipă a vieţii lor hărăzite pie-irii - şi asta în urma unui calcul că aşa ceva e mai convenabil decât să-i execuţi sumar pe aceşti oameni sau să-i hrăneşti pentru tot restul vieţii. Şi oare nu ni se spunea, în lagărele de concentrare, că nu ne meritǎm nici măcar supa - supa aceea pe care ne-o dădeau doar o dată pe zi şi al cărei cost trebuia să-l plătim prin munca pământului? Iar noi, cei nedemni, trebuia să acceptăm în mod corespunzător acest act de clemenţă nemeritată: la primirea supei, deţinutul trebuia să-şi scoată tichia. Şi, pentru că viaţa noastră nu făcea nici cât o supă, nici moartea noastră nu valora prea mult, adică nici măcar un glonţ - ci doar Zyklon B.
în fine, s-a ajuns la crimele în masă din spitalele de boli psihice. Aici a devenit evident că orice viaţă care nu mai era - fie şi într-o cât de mică măsură - „productivă” se considera literalmente că „nu merită să fie trăită”.
însă obiect al propagandei, spuneam mai devreme, a fost şi lipsa de sens a vieţii. Ce înţelegem prin asta?
Modul în care ne percepem astăzi viaţa nu lasă prea mult loc credinţei în sens. Trăim într-o epocă tipic postbelică. Chiar dacă într-o manieră întrucâtva jurnalistică, starea de spirit, condiţia sufletească a omului de azi poate fi cel mai bine caracterizată drept „devastată sufleteşte”. Şi încă nu ar fi atât de rău dacă lumea nu ar fi stăpânită şi de sentimentul că trăim totodată o perioadă premergătoare unui nou război. Inventarea bombei atomice alimentează frica de o catastrofă la nivel global, şi un soi de perspectivă apocaliptică învăluie sfârşitul acestui al doilea mileniu. Umanitatea a mai trecut prin astfel de momente în istoria ei. Ele au existat atât la începutul, cât şi la sfârşitul primului mileniu. Chiar şi în secolul trecut a existat un bine cunoscut sentiment de fin-de-siecle, iar defetismul nu îi este caracteristic doar lui; toate aceste stări de spirit au în comun un soi de fatalism.
Dar cu un asemenea fatalism nu putem porni recon-strucţia spirituală. El trebuie, înainte de toate, depăşit. însă aici e nevoie să ţinem cont de un lucru: astăzi nu mai putem ignora, cu un

optimism ieftin, ceea ce au adus cu sine anii din urmă. Am devenit pesimişti. Nu mai credem deloc în progres ca atare, în evoluţia spre ceva mai înalt a umanităţii, care să se impună de la sine. Credinţa oarbă în progresul implicit a devenit apanajul mic-burghezilor sătui - astăzi, o asemenea credinţă ar fi reacţionară. Astăzi ştim cu toţii de ce este în stare omul. Iar dacă există o diferenţă fundamentală între mentalitatea trecutului şi mentalitatea prezentului, ea poate fi descrisă cel mai bine astfel: înainte, activismul era asociat cu optimismul, în timp ce astăzi activismul are drept premisă pesimismul. Căci astăzi orice imbold către acţiune vine din recunoaşterea faptului că nu există niciun progres pe care să ne putem baza. Dacă astăzi nu avem voie să stăm cu mâinile în sân este tocmai pentru că depinde de fiecare dintre noi ce anume „progresează" şi cât de departe. Ştim că există doar evoluţia interioară a fiecărui individ, în timp ce progresul general constă cel mult într-un avans tehnic pe care, impresionaţi, îl luăm drept progres autentic numai pentru că trăim într-o epocă a tehnicii. Doar în temeiul pesimismului mai putem să acţionăm, nu mai suntem capabili să ne implicăm decât de pe această poziţie de scepticism, pe când vechiul optimism n-ar face altceva decât să ne moleşească şi să ne inducă tocmai un sentiment de fatalism, fie şi colorat în roz. Mai bine un activism sobru decât acest fatalism trandafiriu!

Cât de neclintită ar trebui să fie acum credinţa noastră în însemnătatea vieţii, ca să nu poată fi zguduită de un asemenea scepticism! Cât de necondiţionat trebuie să credem în sensul şi valoarea existenţei umane, pentru ca această credinţă să reuşească să accepte şi să îndure scepticismul şi pesimismul! Iar asta tocmai într-o vreme în care orice idealism a fost dezamăgit şi orice formă de entuziasm a fost intens abuzată şi în condiţiile în care nu putem apela decât la idealism şi entuziasm. Generaţia de astăzi, tinerii de astăzi - iar idealismul şi entuziasmul trebuie căutate tocmai la generaţia tânără - nu mai au modele la care să privească. Prea multe tulburări a fost nevoită să trăiască această generaţie, prea multe nenorociri exterioare şi, în siajul lor, interioare a trebuit să îndure - mult prea multe pentru o singură generaţie -, ca să ne

putem permite acum să contăm fără rezerve pe idealismul şi entuziasmul ei.
Toate programele, toate lozincile, toate principiile au fost complet discreditate în ultimii ani. Nimic nu a rămas în picioare, încât nici nu e de mirare că filozofia contemporană priveşte lumea ca şi când ar fi lipsită de substanţă. însă prin acest nihilism, prin pesimism şi scepticism, prin gravitatea unei „obiectivităţi" care deja nu mai este ₙnouă"********, ci s-a învechit, avem sarcina de a înainta către o nouă umanitate.
Căci anii din urmă ne-au deziluzionat cu siguranţă, dar în acelaşi timp ne-au arătat că umanul e încă valabil, ne-au învăţat că totul ţine de om. Ce rămâne e „doar" omul, până la urmă! El e ceea ce rămânea şi în toată mizeria trecutului apropiat, şi în experienţa lagărelor de concentrare. (Un exemplu este un lagăr de undeva din Bavaria, în care comandantul, membru SS, cheltuia în secret din propriu-i buzunar ca să procure, de la farmacia micului târg din apropiere, medicamente pentru deţinuţii „lui", în timp ce aşa-numitul „şef de lagăr"********, deci el însuşi deţinut, îşi trata colegii de detenţie în cel mai josnic mod. Şi acolo ţinea tot de om!) în lagăre, ceea ce rămânea era omul, fiinţa umană individuală „pur şi simplu". Anii recenţi îl privaseră de toate - de bani, de putere, de reputaţie. Nimic nu mai era sigur pentru el: nici viaţa, nici sănătatea, nici fericirea. Totul fusese pus sub semnul întrebării: vanitatea, ambiţia, relaţiile cu ceilalţi. Totul se redusese la existenţa nudă. Incandescenţa durerii topea tot ce reprezenta neesenţial - omul era „sublimat" până la ceea ce reprezenta el în ultimă instanţă: fie un oarecare din mulţime, deci nimeni real - aşadar, realmente, nimeni -, un anonim, „ceva" (!) fără nume, de pildă, un număr de deţinut; fie şinele său.
Deci exista în continuare posibilitatea de a lua vreun fel de decizie? Faptul nu trebuie să ne mire, căci „existen-ţa" - existenţa nudă şi brută la care fusese redus omul - nu este, de fapt, nimic altceva decât decizie.
însă ceea ce îi venea în ajutor în luarea acestei deci-zii - unul din factorii decisivi care contribuiau la ea - era existenţa celorlalţi, faptul de a fi al celorlalţi, şi anume exemplaritatea faptului lor de a fi. Lucrul acesta era mai rodnic decât orice vorbire sau scriere.

Căci întotdeauna fiinţa este un factor în mai mare măsură hotărâtor decât cuvântul. Şi omul trebuia - şi trebuie întotdeauna - să se întrebe dacă nu cumva cu mult mai important decât a scrie cărţi sau a ţine prelegeri este să transpui în existenţa ta conţinutul lor. Ceea ce e înfăptuit, transformat în realitate este, de asemenea, mult mai eficace. Cuvântul singur poate face prea puţine.
La un moment dat, de pildă, am fost chemat în casa unei doamne care se sinucisese. Pe peretele ei, deasupra canapelei, atârna, frumos înrămată, o maximă: „Mai puternic decât destinul este curajul de a-l îndura neclintit". Sub un asemenea motto îşi luase viaţa o fiinţă umană.
Este neîndoielnic că oamenii exemplari, care pot şi trebuie să fie eficace prin simpla lor existenţă, sunt o minoritate. Iar pesimismul nostru ştie acest lucru. Dar tocmai de aceea este important activismul care coexistă cu el, tocmai de aceea este importantă răspunderea uriaşă a celor puţini. Un mit vechi ne spune că existenţa lumii s-ar clădi pe faptul că în ea există, în orice moment, treizeci şi şase de oameni cu adevărat drepţi.******** Doar treizeci şi şase! O minoritate infimă. Şi totuşi aceşti oameni asigură continuitatea morală a unei lumi întregi.
însă mitul povesteşte mai departe: de îndată ce unul dintre „drepţi" este recunoscut ca atare, este, cum s-ar zice, „ghicit" de cei din jur, de semeni, el dispare, este „retras" şi trebuie să moară pe loc. Ce înseamnă asta? Cu siguranţă, nu greşim dacă explicăm astfel: când observă tendinţa pedagogică a modelului, oamenii „se $_{m}$§hnesc"********; căci nimănui nu-i place să i se ţină predici.
Ce ne spun toate acestea? Ce rezultă pentru noi din cele de mai sus? Două lucruri: că totul depinde de fiinţa umană individuală, indiferent cât de mic este numărul unor indivizi care gândesc la fel, şi că totul ţine de cum reuşeşte ea să transpună în mod creator - prin fapte, nu doar prin cuvinte - sensul vieţii în propria sa existenţă. Aşadar, singura cale este să opunem propagandei negative din ultima vreme, a „non-sensului", o propagandă care trebuie să fie în primul rând individuală şi în al doilea rând activă. Doar astfel poate fi pozitivă.

Cam atât despre întrebarea iniţială: dacă, în ce sens şi pe baza cărei stări de spirit mai este astăzi posibil să pledezi pentru sensul şi valoarea vieţii.
Şi totuşi, când se vorbeşte despre sensul existenţei, acest sens e cumva întotdeauna pus sub semnul întrebării. Dacă întrebăm explicit despre el, parcă deja îl punem la îndoială. Iar îndoiala cu privire la însemnătatea existenţei umane duce cu uşurinţă la disperare, care se manifestă ca hotărâre de a-ţi pune capăt vieţii. Când vine vorba despre sinucidere, trebuie să distingem între patru motive esenţiale, dar şi esenţial diferite, din care se naşte disponibilitatea interioară de a săvârşi acest gest.
în primul rând, sinuciderea poate fi consecinţa nu a unei stări psihice, ci a uneia fizice, corporale. în acest grup intră cazurile în care cineva încearcă aproape compulsiv să se sinucidă în urma unei alterări a stării sale mentale ce are în ultimă instanţă cauze fizice. Fireşte, asemenea cazuri nu fac obiectul consideraţiilor din prelegerea de astăzi.
Sunt apoi oameni la care decizia de a se sinucide se hrăneşte din calculul efectelor pe care le va avea acest act asupra celor din jur - oameni care vor cumva să se răzbune pe altul pentru ceva ce li s-a făcut şi să-şi satisfacă dorinţa de răzbunare în aşa fel încât acela să trăiască tot restul vieţii cu conştiinţa vinovăţiei, să se simtă vinovat pentru că el sau ea a murit. Şi aceste cazuri trebuie eliminate când discutăm despre sensul vieţii.
în al treilea rând, există oameni la care hotărârea de a se sinucide izvorăşte pur şi simplu din faptul că se simt obosiţi, obosiţi de viaţă. însă această oboseală este un sentiment - şi, cum se ştie, sentimentele nu sunt argumente. Simplul fapt că eşti obosit, că te simţi epuizat nu este nicidecum, în sine, un motiv pentru a te opri din drum. Problema este mai degrabă aici dacă are sens să continui, dacă merită să treci peste oboseală. Aici necesar în primul rând este tocmai răspunsul la întrebarea despre sensul vieţii, al continuării ei în ciuda oboselii de a trăi. Ca atare, această oboseală nu este un contraargument la continuarea vieţii. însă poţi continua să trăieşti doar dacă ajungi să cunoşti sensul ei necondiţionat.

De fapt, aici vom discuta despre cel de-al patrulea grup, al oamenilor care îşi doresc să moară pentru că pur şi simplu nu pot să creadă că are sens să-şi continue viaţa, că viaţa însăşi are sens. Sinuciderea cu o asemenea motivaţie se numeşte, de regulă, „sinucidere de bii$_{an}$ţ”******** şi $_{es}$te de fiecare dată urmarea unui aşa-zis „bilanţ negativ” al vieţii. Persoana face un calcul, compară ceea ce are cu ceea ce ar trebui să aibă, ceea ce consideră că viaţa încă îi datorează cu ceea ce crede că mai poate realiza, iar bilanţul negativ la care ajunge o împinge apoi către sinucidere. îmi propun acum să examinez acest bilanţ.

De regulă, pe talerul cu ceea ce avem se află toate sufe-rinţele şi durerile, iar pe cel cu ceea ce ar trebui să avem, toată fericirea şi norocul care ne-au ocolit. însă acest bilanţ este calculat greşit de la bun început. Căci, aşa cum se spune, „n-am venit pe lume pentru plăcere”. Iar acest lucru este valabil în ambele sensuri, atât pentru ceea ce este, cât şi pentru ceea ce ar trebui să fie. Cine nu a ajuns să simtă asta el însuşi poate citi lucrarea unui psiholog experimental rus care a dovedit la un moment dat că omul obişnuit trăieşte semnificativ mai multe sentimente neplăcute decât plăcute în viaţa de zi cu zi. Aşadar, ar fi din start cu neputinţă să trăim doar pentru plăcere.

Dar ar fi măcar necesar aşa ceva - şi, mai ales, ar merita? Să ne imaginăm un bărbat condamnat la moarte căruia, cu câteva ore înainte de a fi executat, i s- ar da dreptul de a-şi alege singur meniul pentru ultima masă. Gardianul intră în celulă şi îl întreabă ce şi-ar dori, oferindu-i tot felul de bunătăţi, însă omul nostru respinge toate ofertele, căci i se pare absolut irelevant dacă îşi umple sau nu stomacul cu bucate gustoase, fiindcă oricum în câteva ore corpul lui va fi un cadavru. Chiar şi senzaţia de plăcere pe care ar putea-o simţi în ganglionii săi cerebrali ar fi fără rost în virtutea faptului că peste două ore aceştia urmează să fie anihilaţi pentru totdeauna.

Viaţa stă însă în întregimea ei în faţa morţii, şi, dacă omul acesta ar avea dreptate, atunci şi viaţa noastră, a tuturor, ar fi la fel de lipsită de sens câtă vreme ne-am străduit să obţinem doar plăcerea - cât mai multă şi cât mai mare. Plăcerea în sine nu este ceva ce

poate da sens existenţei; prin urmare, nici lipsa plăcerilor, în mod evident, nu poate lipsi viaţa de sens.
Un bărbat care a putut fi salvat după o tentativă de sinucidere îmi povestea într-o zi că voise să meargă în afara oraşului ca să-şi tragă un glonţ în cap, dar, cum deja era seară târzie, tramvaiele nu mai mergeau şi s-a văzut nevoit să ia un taxi. Şi-a făcut atunci griji, fiindcă nu voia să risipească banii pe taxi, însă în cele din urmă nu şi-a putut reţine un zâmbet că era încă în stare să aibă asemenea scrupule cu puţin înainte de moarte. în faţa morţii, zgârcenia la bani trebuie să-i fi părut lipsită de sens acestui om hotărât să-şi pună capăt zilelor.
Cât de frumos a surprins Rabindranath Tagore toate acestea - deziluzia omului faţă de pretenţia sa de a fi fericit în viaţă - în câteva versuri în care spune:
M-am culcat şi am visat,

Că viaţa e bucurie. M-am trezit şi mi-am dat seama Că viaţa este

datorie. Am muncit, şi iată: Datoria era bucuria.

Şi prin asta am arătat deja direcţia în care se vor îndrepta consideraţiile mele de aici înainte.
Aşadar, viaţa este cumva o datorie, o singură mare obligaţie. Şi, desigur, în viaţă există şi bucurie - dar aceasta nu poate fi un obiectiv, n-o putem face să existe ca atare fiindcă aşa ne dorim, ci mai degrabă trebuie să apară de la sine
- şi ea chiar apare de la sine, aşa cum apare o consecinţă. Fericirea nu trebuie, nu are voie şi nu poate niciodată să fie un scop, ci doar un rezultat - rezultatul îndeplinirii tocmai acelui lucru care în poezia lui Tagore se numeşte „datorie” şi pe care ceva mai încolo vom încerca să îl analizăm mai îndeaproape. în orice caz, orice strădanie a omului de a obţine fericirea este condamnată, întrucât fericirea poate doar să îi cadă în braţe, nu să fie vânată şi prinsă.
Kierkegaard a fost cel care a formulat această alegorie înţeleaptă: uşa spre fericire se deschide întotdeauna „în afară”* *******, ceea ce înseamnă că i se închide tocmai aceluia care încearcă s-o împingă „înăuntru”.
La un moment dat, m-am aflat faţă în faţă - întâmplător, chiar în acelaşi timp

- cu doi oameni sătui de viaţă, un bărbat şi o femeie. Amândoi îmi spuseseră că viaţa lor este lipsită de sens şi că „nu mai aşteaptă nimic de la ea”. într-un fel, amândoi aveau dreptate, însă în scurt timp s-a dovedit că, dimpotrivă, ceva îi aştepta pe ei: pe bărbat, o lucrare ştiinţifică rămasă neîncheiată, iar pe femeie, un copil care pe atunci trăia în străinătate, într-o ţară îndepărtată, unde ea nu putea ajunge.
Aici e momentul să facem o revoluţie - „copernicană”, am putea zice împreună cu Kant -, adică o răsucire a gândirii cu o sută optzeci de grade, în urma căreia întrebarea nu mai poate fi: „Ce mai aştept eu de la viaţă?”, ci: „Ce aşteaptă viaţa de la mine?” Ce sarcină mă aşteaptă în viaţă?
Acum înţelegem şi cât de greşit este formulată întrebarea despre sensul vieţii aşa cum este pusă de obicei: nu nouă ne e permis să întrebăm despre sensul vieţii, ci viaţa este cea care pune întrebări, care ni le adresează nouă, noi suntem cei chestionaţi! Noi suntem cei care trebuie să răspundă, care au de dat, oră de oră, un răspuns la întrebarea constantă pe care le-o pune viaţa, la „marile întrebări”. însuşi faptul de a trăi nu înseamnă altceva decât a fi chestionat, toată existenţa noastră nu înseamnă decât a răspunde - a fi răspunzători în faţa vieţii. Dacă gândim din această perspectivă, nimic nu ne mai poate speria, nici viitorul, nici vreo aparentă lipsă de viitor. Căci acum prezentul este totul, întrucât el conţine veşnic noua întrebare despre viaţă ce ne e adresată. Totul depinde de ce anume se aşteaptă de la noi în prezent. Cât despre ce ne aşteaptă în viitor, nu avem nevoie să ştim acest lucru mai mult decât putem să-l ştim.
în acest context, eu spun adesea o povestioară relatată acum câţiva ani într-o notiţă de ziar: un bărbat de culoare condamnat la închisoare pe viaţă a fost la un moment dat deportat pe Insula Diavolului********. Pe când vaporul Leviathan se afla în larg, la bord a izbucnit un incendiu. Cum situaţia era dramatică, prizonierul a fost eliberat din cătuşe şi a participat la acţiunile de salvare, reuşind să salveze zece vieţi omeneşti, motiv pentru care, ulterior, a fost graţiat. Şi acum vă rog să vă gândiţi: presupunând că cineva l-ar fi întrebat pe acest om înainte de îmbarcare, în portul Marsilia, dacă viaţa lui mai poate avea vreun sens, el ar fi

trebuit să scuture din cap - căci ce putea să-l mai aştepte? însă nimeni dintre noi nu ştie ce-l mai aşteaptă, ce moment providenţial, ce ocazie unică de a face ceva minunat, precum salvarea celor zece vieţi de către condamnatul de pe vaporul Leviathan.

Dar întrebarea pe care ne-o pune viaţa - şi răspunsul prin care putem împlini sensul ei pe moment - nu se schimbă doar de la oră la oră, ci şi de la un om la altul: clipă de clipă, ea este cu totul alta pentru fiecare individ. Şi aşa ne dăm seama cât de simplist este formulată întrebarea despre sensul vieţii dacă nu e pusă extrem de concret - în concreteţea lui aici şi acum. A formula astfel întrebarea despre sensul vieţii ni se pare, din această perspectivă, la fel de naiv precum gestul reporterului care, luându-i un interviu unui maestru de şah, i s-ar adresa astfel: „Maestre, spuneţi-mi, vă rog, ce mutare credeţi că este cea mai bună?" Căci există oare o singură mutare, o mutare anume care să fie bună sau poate chiar cea mai bună, dincolo de situaţia concretă de joc, dincolo de poziţionarea concretă a pieselor?

La fel de naiv era tânărul care într-o zi, în urmă cu mulţi ani, a venit la mine înainte să ţin undeva o mică prelegere despre sensul vieţii şi mi-a spus cam aşa: „Domnule Frankl, nu vă supăraţi, în seara asta sunt invitat la viitorii mei socri. Trebuie neapărat să mă duc şi nu pot sta la conferinţa dumneavoastră. Fiţi bun şi spuneţi-mi repede: care-i sensul vieţii?"

La ceea ce ne aşteaptă în clipa de faţă, la „provocarea concretă" a momentului, putem răspunde în mai multe feluri.

în primul rând, putem da un răspuns activ, exprimat prin acţiune. Răspunsul la întrebările concrete ale vieţii poate fi o faptă pe care o săvârşim sau o lucrare pe care o realizăm. Dar şi aici trebuie să avem câteva lucruri în vedere, şi ceea ce vreau să spun acum cred că s-ar putea din nou exprima cel mai bine făcând referire la o experien-ţă concretă.

într-o zi, în faţa mea şedea un tânăr cu care discutam exact chestiunea sensului sau a lipsei de sens a vieţii. El mi-a formulat următoarea obiecţie: „Dumneavoastră vă vine uşor să vorbiţi - aţi organizat centre de consiliere, ajutaţi oameni, le ridicaţi moralul.

Dar eu... Cine sunt eu? Ce sunt? Un ajutor de croitor. Ce să fac? Cum pot da un sens vieţii prin faptele mele?”
Tânărul acesta uita că, pentru ca viaţa să fie „împlinită”, nu contează niciodată unde se află cineva în viaţă sau ce meserie practică, ci numai cum îşi umple locul, cercul său - şi nu contează mărimea razei lui de acţiune, ci doar dacă cercul este umplut. în cercul concret al vieţii sale, orice om este inimitabil şi de neînlocuit, şi asta e valabil pentru fiecare individ. Sarcinile pe care i le dă viaţa sunt numai ale lui şi numai lui i se cere să le îndeplinească. Iar viaţa unui om care nu şi-a umplut cercul relativ mai larg al propriei vieţi rămâne mai neîmplinită decât a unuia care răspunde tuturor cerinţelor din cercul său, chiar dacă mai mic. în mediul său concret, un ajutor de croitor poate realiza mai multe, iar prin ceea ce face şi prin ceea ce lasă nefăcut poate duce o viaţă mai plină de sens decât un alt om pe care îl invidiază, dacă acesta din urmă nu e conştient de răspunderea sa mai mare în viaţă şi nu se
ridică la înălţimea ei.
„Dar cum stau lucrurile, de pildă, cu şomerii?” ar putea cineva să obiecteze - uitând că practicarea meseriei nu este singurul domeniu în care omul poate da în mod activ un sens vieţii sale. Căci oare doar meseria dă vieţii sens? Să-i întrebăm pe toţi aceia care ni se plâng - nu fără temei - de cât de lipsită de sens le este munca (adesea mecanică), veşnica însumare a unor coloane de numere sau manevrarea mereu aceeaşi a unor manete de utilaje, la banda rulantă. Viaţa acestor oameni poate prinde sens abia în bruma de timp liber pe care o au, dacă e umplută cu un sens personal, omenesc. Pe de altă parte, în timpul liber de care dispune din abundenţă, şi şomerul are şansa de a da un sens vieţii sale.
Nu aş vrea să creadă nimeni că sunt atât de frivol încât să subestimez greutăţile economice, o situaţie economică disperată sau factorii sociali şi economici din asemenea contexte. Ştim prea bine, astăzi mai mult decât oricând, că „e-ntâi păpica, şi apoi morala”********. Nu ne mai facem iluzii din acest punct de vedere. Dar ştim la fel de bine cât de lipsită de sens este mâncarea fără niciun fel de moralitate şi cât de catastrofală poate fi această lipsă de sens pentru acela care se gândeşte numai la mâncare. Şi, nu în ultimul rând, ştim şi în ce măsură doar „morala” - a se citi

„credinţa neclintită în sensul necondiţionat al vieţii” - face viaţa suportabilă, într-un fel sau altul. Căci am văzut din proprie experienţă că omul este sincer dispus şi să rabde de foame, atâta timp cât înfometarea are un sens.
Am văzut însă nu doar cât de greu este să rabzi de foame atunci când nu ai nicio „morală”, ci şi cât de greu este să-i ceri să fie moral unui om pe care îl laşi să sufere de foame. Cândva a trebuit să întocmesc un raport psihiatric, la tribunal, despre un adolescent care, într-o situaţie absolut disperată, furase o pâine. Instanţa pusese întrebarea anume dacă tânărul în cauză era sau nu „inferior”********. în raportul meu a trebuit să recunosc că, din punct de vedere psihiatric, tânărul nu putea fi considerat în niciun fel „inferior”. însă nu am formulat această opinie fără a declara în acelaşi timp că, în situaţia lui, ar fi trebuit să fie cu adevărat superior pentru a rezista tentaţiei în clipa când era împins de foame!
Nu doar prin acţiunile noastre putem da un sens vieţii. în măsura în care răspundem întrebărilor ei specifice conştienţi de responsabilitatea noastră,
putem îndeplini solicitările existenţei nu doar ca fiinţe care acţionează, ci şi ca fiinţe care iubesc, prin devotament faţă de frumos, de măreţie, de bine.
Să încerc să vă explic acum într-o frază că experienţa frumuseţii poate umple viaţa de sens şi în ce fel? Prefer să mă rezum la următorul experiment mental: imaginaţi-vă că sunteţi într-o sală de concert şi ascultaţi simfonia dumneavoastră preferată. Chiar acum se succed pasajele care vă plac cel mai mult şi sunteţi atât de impresionat, încât vă trec fiori reci pe spinare. Iar acum imaginaţi-vă că ar fi posibil ceva ce este imposibil din punct de vedere psihologic: sunteţi întrebaţi chiar în această clipă dacă viaţa dumneavoastră are sens. Cred că îmi veţi da dreptate dacă afirm că, în acest caz, n-aţi putea rosti decât un singur răspuns, care ar suna cam aşa: „Fie şi numai pentru clipa asta, şi tot ar merita să trăiesc!”
Ceva similar poate simţi cel care trăieşte astfel nu arta, ci natura, şi la fel cel care are o asemenea experienţă în legătură cu o altă persoană. Căci nu cunoaştem oare sentimentul care pune stăpânire

pe noi în prezenţa unei persoane anume şi care, în cuvinte, s-ar putea exprima cam astfel: „însuşi faptul că o asemenea persoană există pe lume umple de sens lumea şi viaţa pe care o duc în ea”? Dăm un sens vieţii acţionând, dar şi iubind - şi, în fine, suferind. Căci, prin felul cum reacţionează la restrângerea posibilităţilor vieţii, care îi afectează capacitatea de a acţiona şi de a iubi, prin felul cum se raportează la aceste restricţii, cum îşi asumă suferinţa sub imperiul lor - prin toate acestea omul are încă există posibilitatea de a transpune valorile în realitate.
Aşadar, cum reacţionăm în faţa greutăţilor - asta arată cine suntem şi asta poate să dea vieţii sens. Să ne amintim, de pildă, de spiritul sportiv, atât de specific omenesc! Ce altceva face sportivul decât să îşi inventeze singur greutăţi tocmai pentru a evolua prin depăşirea lor? Bineînţeles, în general, nu este nevoie să ne creăm singuri greutăţi. Mai degrabă, suferinţa provocată de nenorociri are sens doar atunci când acestea sunt abătute asupra noastră de soartă, deci inevitabile şi insurmontabile.
Soarta, adică lucrurile care ni se întâmplă fără voia noastră, poate fi cu siguranţă modelată - într-un fel sau altul. „Nu există condiţie care să nu poată fi înnobilată prin muncă sau r ă b d a r e ” * * * * s p u n e Goethe. Fie ne schimbăm soarta - atât cât e posibil -, fie o acceptăm de bunăvoie - atât cât e necesar. în ambele cazuri, sufleteşte nu putem decât să creştem interior pe seama nenorocirii. Iar acum înţelegem ce vrea să spună Hölderlin când scrie: „Cel ce păşeşte peste mizeria lui se î$_{na}$iţă”********.
Ce neînţelegere ni se pare acum când oamenii se plâng pur şi simplu de nenorocirea lor sau îşi blestemă soarta! Ce s-ar fi ales de fiecare dintre noi fără soarta sa? Cum altfel ar fi dobândit existenţa noastră formă şi contur, dacă nu sub loviturile de ciocan ale sorţii, dacă nu în incandescenţa suferinţei pe care ne-o provoacă? Cine se revoltă împotriva sorţii sale - deci împotriva lucrurilor în legătură cu care nu poate face nimic şi a ceea ce în mod sigur nu poate schimba - nu a înţeles sensul sorţii. Soarta face parte integrantă din totalitatea vieţii noastre şi nici cea mai mică fărâmă din ceea ce ne este sortit nu poate fi extras din această totalitate fără a distruge întregul, forma existenţei noastre.

Soarta face deci parte din viaţa noastră, şi la fel şi su-ferinţa. Dacă viaţa are sens, atunci şi suferinţa are. Prin urmare, suferinţa - dacă este necesară - conţine în ea posibilitatea sensului - şi, de fapt, este recunoscută şi apreciată peste tot pentru asta.
Acum câţiva ani, a ajuns la noi vestea că organizaţia de cercetaşi din Anglia a premiat trei tineri pentru cele mai mari realizări ale lor. Şi cine a primit aceste distincţii? Trei tineri care zăceau în spital, bolnavi incurabil, şi care totuşi îşi purtau povara sorţii cu demnitate şi curaj. A fost o recunoaştere clară a faptului că a îndura în mod autentic o soartă cu adevărat grea este o realizare, ba chiar cea mai mare realizare posibilă.
Aşa încât acum, la o privire mai atentă, alternativa din citatul din Goethe reprodus mai sus nu se mai susţine întru totul. în ultimă instanţă, problema nu se pune în terme-ni de a acţiona ca să realizezi ceva sau de a îndura - în unele cazuri, faptul însuşi de a îndura este cea mai mare realizare.
După părerea mea, esenţa suferinţei adevărate ca realizare este poate cel mai bine exprimată de cuvintele lui Rilke, care exclama la un moment dat: „Sunt atâtea de îndurat********!” Limba germană cunoaşte doar verbul aufarbeiten, însă Rilke a înţeles prea bine că realizările purtătoare de sens ale vieţii noastre se pot obţine prin suferinţă cel puţin la fel de bine ca prin munca activă.
Din faptul că de fiecare dată nu există decât o singură posibilitate de a da sens vieţii, momentului, într-un fel sau altul din cele descrise mai sus, deci o singură decizie cum să-i răspundem, şi din faptul că, totuşi, de fiecare dată viaţa ne pune o întrebare cât se poate de concretă - din acestea rezultă că viaţa ne oferă întotdeauna posibilitatea împlinirii unui sens, aşadar, potenţial, ea are întotdeauna sens. Ba chiar, am spune, existenţa umană poate căpăta sens oricând „până la ultima suflare” - câtă vreme respiră, câtă vreme are conştiinţă, orice om e responsabil de răspunsurile pe care le dă la întrebările vieţii. Ceea ce n-ar trebui să ne surprindă dacă ne amintim în ce constă marele adevăr fundamental al condiţiei umane: că ea nu înseamnă altceva decât a fi conştient şi a fi răspunzător.
Dar, dacă viaţa are întotdeauna sens, în funcţie de posibilităţile existenţei, dacă depinde doar de noi să se umple în fiecare clipă cu

acest sens posibil, mereu schimbător, dacă este răspunderea şi decizia noastră să transpunem în realitate acest sens, atunci ştim sigur un lucru: ceea ce este neîndoielnic lipsit de noimă şi nu are absolut niciun sens e să renunţi la viaţă. Sinuciderea nu este în niciun caz răspunsul la vreo întrebare, ea nu este niciodată capabilă să rezolve o problemă.

Mai devreme a trebuit să apelăm la alegoria jocului de şah pentru a lămuri poziţia omului în existenţă, faptul că e întotdeauna solicitat să răspundă la întrebările vieţii. Prin exemplul „celei mai bune mutări" voiam să arătăm că întrebările puse de viaţă pot fi concepute doar ca întrebări concrete, care se referă de fiecare dată la o persoană şi o situaţie - un om anume şi un moment anume, întrebări pentru un „aici şi acum" specific. Trebuie să recurgem din nou la metafora jocului de şah, pentru a arăta de data asta cât de complet lipsită de sens este încercarea de a „rezolva" o problemă a vieţii prin sinucidere.

Să ne imaginăm o clipă că un jucător de şah este pus în faţa unei situaţii de joc problematice la care nu găseşte soluţie. Ce face el atunci? îşi azvârle piesele de pe tablă. Este aceasta o soluţie pentru situaţia în care se găseşte? Cu siguranţă, nu. însă exact aşa procedează sinucigaşul: îşi aruncă viaţa la gunoi şi crede că astfel a găsit soluţia la o problemă a vieţii aparent fără ieşire. Nu ştie că astfel încalcă regulile de joc ale vieţii, la fel cum şi jucătorul de şah din povestea noastră desconsideră regulile şahului, conform cărora o problemă de şah se poate rezolva printr-o mişcare a calului, printr-o rocadă sau Dumnezeu mai ştie prin ce altă mutare, dar, în orice caz, printr-o mutare de şah, nu prin gestul descris mai sus. Aşadar, şi sinucigaşul încalcă regulile de joc ale vieţii - care nu ne cer să câştigăm cu orice preţ, dar ne cer imperios să nu renunţăm niciodată la luptă.

Acum, cineva ar putea obiecta în felul următor: da, sinuciderea este lipsită de sens, dar viaţa însăşi nu devine şi ea lipsită de sens prin faptul că oricum ne aşteaptă moartea, în mod firesc, pe fiecare dintre noi? Nu face moartea ca tot ce întreprindem să fie de la bun început lipsit de sens, având în vedere că nimic nu durează?

Să încercăm să găsim un răspuns la această obiecţie răsturnând întrebarea. Să ne întrebăm: „Şi dacă am fi nemuritori?" La aceasta

putem răspunde: dacă am fi nemuritori, atunci am putea amâna totul, dar absolut totul. Căci nu ar mai conta niciodată dacă facem ceva chiar acum, sau mâine, sau peste un an ori zece, sau oricând altcândva. Nu ne-ar ameninţa nicio moarte, niciun sfârşit, posibilităţile nu ne-ar fi nicicum limitate şi deci nu am avea niciun motiv să ne dedicăm unei acţiuni sau experienţe acum - căci ar fi timp, am avea un timp infinit. Dimpotrivă, numai şi numai datorită faptului că suntem muritori, că viaţa noastră are un sfârşit, că timpul nostru este finit şi că posibilităţile ne sunt limitate, tocmai datorită acestui fapt a întreprinde ceva, a profita de o posibilitate şi a o realiza, a o împlini, a folosi şi umple timpul devin gesturi purtătoare de sens. Moartea reprezintă imboldul către toate acestea. Aşa încât moartea constituie fundalul în raport cu care faptul fiinţării noastre devine un act de responsabilitate.
Dacă privim lucrurile astfel, atunci e foarte posibil ca durata vieţii unui om să se dovedească, în esenţă, irelevantă. O durată mare nu face viaţa automat plină de sens, la fel cum o durată mică nu înseamnă că sensul îi lipseşte. Nici biografia unui om nu o judecăm după numărul de pagini al cărţii care o prezintă, ci numai după bogăţia conţinutului.
Aici ar mai fi de abordat o chestiune, anume dacă viaţa unui om care nu are urmaşi devine lipsită de sens doar în virtutea acestui lucru. Şi putem răspunde astfel: fie viaţa, ca viaţă individuală, are sens - pe care atunci şi-l păstrează - şi când nu se reproduce, aşadar când nu se angajează în acest proces de „imortalizare” biologică - de altfel, cât se poate de iluzorie; fie viaţa individuală, viaţa unei persoane, nu are sens - şi atunci n-ar putea niciodată să-l capete doar prin faptul că năzuieşte să se „imortalizeze” prin reproducere. Căci a imortaliza ceva ce este în sine lipsit de sens este la rândul său lipsit de sens.
Din toate acestea nu putem trage decât o concluzie: moartea este o parte a vieţii înzestrată cu sens - la fel ca suferinţa omenească. Niciuna nu lipseşte existenţa omului de sens, ci abia ele i-l dau. Aşadar, tocmai irepetabilitatea existenţei noastre pe lume, faptul că timpul ei nu poate fi dat înapoi, irevocabilitatea tuturor lucrurilor cu care ne umplem - sau nu ne umplem - viaţa dau existenţei noastre semnificaţie.

însă nu doar irepetabilitatea ei ca întreg dă greutate vieţii individuale. Şi irepetabilitatea fiecărei zile, a fiecărei ore, a fiecărei clipe ne încarcă existenţa cu povara unei răspunderi teribile, dar minunate! Orice oră căreia nu-i îndeplinim într-un fel sau altul cerinţele este pierdută, pierdută pe vecie. Invers, ceea ce realizăm profitând de ocazia momentului rămâne conservat în realitate, într-o realitate în care este doar aparent „suspendat" prin faptul că a devenit trecut. De fapt, este „suspendat" în sensul de „rămas pe loc". A fi fost astfel este, în acest sens, poate cea mai sigură formă de a fi. Căci fiinţarea pe care am conservat-o în acest „trecut" nu mai poate fi atinsă de vremelnicie.
Neîndoielnic, din perspectivă biologică, organică, viaţa noastră este vremelnică prin natură. Din ea nu rămâne nimic - şi totuşi cât de mult poate rămâne! Ceea ce rămâne din ea, din noi, ceea ce ne poate supravieţui sunt lucrurile pe care le-am realizat în existenţa noastră şi care continuă să aibă efect după şi dincolo de noi. în capacitatea ei de a avea efect, viaţa noastră se „dezintegrează" treptat, asemănându-se cu radiul, a cărui formă materială de asemenea se preschimbă tot mai mult, pe durata sa de viaţă, în energie radiantă (este ştiut că substanţele radioactive au o „viaţă" limitată), nemaiputând reveni niciodată la starea fizică anterioară. Ceea ce noi „radiem" în lume, „undele" care emană din fiinţa noastră - asta este ceea ce va rămâne din noi după ce fiinţa noastră se va fi stins deja de mult.
Există un mijloc - am putea spune chiar un truc - de a face perfect vizibilă, în totalitatea ei, această răspundere care ne încarcă existenţa în fiecare clipă şi pe care o putem înfrunta doar tremurând şi totuşi, până la urmă, şi cu o
anumită bucurie. Căci există un fel de imperativ categoric, o formulă de genul „poartă-te ca şi cum" - formal similară celebrei maxime a lui Kant -, care sună cam aşa: „Trăieşte ca şi cum ai trăi pentru a doua oară şi ca şi cum prima dată ai fi greşit tot ce eşti acum pe cale să faci!"
Finitudinea esenţială a existenţei noastre temporale, vizibilă în relaţie cu moartea, chiar dacă moartea este încă departe, nu e singurul lucru care dă sens existenţei: şi finitudinea noastră în relaţia cu alte persoane face viaţa fiecărui individ nu lipsită, ci

tocmai plină de sens. E vorba aici de imperfecţiunea noastră, de limitările noastre interioare, date fiecăruia dintre noi potrivit cu înclinaţiile sale particulare.
înainte însă de a detalia ideea încărcăturii de sens a imperfecţiunii noastre, să ne punem mai întâi întrebarea dacă disperarea unui om din cauza imperfecţiunii şi insuficienţei sale poate fi vreodată legitimă, dacă un om care îşi măsoară existenţa în raport cu ceea ce ar trebui să fie, aşadar îşi aplică standardul unui ideal, poate fi vreodată complet lipsit de valoare. Nu cumva însuşi faptul că poate ajunge la disperare în legătură cu sine îl justifică într-un fel şi, până la urmă, într-o anumită măsură, îi văduveşte disperarea de îndreptăţire? Ar putea el vreodată să se judece pe sine dacă ar fi atât de lipsit de valoare, încât nici măcar să nu vadă idealul? Oare nu tocmai distanţa lui faţă de ideal, de îndată ce îl percepe, atestă că omul acesta nu l-a renegat complet?
Iar acum, revenind la problema sensului imperfecţiunilor şi al dezechilibrelor noastre: să nu uităm că fiecare individ este imperfect, dar imperfect altfel decât alţii - fiecare „în felul său”, unic în imperfecţiunea lui. într-o formulare pozitivă, fiecare om devine într-un fel de neînlocuit, nesubstituibil, imposibil de a fi reprezentat de altul.
Pentru aceasta găsim un model cât se poate de nimerit din lumea biologiei. Se ştie că, la începuturile dezvoltării organismelor vii, celulele erau „bune la toate”. O celulă aşa-numită „primitivă” poate să facă orice: să se hrănească, să se mişte, să se reproducă, să „simtă” cumva mediul înconjurător şi aşa mai departe. Abia în etapele ulterioare ale evoluţiei celulelor în grupări mai complexe celula individuală se specializează, încât, în cele din urmă, ajunge să îndeplinească o singură funcţie - conform principiului diviziunii progresive a muncii din întregul organism. Pierzând „completitudinea” originară a posibilităţilor sale, celula dobândeşte o relativă non- substituibilitate funcţională. Astfel, de pildă, o celulă din retina ochiului nu se mai poate hrăni, nu se mai poate mişca, nu se mai poate reproduce. Dar acel singur lucru pe care-l poate face - să vadă - îl face excepţional de bine, devenind de neînlocuit în această funcţie specifică. O celulă dermică, musculară sau reproducătoare nu mai poate nicidecum să o substituie.

La fel cum, mai devreme, moartea ni s-a arătat necesară pentru descoperirea sensului prin faptul că justifică unicitatea existenţei noastre şi, odată cu ea, responsabilitatea fiecăruia din noi, tot plină de sens ni se arată acum şi imperfecţiunea omului, pentru că - văzută acum ca valoare pozitivă - ea asigură unicitatea fiinţei noastre.
Această unicitate ca valoare pozitivă nu se poate totuşi întemeia prin sine însăşi, ci, la fel ca semnificaţia funcţională a unei celule individuale pentru întregul organism, capătă semnificaţie şi valoare abia prin faptul că se raportează la un întreg supraordonat, anume la o comunitate umană. Ea poate fi valoroasă numai atunci când nu este unicitate doar pentru sine, ci pentru comunitatea umană. Faptul simplu şi banal că fiecare individ are un desen „unic" al pielii pe buricele degetelor e relevant cel mult pentru criminalişti, în cercetările lor sau în identificarea unui infractor anume. Această „individualitate" biologică a fiecărui om nu îl face însă o „personalitate", o fiinţă de valoare pentru comunitate prin unicitatea sa.
Dacă ar fi să rezumăm irepetabilitatea existenţei umane individuale şi unicitatea fiecărui om înţeleasă ca unicitate „pentru" - deci raportată la ceilalţi, la comunitate - în-tr-o formulă care să ne aducă aminte de responsabilitatea „teribilă şi măreaţă"******** [a] omului, de „seriozitatea" vieţii sale, putem să apelăm la un precept pe care Hillel, unul dintre părinţii Talmudului, şi l-a făcut deviză în urmă cu aproape două mii de ani. Acesta sună astfel: „Dacă nu eu, atunci cine altcineva? Dacă doar pentru mine, atunci ce sunt eu? Iar dacă nu acum, atunci când?" „Dacă nu eu..." - aici vedem unicitatea fiecărui individ; „dacă doar pentru mine..." - aici vedem lipsa de valoare şi de sens a unei asemenea unicităţi câtă vreme nu este o unicitate care „serveşte"; „iar dacă nu acum..." - aici vedem irepetabilitatea fiecărei situaţii individuale.
Acum, rezumând tot ce am avut de spus în chestiunea „sensului" vieţii, am
putea formula astfel: viaţa însăşi înseamnă a fi chestionat, a răspunde - înseamnă ca fiecare să fie responsabil de propria sa existenţă. Ea nu mai pare ceva ce ne este dat, ci mai degrabă ceva ce ne este dat spre îndeplinire - este în fiecare clipă o însărcinare. De aici rezultă şi că viaţa poate căpăta cu atât mai mult sens cu cât

devine mai grea. Cât e de bucuros sportivul - să zicem, aplinistul - care caută „sarcini”, care îşi creează singur greutăţi, atunci când găseşte într-un perete de stâncă o „variantă” dificilă - şi mai dificilă!

în acest punct, însă, trebuie să menţionăm că, în felul în care percepe viaţa, în care îşi înţelege existenţa, omul religios iese în evidenţă prin faptul că face un pas mai departe decât cel care îşi înţelege viaţa ca îndatorire, căci el percepe şi instanţa care îi pune în faţă o sarcină sau care l-a pus pe el în faţa sarcinilor - fiinţa divină. Cu alte cuvinte: omul religios îşi trăieşte viaţa ca pe o misiune divină.

Ca să încheiem şi să rezumăm, ce am putea afirma pe tema „valorii” vieţii? Perspectiva care ni s-a limpezit aici se poate exprima probabil cel mai nimerit prin cuvintele lui Hebbel********, care spune: „Viaţa nu este ceva, ci şansa de a face ceva”.Despre sensul şi valoarea vieţii

Una dintre concluziile la care am încercat să ajungem în prima noastră expunere este următoarea: dacă viaţa are sens, atunci şi suferinţa trebuie să aibă.

Boala ţine şi ea de suferinţă. Spunem „ţine de”, căci „suferinţă” şi „boală” nu sunt acelaşi lucru. Omul poate suferi fără să aibă vreo boală şi poate fi bolnav fără să sufere. Suferinţa este ceva atât de pur omenesc, ceva care ţine cumva de viaţa umană ca atare, încât, în anumite circumstanţe, tocmai a nu suferi poate fi o boală. Vedem acest lucru îndeosebi în cazul acelor boli denumite în genere „boli mintale” şi care, totuşi, nu sunt decât boli legate de minte. Căci mintea în sine nu poate fi bolnavă - conţinutul cognitiv poate fi, după caz, doar adevărat sau fals, poate fi valid sau nu, dar niciodată bolnav. Ce se poate îmbolnăvi este numai psihicul. Totuşi, în cazul anumitor boli psihice, mai ales al celor care nu au o bază psihică, ci sunt mai degrabă condiţionate corporal, aşadar, în cazul aşa-numitelor „boli mintale” (psihoze, spre deosebire de nevroze, care au cauze psihice), incapacitatea de a suferi poate fi un simptom

.Un om care a avut o infecţie sifilitică va fi într-o anumită măsură ameninţat, după câţiva ani sau chiar decenii, cu o anumită probabilitate (mică), de o boală ulterioară a creierului, numită paralizie********. Atâta timp cât nu ştie că se poate stabili cu precizie şi certitudine - prin intermediul analizei lichidului cefalorahidian în anumite momente şi la anumite intervale - dacă el face parte din grupa de risc sau nu, acest om se va teme de declanşarea tulburării mintale. (în treacăt fie spus, dacă analiza lichidului cefalorahidian are rezultat pozitiv, paralizia poate fi prevenită prin tratamentul contra malariei, iar cea deja instalată poate fi vindecată printr-un tratament timpuriu). Teama de paralizie poate, la rândul ei, să capete dimensiuni maladive, adică să fie exacerbată până la patologic, nevrotic. Dar ce vedem atunci când un astfel de om chiar ajunge să facă paralizia, atunci când boala (de care s-a temut în mod patologic) chiar se declanşează? în aceeaşi clipă, omul nostru încetează să se mai teamă de ea. Şi de ce? Pentru că este specific paraliziei ca persoana afectată să capete o dispoziţie plăcută, în care nu poate suferi - practic, în suferinţa sa, omul nu poate suferi.
în general, medicul se fereşte să comunice de faţă cu un bolnav sau bolnavului însuşi diagnosticul unei boli atât de grele şi universal temute ca paralizia. Dar în cazul celui care suferă de această formă, îngrijorările doctorului sunt neîntemeiate: el poate fără ezitare să-i explice despre ce boală este vorba, fiindcă pacientul va susţine zâmbitor că diagnosticul este greşit. Iar dacă medicul îi atrage apoi atenţia că bolnavul nu e în stare nici măcar să vorbească bine, acesta va rămâne netulburat şi - cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri - va da vina pentru defectele sale de vorbire pe dantura proastă sau pe proteza dentară.
Tot ceea ce îi impresionează sau zguduie pe oamenii normali trece pur şi simplu pe lângă pacienţii a căror capacitate de a suferi a fost afectată de o boală psihică, fără a-i mişca sau a produce vreo impresie asupra lor.
Să luăm drept exemplu situaţia internării într-un spital psihiatric. îmi amintesc de un suferind de paralizie [generală progresivă] care a intrat în camera unde noi medicii îi examinam pentru prima dată pe pacienţii nou internaţi. Cu un zâmbet jovial şi cu o dispoziţie cât

se poate de prietenoasă, ne-a salutat şi ne-a mărturisit că e nespus de bucuros să fie împreună cu noi, iar mai târziu, în timp ce era pregătit pentru o puncţie lombară, nu a arătat nici cea mai mică teamă, spunând doar: „Ştiu prea bine de ce-mi faceţi toate astea: ca să nu mă plictisesc!” Iar când, în sfârşit, i s-a făcut şi puncţia, la care trebuie să fi simţit totuşi o înţepătură, a scos un „au!” cumva meditativ, însă nu fără a adăuga imediat: „Ce frumos a fost!...”
Când ignori faptul că omul bolnav psihic, îndeosebi cel care are o „boală mintală”, şi-a pierdut capacitatea normală de a suferi, atunci ţi se poate întâmpla ceea ce mi s-a întâmplat mie odată: eram de serviciu la internări într-un spital de psihiatrie şi la un moment dat am fost chemat în pavilionul de primiri pentru o pacientă nou-sosită. Ajuns acolo, am dat peste o doamnă mai în vârstă şi una mai tâ-nără, evident mamă şi fiică. Mama gesticula agitată şi se văicărea de cât de groaznic e totul, în timp ce fiica încerca s-o liniştească şi s-o consoleze, spunându-i că totul are să fie bine şi tot aşa. Când am vrut să-i pun o întrebare pacientei şi m-am întors către mama neliniştită, ea a arătat cu degetul, pe la spate, către fiică - fiica era bolnava! Iar bolnava nu era câtuşi de puţin neliniştită sau îngrozită de faptul că se interna într-un „azil de nebuni”. Exact din cauza bolii, reacţiona cu relativă apatie la situaţia aceasta nu tocmai obişnuită şi nu tocmai plăcută de a fi fost adusă într-o unitate de îngrijire psihiatrică. Or, într-o situaţie anormală, tocmai o reacţie anormală (agitată, emoţională) reprezintă comportamentul normal.
Dar există şi stări psihice maladive în care, paradoxal, omul suferă tocmai din cauza faptului că nu poate suferi. Există, de pildă, o formă particulară de melancolie care, spre deosebire de cea normală, nu este asociată cu tulburări de dispoziţie, în sensul de tristeţe sau frică, ci în care bolnavii se plâng exclusiv de faptul că nu se pot nici bucura, nici suferi, că nu sunt mişcaţi de nicio emoţie - indiferent că e vorba de experienţe plăcute sau neplăcute -, că se simt apatici şi reci emoţional. într-adevăr, aceşti bolnavi se lamentează că nu mai pot nici măcar plânge, iar disperarea lor că nu sunt în stare să sufere este printre cele mai teribile forme de disperare pe care îi este dat unui psihiatru să le vadă. Cât de adânc

trebuie să fie sădită în conştiinţa noastră înţelegerea faptului că suferinţa aparţine vieţii înseşi!
însă pentru noi toţi, lucrul acesta nu e atât de ciudat pe cât ar putea să pară la prima vedere. în condiţii de viaţă psihică normală, omul ştie cumva, de fapt, cât de mult face parte suferinţa din viaţă. Căci haideţi să ne întrebăm, cu toată sinceritatea şi seriozitatea, dacă am vrea cumva să ştergem cu buretele experienţele triste din trecutul nostru - eventual pe cele sentimentale -, dacă am vrea să ne descotorosim de toate suferinţele şi durerile prin care am trecut. Cu siguranţă toţi am spune „nu". Căci, într-un fel, ştim cât de mult am crescut şi ne-am maturizat tocmai prin aceste episoade şi perioade neplăcute ale existenţei noastre.
Acum, cineva dintre dumneavoastră ar putea să obiecteze că aceasta e doar o amăgire sofistică, o manevră demagogică din partea mea; că ar trebui să întreb mai degrabă pe cineva care se află încă în mijlocul unei suferinţe dacă şi-o acceptă ca atare. Şi aici putem să apelăm la câteva experienţe nemijlocite şi grăitoare. în urmă cu abia puţin mai mult de un an, o mulţime de bărbaţi din lagărele de concentrare stăteau în şanţuri, trudind şi izbind cu lopeţile şi târnăcoapele în pământul îngheţat, de săreau scântei. Iar dacă gardianul se îndepărta puţin de grup şi, rămânând nesupravegheate, mâinile obosite se opreau pentru scurtă vreme din mânuit lopeţi şi târnăcoape, bărbaţii trimişi în afara lagărului în „brigăzi externe" prindeau a vorbi, iar aceste discuţii la locul de muncă erau mereu aceleaşi, revenind, ca un automatism psihic straniu, la acelaşi subiect: mâncarea. Se făcea schimb de reţete de gătit, se întocmeau meniuri, câte unul îi întreba pe ceilalţi despre mâncărurile lor preferate sau le vorbea despre cine ştie ce bunătăţi, îşi închipuiau cum aveau să se servească unii pe alţii într-o bună zi, când, după eliberarea din lagăr, aveau să se invite reciproc la masă, ca musafiri.
Şi totuşi cei mai buni dintre ei nu-şi doreau această zi a eliberării doar ca să se poată din nou desfăta cu delicatese culinare, ci dintr-un cu totul alt motiv: ca să se termine odată această stare nedemnă de un om în care erai silit să nu te poţi gândi la nimic altceva decât mâncarea; această situaţie în care omul nu se putea gândi la altceva decât dacă e nouă şi un sfert sau nouă şi jumătate

dimineaţa sau e unsprezece şi jumătate sau şi trei sferturi la amiază şi câte ore mai are de îndurat în şanţurile acelea îngheţate, cu stomacul gol, până la scurta pauză de prânz sau până seara, când făcea marşul înapoi către lagăr şi putea, în sfârşit, să meargă la cantină şi să ia în mâini castronul de supă. Cât tânjeam noi atunci după adevăratele suferinţe omeneşti, după adevăratele probleme şi conflicte omeneşti, în locul acestor gânduri nedemne despre mâncare sau foame, despre frig sau somn, despre trudă sau loviturile primite! Cu câtă melancolie şi tristeţe ne gândeam la vremurile când încă aveam parte de suferinţele, problemele şi conflictele noastre omeneşti, nu de suferinţele şi fricile unui animal! Iar, când ne gândeam la viitor, cât de reală ne era dorinţa să ducem nu o viaţă lipsită de suferinţe, probleme şi conflicte, ci una în care am fi avut într-adevăr de suferit, dar cu acel tip de suferinţă încărcată de sens care îi este dată omului în calitatea sa de om.

Am aflat deja că împlinirea sensului este cu putinţă în trei direcţii principale: omul poate da sens existenţei sale în primul rând făcând ceva, acţionând, creând - realizând concret o lucrare; în al doilea rând, având experienţa intimă a ceva - natura, arta - sau iubind alţi oameni; şi, în al treilea rând, chiar şi atunci când nu-i este dată posibilitatea sensului nici în prima, nici în a doua direcţie, omul poate încă da valoare vieţii sale, poate încă găsi un sens în ea exact prin poziţia pe care o adoptă faţă de limitarea definitivă, inevitabilă şi inconturnabilă a posibilităţilor sale, prin felul cum se adaptează la ea, cum reacţionează, cum îşi acceptă soarta. în decursul vieţii, în funcţie de „provocarea momentului", omul trebuie să fie gata să schimbe, uneori brusc, direcţia în care îşi împlineşte sensul. Căci am arătat deja că sensul vieţii poate fi doar concret - atât în raport cu fiecare individ, cât şi cu fiecare moment în parte. întrebarea pe care ne-o adresează viaţa se schimbă şi de la o persoană la alta, şi de la o situaţie la alta. Acum, folosindu-mă de un exemplu, aş vrea să vă arăt cum o asemenea schimbare de direcţie a fost, pe de o parte, „impusă" de soartă, iar pe de alta, îndeplinită cu „supunere" de persoana în cauză.

în toiul unei vieţi profesionale dinamice şi prolifice - era un foarte căutat grafician de reclame -, un tânăr a fost brusc smuls din

mediul său de activitate de o tumoră spinală malignă, inoperabilă, care i-a apărut în partea superioară a coloanei. Tumora i-a provocat în scurt timp paralizia braţelor şi picioarelor, încât nu mai putea continua să dea vieţii sale sens aşa cum o făcuse până atunci, şi anume într-un mod activ. Dintr-odată, s-a trezit dat la o parte de pe drumul lui, împins într-o altă direcţie. Direcţia acţiunii i-a devenit tot mai inaccesibilă, şi el a ajuns să mizeze tot mai mult pe găsirea sensului în experienţele pasive ale situaţiei sale limitate, extrăgând un sens din viaţa sa chiar şi în contextul unor posibilităţi atât de restrânse. Şi ce a făcut? Cât a zăcut în spital, a citit mult, alegând cărţi pentru care înainte, copleşit de viaţa sa profesională, nu găsise niciodată timp, a ascultat atent muzică la radio şi a purtat cele mai interesante conversaţii cu alţi pacienţi. S-a retras, aşadar, în acel plan al existenţei de dincolo de starea activă, în care omului îi este cu putinţă să dea sens vieţii, să răspundă la întrebările ei doar absorbind pasiv lumea în sine însuşi. E deci lesne de închipuit că acest om curajos nu avea acum nici pe departe sentimentul că viaţa i-ar fi devenit lipsită de sens, în ciuda limitărilor.

Dar apoi a venit momentul în care boala ajunsese în-tr-un stadiu atât de avansat, încât n-a mai fost capabil să ţină o carte în mâini - într-atât îi slăbiseră muşchii; n-a mai putut nici să suporte căştile, căci îi provocau dureri groaznice de cap; în cele din urmă, a ajuns să-i vină greu şi să vorbească şi nu mai putea purta discuţii aprinse şi pline de spirit cu ceilalţi bolnavi. Astfel a fost din nou dat deoparte, alungat de soartă - doar că acum nu numai din planul creării de valoare prin acţiune, ci şi din planul creării de valoare prin trăire. Aceasta era situaţia lui medicală în ultimele zile de viaţă. Dar el a reuşit să extragă un sens chiar şi din această stare de lucruri, tocmai prin felul
în care s-a raportat la ea.

Ştia cât se poate de bine că zilele, ba chiar şi orele îi sunt numărate. îmi amintesc foarte clar vizita pe care am făcut-o, ca medic de gardă în spital, în ultima după-amiază pe care a trăit-o acest om. Când am trecut prin dreptul lui, mi-a făcut semn să mă apropii. Vorbind cu dificultate, mi-a dat de înţeles că ar fi auzit în dimineaţa acelei zile, în timpul vizitei făcute de medicul-şef al secţiei, că profesorul G. ar fi cerut ca bolnavului să i se

administreze, în ultimele sale ore, o injecţie de morfină pentru a-i uşura agonia. Pentru că acum avea motive să presupună - mi-a zis el mai departe - că în noaptea aceea urma să „îi sune ceasul”, mă ruga să-i fac injecţia chiar atunci, în timpul vizitei, pentru ca asistenta să nu fie nevoită să mă cheme târziu şi să mă deranjeze din somn din cauza lui... în ultimele lui ore de viaţă, omul acesta încă se gândea cum să-i protejeze pe ceilalţi şi să nu-i „deranjeze”! Lăsând la o parte curajul cu care a îndurat toată suferinţa şi toate durerile, ce realizare extraordinară - nu profesională, ci umană - rezidă în această scurtă remarcă, în această disponibilitate de a arăta consideraţie faţă de alţii chiar în ultimele sale clipe! Mă veţi înţelege dacă afirm acum că nicio reclamă, oricât de minunată ar fi fost, nici măcar cea mai bună şi frumoasă reclamă din lume, dacă pacientul nostru ar fi reuşit s-o creeze în cariera lui, nu s-ar fi ridicat la înălţimea simplei realizări omeneşti pe care a exprimat-o comportamentul acestui om în ultimele lui ore de viaţă.
Vedem deci că boala nu determină neapărat o pierdere de sens, o sărăcire a sensului existenţei, ci mai degrabă are întotdeauna sens, în funcţie de posibilităţi. Faptul că o pierdere de sens nu este obligatorie nici chiar atunci când omul suferă o împuţinare fizică reiese şi din următorul caz: într-o zi, în spitalul în care lucram pe atunci a fost internat unul dintre cei mai respectaţi avocaţi austrieci. Din cauza arteriosclerozei, suferise o cangrenă şi a fost nevoie să i se amputeze un picior. După ce a trecut cu bine de operaţie, a venit şi ziua în care trebuia să facă primele încercări de a merge olog. Cu ajutorul meu, omul s-a dat jos din pat şi, abătut, a început să ţopăie greoi prin cameră, ca o vrabie. Apoi a izbucnit brusc în lacrimi, şi venerabilul, faimosul bărbat pe care îl ţineam de mâini a plâns încet ca un copil. „N-o să pot îndura aşa ceva - n-are niciun sens să trăiesc ca un olog!” s-a lamentat el. Atunci l- am privit în ochi şi l-am întrebat apăsat, dar pe un ton de glumă: „Spuneţi-mi, domnule preşedinte, aveţi de gând să vă construiţi o carieră de succes ca sprinter sau alergător de fond?” Uimit, el a ridicat privirea. „Fiindcă”, am continuat eu, „atunci şi numai atunci v-aş putea înţelege disperarea şi afirmaţia de adineauri. Căci atunci aţi fi fost scos din joc, atunci viaţa dumneavoastră şi continuarea ei ar fi fost într-adevăr fără sens din punctul

dumneavoastră de vedere, fiindcă n-aţi mai putea fi nici sprinter, nici alergător de fond. însă, dincolo de asta, pentru un om ca dumneavoastră, care până acum a trăit într-un mod plin de sens, care a acţionat eficient şi şi-a făcut un renume în domeniu, cum se poate ca viaţa să-şi fi pierdut pur şi simplu sensul doar pentru că el a pierdut un picior?" Omul a înţeles deîndată ce voiam să spun şi am văzut cum faţa brăzdată de lacrimi i se luminează de un zâmbet.

Aşadar, boala nu trebuie nici pe departe să însemne o pierdere de sens. Ba mai mult decât atât: uneori ea poate însemna chiar un câştig. Pentru a lămuri această posibilitate, aş vrea să vă povestesc ceva care s-a petrecut într-un lagăr de concentrare. M-am întâlnit acolo, la un moment dat, cu o femeie tânără pe care o cunoscusem înainte. Când am revăzut-o în lagăr, era într-o stare jalnică şi bolnavă pe moarte - lucru pe care îl ştia. Şi totuşi, cu câteva zile înainte de a muri, mi-a spus: „Sunt recunoscătoare sorţii că m-a adus aici. în viaţa mea anterioară de burgheză, am avut ambiţii de culturalizare, dar cumva nu luam lucrurile prea în serios. însă acum sunt fericită, în ciuda a tot ce se întâmplă. Acum totul a devenit serios şi pot, ba chiar trebuie să arăt de ce sunt în stare". în timp ce rostea aceste cuvinte era mai bucuroasă decât o văzusem vreodată. Femeii acesteia i-a fost dat astfel - a avut norocul - să facă ceea ce Rilke cerea de la fiecare om şi îi dorea fiecărui om: să moară de „ a s a m o a r t e " * * * c u alte cuvinte, să integreze până şi moartea, într-un mod încărcat de sens, în întregul propriei sale vieţi, ba chiar să împlinească sensul vieţii în moarte.

Prin urmare, nu trebuie să ne mai mire că există oameni care (prin această viziune de integrare a sensului morţii în sensul vieţii luat ca întreg) consideră că boala şi moartea nu numai că nu sunt o pierdere, nu numai că sunt un câştig, ci sunt aproape un „dar". Am în faţă o scrisoare în original, despre care vreau să subliniez că nu mi-a fost adresată mie, aşa că autorul ei cu siguranţă nu avea de unde să ştie că eu o voi folosi la un moment dat într-o prelegere, ca exemplu. însă, înainte de a
vă citi pasajele relevante din ea, aş vrea să vă povestesc contextul în care a fost scrisă. Autorul ei fusese brusc lovit de o boală grea

care îi afecta măduva coloanei vertebrale, punându-i viaţa în pericol. Ca să se trateze mai bun, omul se retrăsese departe de Viena, în casa de la ţară a unei doamne care îi era prietenă. Cunoscuţii lui îl abordaseră pe unul dintre cei mai faimoşi specialişti din Europa, iar acesta se exprimase în defavoarea unei operaţii, care, argumentase el, ar fi avut sub cinci la sută şanse să reuşească. Despre asta relata unul din prieteni într-o scrisoare către stăpâna casei în care era oaspete pacientul meu. Scrisoarea cu pricina a fost adusă pe o tavă de către o cameristă neştiutoare în timp ce gazda şi oaspetele bolnav luau micul-dejun împreună. în scrisoarea pe care o ţin eu în mâini, bolnavul relatează întâmplarea aceasta, apoi continuă:
Aşa că X a trebuit să mă lase să arunc şi eu o privire pe scrisoarea de la Y, căci altfel ar fi trebuit să nesocotească un obicei vechi de ani de zile, iar eu aş fi putut să trag oricum concluziile. [...]
într-o bună zi am fost invitat insistent de un prieten, dacă-mi aduc bine aminte, să văd împreună cu el Titanic, primul film sonor care rula în...". Fritz Kortner* ******* îl interpreta cu măiestrie pe poetul paralizat în scaun cu rotile care, după o împotrivire zadarnică, lasă şuvoaiele să-l înghită în timp ce rosteşte „Tatăl nostru", acceptându-şi hotărât şi conştient moartea în fruntea unui mic grup de oameni gata şi ei să-şi primească soarta. Am ieşit zguduit din această primă experienţă a cinematografului, gândind că trebuie cu siguranţă să fie un dar al sorţii să înfrunţi atât de hotărât moartea. Iar acum iată că soarta îmi oferă şi mie acest dar! Mi se dă încă o dată ocazia să-mi pun la încercare spiritul de luptător. Doar că, de la bun început, în lupta asta nu mai e vorba despre victorie, ci despre o ultimă încordare a forţelor, un ultim exerciţiu de gimnastică, ca să spun aşa. Vreau să îndur durerile fără narcotice, pe cât se poate. «Lupta dinainte pierdută"» [...]
această expresie nici n-ar trebui să existe în viziunea noastră despre lume! E vorba numai şi numai despre luptă. [...]
După ce am citit scrisoarea de la Y cu verdictul profesorului Z seara am pus
Simfonia a IV-a de Bruckner, „Romantica", şi totul în mine s-a dizolvat într-o imensitate fluidă, liniştitoare. în plus, fac zilnic matematică şi nu mă simt deloc sentimental.
Cu drag, al tău...

Deja nimeni dintre dumneavoastră nu-mi mai poate reproşa că mie mi-e uşor să vorbesc, dar că ar prefera să vadă un bolnav care, privind moartea în faţă, îşi ţine firea în sensul în care am prezentat eu lucrurile ca fiind posibile şi, deci, necesare. Autorului acestei scrisori nu i-a fost uşor să vorbească şi totuşi a acţionat, arătând astfel că ceea ce se cere poate fi realizat.
De aici înainte ar trebui să fie clar pentru dumneavoastră că niciun insucces exterior şi niciun eşec de pe lume nu au cum să aducă atingere sensului care poate reieşi din boală şi moarte, că aici este vorba mai degrabă de un succes interior şi că acest succes interior rezistă în ciuda insucceselor exterioare. Poate la fel de clar va fi şi că toate aceste lucruri sunt valabile nu doar în cazuri speciale, ci se aplică şi vieţii noastre a tuturor, pe tot parcursul ei. Căci, într-un fel, viaţa oricăruia dintre noi este, până la urmă, un insucces, câtă vreme prin „succes" înţelegem doar succesul exterior. Căci niciun succes exterior, nicio influen-ţă - biologică sau socială - exercitată afară, asupra lumii, nu poate fi garantată să dăinuie mai mult decât noi sau chiar pentru vecie. Pe de altă parte, dacă este obţinut, succesul interior, împlinirea interioară a sensului vieţii, este câştigată o dată pentru totdeauna. Faptul că scopul acesta este atins adesea abia la sfârşitul existenţei nu afectează sensul vieţii noastre, ci mai degrabă rotunjeşte acest „sfârşit" şi-i dă completitudine.
Nu e uşor să faci lucrurile acestea vizibile şi credibile prin exemple din viaţa cotidiană. Arta este mai nimerită pentru aşa ceva. îmi amintesc, de pildă, de nuvela lui Werfel** ****** Moartea micului burghez. Autorul descrie aici figura unui om obişnuit, mărunt, mic-burghez, a cărui viaţă este în întregime alcătuită din greutăţi şi griji, părând să devină una cu ele. La un moment dat, acest om se îmbolnăveşte şi ajunge la spital. Şi aici Werfel ne arată cum protagonistul lui duce o luptă eroică împotriva morţii tot mai apropiate, întrucât familia lui urmează să încaseze o poliţă de asigurare doar dacă el moare după Anul Nou, nu mai devreme. Şi, în această luptă cu moartea, în această sforţare de a supravieţui până după Anul Nou şi de a-şi asigura familia din punct de vedere financiar, protagonistul simplu şi fără pretenţii atinge o măreţie omenească pe care numai un poet o poate reda.

Sau gândiţi-vă la întâmplarea mai mult sau mai puţin similară din nuvela lui Tolstoi Moartea lui Ivan Ilici. Şi aici avem de a face cu un burghez filistin care, confruntat cu propria-i moarte şi cu abisala lipsă de sens a existenţei sale de până atunci, aşa cum i se înfăţişează ea acum în conştiinţă, este mai întâi cuprins de disperare. Dar, în disperarea acestei lipse de sens, se schimbă, şi în această schimbare, odată cu ea, reuşeşte cumva, retrospectiv, să dea vieţii sale futile sens, ba chiar tocmai experienţa futilităţii de până atunci face ca viaţa lui ca întreg să capete sens.
Dacă, după toate acestea, e limpede că până şi o viaţă bolnavă, ba chiar şi o viaţă pe cale să se sfârşească nu este nici pe departe lipsită de sens, atunci trebuie să ne întrebăm ce drept ar avea vreodată cineva să afirme că bolnavii sau muribunzii, bolnavii în stadiul terminal, sunt oameni fără valoare, că viaţa lor „nu merită trăită". Lăsăm aici la o parte orice valoare pragmatică, aşadar orice „utilitate" pe care ar putea-o avea viaţa persoanelor bolnave - sau cu atât mai mult viaţa lor, dacă ele ar putea sluji la descoperirea unor noi boli sau la inventarea unor noi tratamente. Dar de ce am vrea să eliminăm din start evaluarea unei vieţi dintr-o asemenea perspectivă?
După mine, dreptul de a adopta această perspectivă îl are cel mult bolnavul însuşi. Din punctul lui de vedere, întrebarea ce „valoare" ar avea viaţa lui pentru ştiinţă poate fi justificată. Se ştie că mulţi oameni îşi donează trupul după moarte unui institut anatomic, ca să poată aduce un serviciu ştiinţei chiar şi după ce viaţa lor s-a încheiat. însă, din punctul nostru de vedere, al doctorilor, această evaluare profund obiectualizantă este inacceptabilă.
Desigur, obiectualizarea este proprie medicilor, atitudinea lor faţă de bolnav este caracterizată de o distanţare interioară. Să ne gândim numai la cum se desfăşoară vizita unui medic în spital. El nu are niciodată în faţa ochilor un om, ci un „caz". Asistentul care îl însoţeşte la vizită îi prezintă pacienţii drept „cazuri" de o boală sau alta. în general, doctorul este înclinat de asemenea să trateze boala, nu pacientul, omul bolnav. Auzim frecvent expresia „este un caz de..." Observaţi că se spune „caz de" şi nu „om bolnav de"; se spune „este" şi nu „are", deci nu se vorbeşte despre o boală pe care o are acest om

concret, ci despre cazul pe care omul îl reprezintă; în fine, se spune „un” caz, aşadar unul oarecare, un simplu reprezentant al unei boli - sau eventual cazul cu numărul X dintr-o serie de bolnavi ce poate fi numită „material clinic”. Aceste expresii care îşi croiesc drum în mod inconştient în jargonul medical arată cu suficientă claritate cât de departe merge tendinţa medicului de a se distanţa de oameni şi de a-i obiectualiza. De aceea, medicul bun - care ştim că este întotdeauna şi un om bun - se va întoarce mereu de pe tărâmul obiectualizării pe cel al omenescului. Cu cât perspectiva lui va ameninţa să devină mai obiectualizantă - iar asta se va întâmpla, mai ales faţă de cazurile de boală psihică -, cu atât mai mult el îşi va impune să revină la perspectiva omenescului, fie şi numai prin faptul că îşi va pune din când în când întrebarea: „Deci, avem aici «un caz de hebefrenie». Oare ce aş face eu în locul lui?” Este un subiect aparte pe care nu îl voi dezvolta aici mai mult - această întoarcere la omenesc, această revenire de la perspectiva pur obiectualizantă şi ştiinţifică la perspectiva omenească şi, de fapt, autentic medicală, la faptul că tocmai omenescul din medic descoperă primul omenescul din bolnav (ceea ce este deosebit de important pentru un psihiatru) şi, mai mult, trezeşte omenescul în bolnav (ceea ce, iarăşi, este decisiv în special în tratamentul psihiatric).

Aşadar, a pune problema purei utilităţi - pentru societatea omenească şi pentru progresul ştiinţific - a vieţii chiar şi a unui bolnav trădează deja o perspectivă ne-omenească şi, prin urmare, ne-medicală, o perspectivă care obiectualizează radical şi degradează omul şi pe care noi o refuzăm de la bun început. Nici măcar omul bolnav psihic nu „este” pentru noi o boală, ci este înainte de toate un om, deci un om care „are” o boală. Şi cât de uman poate fi acest om, chiar şi aşa bolnav, nu numai în ciuda bolii şi în boala lui, ci în atitudinea lui faţă de boală!

Acum mulţi ani am cunoscut o femeie în vârstă care suferea deja de câteva decenii de o tulburare psihică severă, fiind constant urmărită de halucinaţii: auzea mereu „voci” care îi criticau fără încetare acţiunile şi îi făceau observaţii batjocoritoare - cu siguranţă o situaţie cum nu se poate mai chinuitoare. Dar cum răspunsese această femeie cumplitei sale sorţi şi cum se împăcase

cu ea! Căci era evident că asta făcuse: când îşi descria starea, era calmă şi senină; în măsura posibilului, rămăsese chiar un om harnic. Uimit de aşa ceva, mi-am permis s-o întreb cu precauţie ce credea despre starea ei şi cum de putea zâmbi şi dacă a auzi permanent acele voci nu era absolut îngrozitor. Şi ce credeţi că mi-a răspuns? „Ah, mă gândesc doar, domnule doctor, că e totuşi mai bine să aud voci decât să fiu tare de urechi”. Şi a continuat să zâmbească strengăreşte. Câtă umanitate, ce realizare omenească, aproape că îţi vine să spui ce artă de a trăi se ascunde în afirmaţia aceasta!

Şi acum să ne întrebăm ce avem de spus despre faptul că bolnavii incurabil, îndeosebi bolnavii psihic, sunt catalogaţi drept „viaţă care nu merită trăită” doar pe baza bolilor de care suferă şi sunt ameninţaţi cu eliminarea sau chiar eliminaţi. Căci auzim în mod repetat că uciderea celor care suferă de boli psihice incurabile ar fi ceva „de înţeles”, singurul punct legitim al unui program politico-ideologic care altfel trebuie respins în mod absolut********. De aceea vrem să încercăm aici să examinăm toate motivele care, de cele mai multe ori, sunt numai premisele tacite ale unei astfel de afirmaţii şi să le contracarăm cu argumente cât se poate de solide şi inatacabile.

Pentru că se pune în primul rând întrebarea dacă avem dreptul de a-i elimina pe bolnavii psihici incurabil, a căror viaţă ar fi lipsită de sens, „care nu merită trăită”, trebuie să lămurim mai întâi ce înseamnă „incurabil”. în loc să vă prezint nişte explicaţii - pentru dumneavoastră, ca ne-specialişti - parţial ininteligibile şi, mai presus de orice, imposibil de verificat, aş vrea să mă rezum la a vă descrie un caz concret la care am fost eu însumi martor.

într-un spital era internat un tânăr care se afla într-o aşa-numită stare de „inhibiţie”: de cinci ani nu scosese un cuvânt, nu putea mânca singur, încât trebuia să fie hrănit printr-un tub nazal, şi zăcea zi şi noapte în pat, aşa că musculatura picioarelor i se atrofiase. Dacă l-aş fi prezentat în timpul vreunuia dintre frecventele tururi ale spitalului făcute cu viitori medici, cu siguranţă unul dintre studenţi m-ar fi întrebat, cum se întâmplă deseori: „Serios, domnule doctor, n-ar fi mai bine să lăsăm un asemenea om să moară?” Ei bine, ceea ce s-a întâmplat pe urmă i-

ar fi dat răspunsul. Căci într- o zi, fără niciun motiv aparent, bolnavul s-a ridicat în capul oaselor, i-a cerut voie infirmierului să mănânce normal şi a cerut de asemenea să fie ajutat să se dea jos din pat ca să înceapă exerciţiile de mers. S-a purtat şi în alte privinţe complet normal - desigur, potrivit cu situaţia lui. Treptat, muşchii picioarelor i s-au întremat şi în doar câteva săptămâni a putut fi declarat
vindecat şi externat.
în scurt timp, nu doar că şi-a reluat activitatea profesională, ci a ţinut şi prelegeri la o universitate populară din Viena despre călătoriile în străinătate şi excursiile montane pe care le făcuse şi din care adusese fotografii minunate.
Odată, la invitaţia mea de a ţine o prelegere despre viaţa sa interioară din timpul celor cinci ani de criză petrecuţi în spital, a vorbit şi în faţa unui cerc restrâns de colegi ai mei, specialişti în psihiatrie. în această prelegere ne-a descris tot felul de experienţe interesante din perioada aceea, oferindu-ne ocazia să cunoaştem nu doar bogăţia psihică ascunsă sub aparenţa „imobilităţii" exterioare (aşa cum spun psihiatrii), ci şi o mulţime de detalii remarcabile despre ceea ce se petrecea „în culise", de care un medic mai puţin conştiincios - care doar îşi face vizitele şi nu observă mai nimic altceva - nu are habar. Chiar şi după ani de zile, pacientul îşi aducea aminte de diverse întâmplări, spre frustrarea câte unui infirmier care cu siguranţă nu luase în calcul că bolnavul ar putea vreodată să-şi revină şi apoi să-şi povestească amintirile.
Dar, chiar presupunând că un anumit caz ar fi cu adevărat, prin consens, considerat incurabil, cine ne poate spune cât timp va rămâne socotit astfel - şi, cu el, boala respectivă? Nu am văzut oare în psihiatrie, mai ales în ultimele decenii, că tulburări psihice considerate până la un moment dat incurabile au putut, în cele din urmă, să fie ameliorate, dacă nu chiar pe deplin vindecate, prin vreo metodă de tratament? Aşadar, cine ne poate spune dacă nu cumva cazul psihic particular cu care avem acum de-a face va fi la un moment dat ameliorat printr-un asemenea tratament - o terapie elaborată chiar acum undeva în lume, prin cine ştie ce spital, fără ca noi să avem habar de ea?
Iar acum trebuie să ne întrebăm mai departe: chiar presupunând că am fi cu adevărat atotştiutori, ca să putem spune cu siguranţă

absolută că o boală este incurabilă nu doar în prezent, ci pentru totdeauna, cine îi dă medicului dreptul să pună capăt unei vieţi? Oare medicul este angajat de societate pentru asta? Sarcina lui nu este mai degrabă să salveze sau să ajute acolo unde poate şi să îngrijească acolo unde nu mai poate vindeca? (Nu degeaba cele mai multe spitale de psihiatrie se numesc în mod expres „centre de îngrijire şi tratament”********). Aşadar, medicul, în calitatea sa de medic, nu este cu siguranţă judecător cu drept de viaţă şi de moarte asupra bolnavilor încredinţaţi lui şi nici chiar asupra celor care i se încredinţează ei înşişi. Prin urmare, nu are încă de la bun început - şi nici nu trebuie să-şi aro-ge vreodată - dreptul de a da sentinţe privind aşa-zisa va-loare sau lipsă de valoare a vieţii bolnavilor fie presupus, fie într-adevăr incurabili.
Imaginaţi-vă doar unde s-ar ajunge dacă acest „drept” (pe care medicul, de fapt, nu îl are!) ar fi ridicat la rang de lege (chiar şi nescrisă). Vă asigur că încrederea bolnavilor şi a aparţinătorilor acestora în actul medical ar fi zdruncinată definitiv. Căci un pacient nu ar şti niciodată dacă medicul îl abordează ca ajutător şi vindecător sau deja ca judecător şi călău.
Acum poate veţi formula alte obiecţii: poate veţi fi de părere că argumentele aduse mai sus nu sunt îndeajuns de solide, căci ar trebui să ne întrebăm cu onestitate dacă nu cumva statul e obligat să-i acorde medicului dreptul de a elimina indivizii de prisos, inutili. Se poate, în orice caz, concepe că statul, ca protector al intereselor generale ale societăţii, trebuie s-o elibereze de povara acestor indivizi extrem de „neproductivi”, care nu fac altceva decât să ia pâinea de la gura celor sănătoşi şi activi.
Acum, dacă discutăm despre „consumul” de bunuri şi servicii precum hrana, paturile de spital, serviciile prestate de medici sau infirmieri şi aşa mai departe, orice dezbatere pe această temă devine superfluă dacă ne gândim la un singur lucru: un stat care are deja asemenea dificultăţi economice, încât mizează pe eliminarea procentului aproape insignifiant al cetăţenilor săi bolnavi incurabil ca să economisească din bunurile şi serviciile menţionate mai sus - un asemenea stat a eşuat deja de mult din punct de vedere economic.

însă, dacă abordăm cealaltă latură a întrebării, şi anume că bolnavii incurabil nu ar mai fi utili societăţii şi, prin urmare, îngrijirea lor ar fi „neproductivă”, să ne amintim că utilitatea pentru societate nu este şi nu va fi niciodată singura măsură pe care avem dreptul să o aplicăm unei fiinţe umane.
Nu ne e greu să demonstrăm acest lucru, tocmai în contextul nostru: bolnavii de demenţă internaţi în spitale psihiatrice, unde prestează munci foarte simple, împingând roabe cu cărămizi sau doar dând o mână de ajutor la spălatul vaselor, sunt cu mult mai utili şi mai productivi decât, de exemplu, bunicii noştri, care îşi trăiesc apusul vieţii în cel mai „neproductiv” mod cu putinţă şi a căror eliminare doar din acest motiv i-ar revolta tocmai pe aceia care altfel susţin anihilarea vieţii neproductive. Cât de neproductivă este existenţa unei bătrâne pe jumătate paralizate care moţăie în fotoliul ei de lângă fereastră, şi totuşi cu câtă dragoste o înconjoară şi o răsfaţă copiii şi nepoţii ei! înconjurată de această dragoste, ea este bunica, nici mai mult, nici mai puţin, şi, în această calitate, este la fel de indispensabilă şi de neînlocuit ca orice om angajat într-o activitate profesională care e indispensabil şi de neînlocuit prin serviciul adus comunităţii.
Când am vorbit în prima prelegere despre faptul că unicitatea şi irepetabilitatea fiecărui individ constituie tocmai valoarea lui ca om şi despre faptul că această valoare trebuie să se raporteze la o comunitate „pentru care” unicitatea lui are însemnătate, ne-am gândit cu toţii mai ales la serviciul adus comunităţii.
însă acum se vădeşte că există şi o a doua cale pe care omul, ca fiinţă unică şi irepetabilă, îşi afirmă unicitatea, îşi împlineşte valoarea personalităţii şi sensul individual şi concret al propriei vieţi: iubirea, sau, mai bine spus, faptul de a fi iubit. Este o cale întrucâtva pasivă, fără efort, fără acţiune, fără a lua în vreun fel iniţiativa. Atunci când e iubit, ceea ce, altfel, omul trebuie să se lupte să obţină în viaţa sa activă îi pică pur şi simplu în braţe. Pe această cale el obţine fără vreun merit ceea ce altfel trebuie să realizeze prin strădaniile sale, dovedind că merită. Căci iubirea nu se poate câştiga; ea nu este o răsplată pentru merite, ci ţine de har. în iubire, omul primeşte aşadar „prin har” ceea ce altfel trebuie să se străduiască să obţină el însuşi sau să realizeze în mod activ:

împlinirea unicităţii şi irepetabilităţii sale. Căci în asta şi constă esenţa iubirii: ea ne permite să-l vedem pe cel iubit în unicitatea şi irepetabilitatea sa.
Acum mă aştept la următorul argument: da, tot ceea ce spun aici este valabil în general, dar s-ar putea să nu se aplice şi acelor biete fiinţe care poartă cumva pe nedrept denumirea de „om” - să zicem, copiii cu dizabilităţi mintale grave. Veţi fi însă uimiţi - deşi un psihiatru experimentat nu va fi - să aflaţi că, de nenumărate ori, tocmai aceşti copii sunt atent îngrijiţi şi iubiţi de părinţi în modul cel mai afectuos cu putinţă. Daţi-mi voie să vă citesc un pasaj din scrisoarea unei mame care şi-a pierdut copilul în timpul bine-cunoscutelor programe recente de eutanasie*********;
Din cauza închiderii premature a suturilor oaselor craniene în faza prenatală, copilul meu s-a născut pe 6 iunie 1929 cu o boală incurabilă. Eu însămi aveam atunci optsprezece ani. îmi adoram fetiţa, o iubeam nespus. Eu şi mama mea am făcut tot ce ne-a stat în putinţă ca s-o ajutăm pe biata micuţă, dar degeaba: copila nu putea merge, nu putea vorbi. însă eu eram tânără şi nu-mi pierdeam speranţa. Munceam zi şi noapte doar ca să-i pot cumpăra hrană şi medicamente scumpei mele fetiţe şi, când îi puneam braţele firave pe după gâtul meu şi o întrebam: „Mă iubeşti, puiule?”, ea se lipea strâns de mine, râdea şi mă atingea stângace pe faţă cu mânuţele. Şi atunci eram fericită, în ciuda a toate, nespus de fericită.
Dar aveţi şi alte argumente - sau aşa mi se pare. Aţi putea afirma, la urma urmei, că medicul care, într-un caz de afecţiune psihică, pune capăt vieţii unui bolnav incurabil acţionează în definitiv ca reprezentant al voinţei clar înţelese a pacientului în cauză, pentru că voinţa acestuia e „tulburată” de boală. Pacientul nu îşi poate înţelege propria voinţă şi propriul interes din cauza tulburării psihice de care suferă, prin urmare, medicul, ca un fel de avocat al acestei voinţe, e nu doar îndreptăţit, ci aproape obligat să pună capăt vieţii bolnavului. înţeles aşa cum trebuie, acest omor e de fapt un substitut al sinuciderii pe care, fără îndoială, bolnavul însuşi ar comite-o dacă ar şti în ce situaţie se află.
Pentru a explica ceea ce am de spus aici împotriva acestui argument, mă voi folosi din nou de un caz pe care l-am cunoscut în

mod direct: în tinereţe am lucrat într-un spital de medicină internă unde, într-o bună zi, a venit ca pacient un coleg tânăr. îşi pusese singur diagnosticul corect - un tip aparte de cancer, foarte periculos, inoperabil deja în stadiul acela şi cu o evoluţie deosebit de insidioasă. Era un aşa-numit „melanosarcom", care se poate evidenţia prin-tr-o analiză a urinei. Desigur că am încercat să-l amăgim: i-am înlocuit mostra de urină cu a unui alt bolnav şi i-am arătat rezultatul negativ al analizei. Dar el ce-a făcut? într-o noapte s-a strecurat în laborator şi a făcut acolo testul pe propria-i urină, ca să ne surprindă la vizita de a doua zi cu
rezultatul pozitiv. Ne-am simţit extrem de ruşinaţi şi nu ne mai rămânea decât să-l aşteptăm să se sinucidă. De fiecare dată când primea bilet de voie şi ieşea din spital - lucru pe care nu i l-am fi putut interzice -, mergea, după obicei, într-o micuţă cafenea din apropiere, iar noi tremuram de teamă să nu fim înştiinţaţi că se otrăvise acolo în toaletă. Dar ce s-a întâmplat de fapt? Cu cât boala înainta, cu atât pacientul se îndoia mai mult de diagnostic. Chiar şi când a făcut metastază hepatică, el a luat-o drept o afecţiune hepatică inofensivă. Ce se petrecuse? Cu cât i se apropia sfârşitul, cu atât voinţa de a trăi a acestui om se răzvrătea mai tare şi cu atât era mai puţin dispus să accepte acest sfârşit.
Oricum aţi lua cazul lui, cert este că aici voinţa de a trăi clocotea, iar acest lucru trebuie să ne reamintească fără echivoc, o dată pentru totdeauna - şi asta e valabil pentru toate cazurile similare -, că nu avem dreptul să refuzăm niciunui pacient voinţa de a trăi! Aş merge chiar mai departe şi aş spune că trebuie să adoptăm această poziţie chiar şi atunci când noi, ca medici, suntem puşi în faţa faptului împlinit, adică atunci când cineva a demonstrat prin propriile-i acţiuni că nu-şi mai doreşte să trăiască - şi mă refer aici la sinucigaşi. Eu susţin că, şi în cazul în care se confruntă cu o tentativă reală de sinucidere, doctorul are nu doar dreptul, ci şi obligaţia de a interveni medical, adică de a salva şi ajuta dacă şi cât de mult poate.
într-o vreme, dezbaterea pe această temă a fost de actualitate. Cu câţiva ani în urmă am încercat să pun la punct o procedură prin care să salvez pacientul chiar şi în cazurile de intoxicare severă cu somnifere, în care toate tratamentele uzuale eşuau. împotriva mea

s-au ridicat unii colegi care spuneau că nu am dreptul să redau viaţa, să readuc la viaţă nişte oameni a căror tentativă de sinucidere era de înţeles din punct de vedere uman (se declanşase o epidemie de sinucideri din cauza unor circumstanţe speciale şi ameninţătoare îndeosebi pentru un anume grup de oameni********). Spuneau că nu fac decât să mă joc „de-a soarta”. însă eu mi-am menţinut poziţia şi nu am renunţat la acest principiu fundamental nici măcar atunci când propria mea asistentă - care îl criticase şi ea de multe ori - a ajuns într-o zi la spital în urma unei tentative de sinucidere. Şi în cazul ei mi-am respectat convingerile şi am aplicat cu succes tehnica mea, chiar dacă fără a primi recunoştinţă. însă celor care îmi criticau metoda din perspectivă etică (căci o critică medicală ar fi fost în mod evident infirmată de fapte) le-am răspuns cam aşa: nu eu vreau să mă joc de-a soarta; de-a soarta încearcă să se joace medicul care îl lasă pe sinucigaş în voia sorţii, care dă frâu liber sorţii şi stă cu mâinile în sân chiar dacă ar putea interveni pentru a ajuta. Căci, dacă „soarta” ar fi considerat de cuviinţă să pună cu adevărat capăt vieţii cuiva, atunci ar fi găsit cu siguranţă mijloace sau căi de a nu lăsa sinucigaşul să ajungă la timp pe mâinile unui medic. însă, odată ce a ajuns pe mâinile lui, acest medic are îndatorirea de a acţiona ca medic şi de a nu-l lăsa pe pacient în voia acestei sorţi „milostive”.
Sper că până acum am arătat, prin această analiză a tuturor posibilelor argumente în favoarea eutanasiei, că încărcătura de sens a existenţei este absolut necondiţionată şi, prin urmare, credinţa noastră în sensul vieţii poate fi neclintită. Dacă la început am văzut că viaţa ca atare este plină de sens, ulterior a reieşit că şi suferinţa participă la acest sens şi face parte din sensul vieţii. Iar mai apoi s-a vădit că şi moartea poate avea un sens - că poate avea sens să mori de „a ta moarte”. Şi, în sfârşit, am văzut că nici boala - inclusiv boala incurabilă, chiar şi boala psihică incurabilă - nu dă nimănui dreptul de a considera că o viaţă „nu merită trăită” şi de a refuza cuiva dreptul la viaţă.
Am examinat, aşadar, întrucâtva chestiunea sensului vieţii din mai multe puncte de vedere. Ca să rezumăm concluziile principale ale analizei noastre, să ne reamintim înainte de toate că viaţa înseamnă a fi chestionat şi că întrebarea care este sensul ei nu se

justifică, fiindcă el rezidă în chiar actul de a da un răspuns. Şi am mai spus că răspunsurile pe care trebuie să le dăm la întrebările concrete ale vieţii nu pot consta în cuvinte, ci doar în fapte, ba, mai mult, în viaţa noastră, în întreaga noastră fiinţă! Mai spuneam că la întrebările vieţii putem răspunde numai fiind fiecare dintre noi responsabili de viaţa noastră.
în încheiere, nu trebuie uitat că întrebarea iniţială cu privire la sensul vieţii poate lua şi o altă formă, că ea poate fi pusă şi altfel, în legătură cu lumea ca întreg, îndeosebi cu ceea ce ni se întâmplă aleatoriu, ceea ce ne iese în cale fără ca noi să purtăm vreo vină şi să-l putem evita - cu alte cuvinte, soarta, pe care n-o putem dirija. „Soartă" numim tocmai acele lucruri asupra cărora nu avem nicio influenţă, care scapă controlului voinţei noastre. Sigur, am văzut că sensul vieţii constă, într-o măsură deloc neglijabilă, tocmai în modul cum ne raportăm la soarta exterioară, cum reacţionăm la ea atunci când n-o mai putem modela sau când este de la bun început inalterabilă. Dar trebuie să ne întrebăm mai departe dacă nu ar fi de conceput ca însăşi această soartă pură şi autentică - iar odată cu ea şi dincolo de ea, întregul mers al lumii din afara noastră - să aibă un sens.
Cred că aici avem două posibilităţi, fiecare imposibil de respins şi totodată imposibil de dovedit. Se poate afirma la fel de bine fie că, în ultimă instanţă, totul e complet lipsit de sens, fie că totul are sens nu doar în cel mai înalt grad cu putinţă, ci şi în aşa fel, încât noi nu putem cuprinde cu mintea sensul întregului, sensul total, şi nu putem vorbi decât despre un „supra-sens" al lumii. Aşadar, se poate pleda la fel de îndreptăţit atât pentru o completă lipsă de sens, cât şi pentru un sens deplin al lumii. La fel de îndreptăţit înseamnă aici: cu aceeaşi îndreptăţire, respectiv lipsă de îndreptăţire logică.
De fapt, decizia pe care o avem de luat nu mai este logică. Din punct de vedere logic, se poate argumenta la fel de bine în favoarea ambelor opţiuni. Logic vorbind, amândouă sunt posibilităţi reale de a gândi lucrurile. Decizia despre care vorbim aici este, din perspectivă logică, fără temei; nu are nimic ca întemeiere - întemeierea ei este nimicul. în faţa ei, plutim suspendaţi deasupra neantului, dar ne aflăm în acelaşi timp în

orizontul supra-sensului. Omul nu poate lua această decizie pe baza unei reguli logice, ci numai din profunzimea propriei fiinţe. Este singurul mod de a decide aşa sau altminteri.
Un lucru, însă, ştim cu certitudine: dacă omul decide în favoarea credinţei într-un sens ultim, într-un supra-sens al fiinţării, atunci această credinţă, ca orice credinţă, va produce efecte creatoare. Căci credinţa nu este o simplă credinţă în adevărul ei propriu, ci este mai mult, mult mai mult: credinţa creează acel ceva în care credem. Am putea, astfel, spune că a adopta această posibilitate de gândire înseamnă mai mult decât pur şi simplu a adopta o posibilitate de gândire - înseamnă a o transforma în realitate.

Experimentum cruciş

în Bavaria există un orăşel numit Landsberg, la vreo cincizeci de kilometri la vest de Miinchen. De aici, înspre sud, un drum duce până în localitatea Kaufering, aflată la cinci kilometri depărtare. La începutul anului trecut, într-o dimineaţă la revărsatul zorilor, pe acest drum mergeau două sute optzeci de bărbaţi, într-o coloană formată din rânduri de câte cinci oameni şi escortată de soldaţi SS. Era un grup de deţinuţi din lagărul de concentrare de la Kaufering, care se îndreptau către pădurea din apropiere, unde urmau să muncească la construcţia unei fabrici secrete de armament, de dimensiuni gigantice.
Cei ce mergeau pe drum erau doar nişte siluete zdren-ţăroase şi decrepite. Iar „mergeau” este un eufemism: mai degrabă şchiopătau, se târâiau, se agăţau şi se sprijineau adesea unii de alţii. Picioarele, umflate de edemul cauzat de foame, abia dacă le mai puteau duce corpurile, care, în medie, nu cântăreau mai mult de patruzeci de kilograme, iar labele picioarelor îi dureau, căci erau pline de răni, de escare infectate şi degerături.
Şi ce le trecea prin cap acestor oameni? Se gândeau la singura masă a zilei, supa care avea să le fie împărţită seara după întoarcerea de la muncă, şi se întrebau dacă în seara aceea vor avea norocul să găsească în ea şi vreo bucată de cartof, pe lângă zeama obişnuită. Şi se mai întrebau în care grupă urmau să fie repartizaţi în următorul sfert de ceas, la începerea lucrului pe şantier, dacă aveau să nimerească sub supravegherea vreunui gardian nemilos sau în grupa unuia ceva mai binevoitor. Gândurile

acestor oameni gravitau aşadar în jurul grijilor cotidiene ale unui deţinut.
Apoi, unul dintre ei a simţit că aceste gânduri erau cumva prosteşti, aşa că a vrut să se ridice deasupra lor, să se gândească la altceva, la preocupări „mai demne de un om”. Nu prea i-a reuşit, şi atunci s-a folosit de un truc: a încercat să ia distanţă faţă de această viaţă chinuită, să se ridice deasupra ei, privind-o cumva de la înălţime sau din perspectiva viitorului, aşa cum ai vedea-o dacă te uiţi la ea înapoi în timp, de la ani depărtare. Şi ce a făcut? Şi- a imaginat că se află la tribuna unei universităţi populare vieneze şi că ţine o prelegere exact despre ceea ce trăia el atunci: în mintea lui, a rostit o conferinţă intitulată „Psihologia lagărului de concentrare”.
Dacă l-aţi fi privit mai îndeaproape pe bărbatul acesta, aţi fi observat că avea, cusută pe bluză şi pe pantaloni, câte o mică bucată de material pe care se putea citi un număr: 119104. Iar dacă aţi fi căutat prin evidenţele lagărului de la Dachau, aţi fi aflat că în dreptul acestui număr de deţinut era scris numele Frankl, Viktor.********
Astăzi vreau să ţin, pentru prima dată, de-adevăratelea în faţa dumneavoastră, în această sală adevărată a unei universităţi populare din Viena, prelegerea pe care acest bărbat a rostit-o atunci în minte. Daţi-mi deci voie să v-o prezint.
Prelegerea aceea începea astfel: în psihologia lagă-rului de concentrare putem distinge mai multe faze ale reacţiei psihice a deţinutului la viaţa de lagăr.
Prima fază începe odată cu sosirea lui în lagăr şi poate fi identificată şi caracterizată drept „şocul sosirii”. Imaginaţi-vă: deţinutul ajunge, să zicem, la Auschwitz. Dacă face parte, de pildă, din majoritatea de nouăzeci şi cinci de procente a celor din transportul meu, atunci soarta îl duce de la gară direct într-una din camerele de gazare. însă dacă face parte, printr-o întâmplare, cum a fost cazul meu, din minoritatea rămasă de cinci procente, atunci soarta îl duce mai întâi în camera de dezinfecţie, adică, de fapt, într-o baie cu duşuri, înainte de a intra în baia propriu-zisă, îi este luat tot ce are la el şi poate păstra doar bretelele sau o curea, în cel mai bun caz ochelarii sau vreo centură medicală pentru hernie.

însă pe corp nu-i rămâne fir de păr: este ras complet. Când ajunge, în sfârşit, sub duş, din toată viaţa de până atunci nu i-a mai rămas decât existenţa literalmente „nudă”. Iar acum se petrece evenimentul esenţial prin intermediul căruia deţinutul păşeşte în prima fază a experienţei lagărului: el taie cu o linie întreaga sa existenţă anterioară.
Nu e de mirare că, primul lucru după aceea, în minte îi vine întrebarea care ar fi cel mai potrivit mod de a se sinucide. De fapt, toţi cei ajunşi în această situaţie cochetează, fie şi numai pentru o clipă, cu ideea de „a se arunca în sârme”, de a se sinucide prin metoda obişnuită în lagăre - contactul cu gardul de sârmă ghimpată străbătut de curent de înaltă tensiune. Dar deţinutul renunţă repede la această intenţie, pur şi simplu pentru că ea îşi pierde, practic, orice noimă. Căci orice tentativă de sinucidere devine superfluă într-o situaţie în care probabilitatea medie de a nu sfârşi, mai devreme sau mai târziu, în camera de gazare este oricum extrem de scăzută. Cine s-ar „arunca în sârme” când oricum va ajunge să fie gazat, mai devreme sau mai târziu? Nici nu mai are nevoie să-şi dorească „sârmele” cât timp are a se teme de gaz. Dar nici de gaz nu mai are a se teme, când şi-a dorit deja „sârmele”...
De câte ori vorbesc despre aceste lucruri, povestesc şi următoarea întâmplare: în prima dimineaţă pe care am petrecut-o la Auschwitz, un coleg care ajunsese acolo cu câteva săptămâni înaintea noastră s-a strecurat până la grupul nostru de nou-veniţi, cazat într-o baracă separată. Voia să ne consoleze şi să ne avertizeze. înainte de toate, ne-a dat de înţeles că trebuie să avem grijă cum arătăm, şi anume să încercăm din răsputeri să lăsăm impresia că suntem apţi de muncă. Era suficient să şchiopătezi puţin, poate dintr-o cauză în sine banală, cum ar fi nişte încălţări nepotrivite, ca un soldat SS să observe şi eventual să-ţi facă pe loc semn şi să te trimită la camera de gazare. Numai cei apţi de muncă contau, despre toţi ceilalţi se considera că nu merită să trăiască, nu merită să supravieţuiască. Colegul nostru ne-a îndemnat de aceea să ne bărbierim zilnic, căci răzuirea pielii de pe faţă cu vreun „brici” improvizat, precum un ciob de sticlă, ne făcea să arătăm mai „îmbujoraţi”, proaspeţi, sănătoşi. Iar când, la sfârşit, s-a uitat cu

atenţie la grupul nostru ca să vadă dacă toţi lăsăm impresia de sănătate şi vigoare pentru muncă, a adăugat pe un ton liniştitor: „Aşa cum vă văd eu, nu trebuie deocamdată să vă temeţi că veţi fi trimişi în camera de gazare, poate cu excepţia unuia singur - a ta, Frankl. Nu te superi pe mine, nu-i aşa? Dar tu eşti singurul care, în clipa asta, după înfăţişare, s-ar putea califica pentru selecţie”. („Selecţie” era în lagăr termenul uzual pentru alegerea celor care aveau să ajungă în următorul lot pentru camera de gazare.) Ei bine, nu m-am supărat deloc. în acel moment mă simţeam mulţumit că, astfel, aveam cel puţin cu mare probabilitate să fiu scutit de o tentativă de sinucidere.
Această indiferenţă a deţinutului faţă de propria soartă nu face decât să se adâncească. Deja după câteva zile de şedere în lagăr, el devine tot mai nepăsător şi insensibil, lucrurile care se petrec în jurul lui îl ating tot mai puţin. Dacă în primele zile reacţiona cu oroare, indignare sau dezgust la abundenţa inimaginabilă pentru cineva din afară de impresii de hidoşenie - hidoşenie în toate sensurile posibile -, în cele din urmă aceste sentimente se atenuează într-atât, încât întreaga viaţă emoţională i se reduce la minimum. Toată gândirea şi toate eforturile lui ulterioare se orientează pur şi simplu spre supravieţuirea până a doua zi. Viaţa psihică i se rezumă, practic, la acest interes. Faţă de orice altceva, psihicul lui se înconjoară cu o platoşă, care respinge impresiile ce l-ar putea tulbura şi zgudui. în felul acesta se protejează, se pune la adăpost de forţa copleşitoare care tinde să-l strivească, încearcă să-şi salveze echilibrul refugiindu-se în indiferenţă. Deţinutul face astfel pasul hotărâtor către a doua fază a reacţiei sale psihice la viaţa din lagăr, care poate fi caracterizată drept faza apatiei.
însă, când unicul interes care-i rămâne este autoconservarea, conservarea propriei vieţi şi a vieţii câtorva prieteni, atunci trăirile interioare ale omului se reduc aproape până la nivelul celor animale. Ale unui animal de turmă, am putea adăuga, dacă ne uităm mai îndeaproape. Ca să ne dăm seama de asta, ar fi fost de ajuns să observăm comportamentul deţinuţilor atunci când formau o coloană, moment în care grija cea mai mare a tuturor era să se plaseze atât în mijlocul convoiului, cât şi în mijlocul unuia din rândurile de câte cinci, ca să nu fie atât de expuşi la loviturile de

bocanc ale gardienilor. Cele mai mari eforturi erau menite să-i facă să nu iasă în evidenţă, să nu se expună, ci, dimpotrivă, să se piardă cât mai bine în mulţime. Nu e de mirare, deci, că această scufundare în mulţime ducea şi la o „scufundare”, la un declin al persoanei. în lagăr, omul risca să se transforme într-o vieţuitoare „de masă”, adică devenea, în general, primitiv. Toate pornirile lui deveneau primitive, adică se rezumau la o atitudine instinctivă. Este, de aceea, de înţeles că unii colegi ai mei, psihanalişti care au fost împreună cu mine în lagăr, vorbeau de o „regresie”: „regresie” înseamnă retragerea psihicului în stadiile primitive ale instinctualităţii.

De fapt, deja din visele tipice ale deţinuţilor se vedea ce dorinţe primitive îi stăpâneau în sinea lor. Ce visa lumea în genere în lagăr? Aceleaşi şi aceleaşi lucruri: pâine, ţigări, cafea boabe şi, nu în ultimul rând, o baie caldă. (Iar eu personal visam mereu un anumit fel de prăjitură.)

Şi totuşi discuţiile acestea unilaterale dintre colegii orientaţi doar spre psihanaliză erau fundamental greşite. Căci nu este adevărat că experienţa lagărului îi face pe oameni să regreseze, să involueze interior sub imperiul unei necesităţi fatidice. Cunosc multe cazuri - şi, chiar dacă sunt doar cazuri izolate, tot au o forţă doveditoare esenţială - în care deţinuţii nu doar că nu au regresat şi involuat sufleteşte, ci, dimpotrivă, au cunoscut o evoluţie, au crescut mult dincolo de ceea ce fuseseră înainte, au atins adevărata măreţie umană tocmai în lagăr şi tocmai prin experienţa lagărului.

Alţi specialişti - nu în psihanaliză - au interpretat în mod diferit ceea ce s-a petrecut, din punct de vedere psihic, cu oamenii din lagărele de concentrare. Cunoscutul profesor universitar şi caracterolog Utitz********, care a petrecut el însuşi câţiva ani în lagăr, era de părere că aici caracterul deţinuţilor evolua în general conform acelui tip psihic care, de la Kretschmer* ******* încoace, se numeşte „schizoid”. După cum se ştie, acesta se caracterizează prin faptul că persoana afectată oscilează între două stări emoţionale: apatie şi iritabilitate - pe când celălalt tip psihic important, caracterizat de un temperament „cicloid”, pendulează între fervoare entuziastă şi tristeţe depresivă, uneori „chiuind

vesel până la stele”, alteori „bătut amarnic de gânduri rele”********.
Nu este aici locul unei discuţii de specialitate despre această concepţie psihopatologică. Mă voi rezuma strict la esenţial, anume la concluzia pe care am tras-o eu însumi, în contrast cu Utitz, pe baza aceluiaşi „material clinic”: anume că în lagărul de concentrare omul nu se află nici pe departe sub vreo constrângere exterioară de a evolua interior spre aşa-numitul „KZler******** tipic” cu (aparenta) sa schizoidie, ci că, dimpotrivă, îşi păstrează o libertate, libertatea umană de a se adapta la soartă, la mediu, într-un fel sau altul - şi acolo chiar exista „un fel sau altul”! Au fost oameni în lagăr care, de pildă, au putut trece peste apatie, şi-au putut stăpâni iritabilitatea - şi asta, în ultimă instanţă, pentru că au recurs la capacitatea lor de a acţiona altfel - au dat dovadă de această capacitate -, şi nu doar aşa cum le impuneau constrângerile exterioare.
Capacitatea aceasta interioară, libertatea umană autentică nu puteau fi răpite deţinutului, chiar dacă în rest totul i se putea lua şi chiar i s-a luat. Libertatea îi rămânea, chiar şi atunci când ochelarii pe care îl lăsaseră să-i păstreze îi erau sparţi de vreo lovitură de pumn, chiar şi atunci când era poate nevoit să- şi dea cureaua la schimb pe o bucată de pâine, nemairămânând astfel cu nimic din puţinul pe care-l mai avusese; libertatea îi rămânea până la ultima suflare!
Chiar dacă în lagăr căzuse victimă legităţilor psihice, deţinutul avea totuşi libertatea de a se sustrage puterii şi influenţei mediului şi de a nu se supune acestor „legităţi”, ci de a li se împotrivi, de a se sustrage lor, în loc să li se supună orbeşte. Cu alte cuvinte, el avea această libertate, doar că o abandonase, renunţase la întrebuinţarea ei - de bunăvoie! însă, odată cu ea, renunţase şi la sine însuşi, la şinele său, la esenţa sa. Se lăsase să cadă psihic.
Şi acum trebuie să ne întrebăm când începea această degradare până la stadiul de „KZler tipic”, când se lăsa omul să cadă din punct de vedere psihic? Iar răspunsul nu poate fi decât: atunci când îşi pierdea ancora spirituală, când nu mai avea nicio ancoră interioară.

Această ancoră poate exista sub două forme: fie aruncată în viitor, fie în eternitate. Cea din urmă era valabilă în cazul tuturor oamenilor cu adevărat religioşi. Ei nu aveau nevoie de nicio ancoră în viitor, în viaţa viitoare din afara lagărului, în libertate, după o eventuală eliberare - puteau rămâne verticali indiferent dacă se aşteptau să mai aibă un viitor sau nu, să supravieţuiască sau nu. Celorlalţi nu le rămânea decât să-şi caute ancora în viitor, în conţinutul vieţii lor viitoare. Dar era greu să te gândeşti la viitor: gândurile despre viitor nu găseau niciun reper, niciun punct final. Sfârşitul - niciun sfârşit - nu era vizibil. Cât de demnă de invidiat ni se părea atunci soarta unui infractor periculos care ştia exact că are de executat zece ani, care putea calcula câte zile mai trebuie să taie din calendar până la eliberare... Ce norocos! Căci noi, în lagăr, nu aveam habar de niciun „termen” şi nimeni nu ştia când urmează sfârşitul. Din spusele tuturor tovarăşilor mei de detenţie, acesta era poate unul dintre aspectele cele mai deprimante ale vieţii în lagăr. Iar zvonurile recurente despre o presupusă încheiere curândă a războiului aveau doar darul de a înteţi chinul aşteptării, căci termenul trebuia întruna amânat. Şi cine ar mai fi putut crede în asemenea veşti? De-a lungul a nu mai puţin de trei ani am auzit de nenumărate ori: „în şase săptămâni se termină războiul, în şase săptămâni suntem iar acasă”. Dezamăgirea era tot mai amară şi mai profundă, iar speranţa, tot mai firavă. Şi ce spune Biblia? „Aşteptarea prea îndelungată îmbolnăveşte inima.”******** într-adevăr, inima se îmbolnăveşte - într-atât, încât până la urmă poate înceta să bată. Veţi înţelege cum după ce am să vă povestesc următorul caz: la începutul lunii martie a anului trecut, şeful barăcii mele - un libretist de operetă şi compozitor de tangouri din Budapesta - mi-a povestit că avusese un vis ciudat. „Pe la mijlocul lui februarie am visat că aud o voce, care-mi zicea să-mi pun o dorinţă, s-o întreb ceva ce aş fi vrut să ştiu, căci ea putea să-mi răspundă, să-mi prezică viitorul. Aşa că am întreba-t-o: «Când se va termina războiul pentru mine?» înţelegi? Pentru mine - deci când vom fi eliberaţi de trupele americane care se apropie...” „Şi ce ţi-a răspuns?” l-am întrebat. Atunci el s-a aplecat spre mine şi mi-a şoptit în mare secret în ureche: „Pe 30 martie!”

La mijlocul lui martie eu am ajuns la infirmerie cu tifos. Pe 1 aprilie am fost externat şi m-am întors în baraca mea de pământ. „Unde e şeful barăcii?” am întrebat. Şi ce să vezi? Spre sfârşitul lui martie, pe măsură ce se apropia termenul profeţiei din vis, iar situaţia militară nu părea să ţină pasul cu ea, şeful nostru de baracă devenise tot mai abătut. Pe 29 martie făcuse febră foarte mare, pe 30 mar-tie - ziua în care războiul trebuia să se termine „pentru el” - îşi pierduse cunoştinţa, iar pe 31 martie era mort. Murise de febră tifoidă.
Aşadar, observaţi că a te lăsa să cazi psihic din lipsa unei ancore spirituale, în special prin pierderea ancorării în viitor, poate duce şi la o cădere a trupului.
Acum să ne întrebăm dacă nu exista vreo terapie împotriva acestui declin psihic, mental şi corporal, dacă nu se putea face ceva împotriva lui - şi, dacă da, ce anume? La această întrebare vă pot răspunde doar atât: desigur că exista o terapie, dar este clar că ea trebuia să se rezume de la bun început la sfera psihicului, deci nu putea fi decât o psihoterapie. Iar o asemenea psihoterapie ar fi trebuit să ofere în primul rând o ancoră spirituală, să dea vieţii conţinut. Să ne amintim de vorbele lui Nietzsche, care spunea cândva: „Dacă dispui de acel de ce al vieţii, te împaci cu aproape orice cum”********. De ce este conţinutul vieţii, iar cum erau acele condiţii care făceau viaţa în lagăr atât de anevoioasă, încât o puteai îndura numai dacă o raportai la un de ce, la un pentru ce. Aşadar, dacă nu exista altă metodă decât psihoterapia pentru a-i face pe oameni să reziste în lagăr, atunci această psihoterapie era definită într-un sens special, căci trebuia să se străduiască să- i demonstreze celui căruia i se cerea să găsească voinţa de a supravieţui că această supravieţuire are sens. în plus, sarcina psihiatrului, care în lagăr era practic un doctor de suflete, era îngreunată de faptul că trebuia îndeplinită cu oameni care, în general, nu se puteau aştepta să supravieţuiască. Ce le-ar fi putut spune medicul? Şi totuşi tocmai lor trebuia să le spună ceva. Aşa încât această situaţie ar fi fost un experimentum crucis********, piatra de încercare a terapiei respective.
Am spus deja în prelegerea anterioară că nu doar viaţa în sine, ci şi suferinţa din cadrul vieţii are un sens, ba chiar unul absolut

necondiţionat, încât poate fi împlinit chiar şi atunci când suferinţa nu produce la niciun fel de reuşită exterioară, când pare că omul suferă degeaba. Iar în lagăr tocmai cu această suferinţă aveam predominant de a face. Ce aş fi putut să le spun eu celor care zăceau lângă mine în baracă şi care ştiau bine că urmează să moară, şi încă foarte curând? Ştiau la fel de bine ca mine că nu-i aşteaptă nicio viaţă, niciun om şi nicio sarcină de realizat (să ne amintim de cei doi pacienţi despre care vă povesteam în prima prelegere********) sau că-i aşteaptă zadarnic... Aşa încât, pe lângă sensul vieţii, al supravieţuirii, acestor oameni era important să le sublimezi sensul suferinţei şi al suferinţei gratuite - ba chiar mai mult, al morţii! Moarte care ar fi putut avea, firește, mai mult sens numai înţelească ca în cuvintele lui Rilke despre care am discutat data trecută, şi anume că omul trebuie să moară de „a sa moarte". în lagăr era esenţial ca fiecare deţinut să moară de moartea lui, şi nu de cea pe care i-o impuneau soldaţii SS. Suntem la fel de responsabili de îndeplinirea acestei sarcini ca şi de a sarcinii pe care ne-o prezintă viaţa. Responsabili în faţa cui, a cărei instanţe? Ei bine, cine ar putea să răspundă la întrebarea aceasta în locul altuia? Oare nu e treaba fiecăruia să decidă cum răspunde la această întrebare esenţială? Ce contează că un deţinut se simţea responsabil în acest sens faţă de conştiinţa sa, altul, faţă de Dumnezeu, iar un al treilea, faţă de cineva aflat departe? Fiecare în felul său ştia că undeva, cumva, era cineva care îl privea nevăzut, care îi cerea să fie „vrednic de suferinţa sa" - cum spunea odinioară Dostoievski - şi care aştepta de la el să moară de „a sa moarte". Fiecare dintre noi resimţea această aşteptare în apropierea morţii - şi cu atât mai intens cu cât sentimentul că mai aveam ceva de aşteptat de la viaţă, că ne mai aşteaptă cineva sau ceva sau că ne mai puteam aştepta pur şi simplu să supravieţuim era mai şubred.

Mulţi dintre dumneavoastră, care nu aţi trăit pe propria piele viaţa în lagăr, veţi fi uluiţi şi mă veţi întreba cum se poate ca un om să îndure toate grozăviile despre care v-am vorbit. Vă asigur că cei care au trăit aşa ceva şi au supravieţuit se minunează şi mai tare! Dar nu uitaţi un lucru: psihicul uman pare să se comporte într-un fel precum o boltă. O boltă şubrezită poate fi întărită toc-mai

încărcând-o cu o greutate mai mare. Şi psihicul uman pare - cel puţin într-o anumită măsură şi între anumite limite - să fie întărit de experienţa unei „poveri”. Iată cum (şi doar aşa se poate înţelege cum) mulţi oameni slabi au putut părăsi lagărul într-o stare mentală mai bună, mai puternică decât în momentul în care ajunseseră acolo.
în acelaşi timp, trebuie să înţelegem şi faptul că eliberarea din lagăr, aşadar eliberarea bruscă a deţinutului de sub presiunea intensă sub care s-a aflat în tot acest timp, prezintă propriile ei pericole pentru psihic. în acest context eu folosesc de obicei analogia cu aşa-numita „boală Cais-son”. Ea apare la scufundători care lucrează la adâncimi şi presiuni mari şi care nu trebuie niciodată reexpuşi brusc, ci doar progresiv, la presiunea atmosferică normală, în caz contrar pot face afecţiuni grave.
Şi astfel ajungem la cea de-a treia şi ultima fază din psihologia lagărului de concentrare: psihologia deţinu-tului eliberat. Lucrul cel mai important pe care aş vrea să-l spun despre el se referă la un fenomen care cu siguranţă vă va surprinde, şi anume că vor trece multe zile până când deţinutul se va putea bucura de eliberarea sa. El trebuie realmente şi în modul cel mai propriu să înveţe din nou să se bucure. Şi uneori trebuie să se grăbească să înveţe, pentru că adesea va trebui să se dezveţe din nou şi să reînveţe să sufere. Mă voi opri puţin asupra acestui subiect. Imaginaţi-vă că deţinutul eliberat din lagărul de concentrare se întoarce acasă. Se prea poate ca acolo să fie întâmpinat cu ridicări din umeri şi, cel mai important, să audă de la ceilalţi mereu aceleaşi două propoziţii: „Noi n-am ştiut nimic” şi „Şi noi am suferit”.
Să ne oprim mai întâi la a doua afirmaţie şi să ne întrebăm, în primă fază, dacă suferinţa umană se poate măsura şi cântări în aşa fel încât suferinţa unuia să se poată compara cu suferinţa altuia. Eu aici aş spune că suferinţa oamenilor este incomensurabilă. Suferinţa adevărată copleşeşte omul, îl cotropeşte întru totul.
La un moment dat vorbeam cu un prieten despre ceea ce trăisem în lagărul de
concentrare. El nu fusese în lagăr, ci „doar” luptase la Stalingrad şi se simţea, după cum mi-a spus, oarecum ruşinat faţă de mine. Fără însă a avea de ce.

Există cu siguranţă o diferenţă fundamentală între ceea ce trăieşti pe câmpul de bătălie şi ceea ce trăieşti într-un lagăr de concentrare: în luptă eşti pus faţă în faţă cu nimicul, priveşti moartea ameninţătoare în faţă, pe când, în lagăr, noi înşine eram nimicul, eram deja morţi, în viaţă fiind. Nu valoram nimic. Nu doar că vedeam nimicul, eram noi înşine asta. Viaţa noastră nu valora nimic, moartea noastră nu valora nimic, nu era încununată de nicio aureolă, nici măcar fictivă, era doar trecerea unui nimic mai mic în marele nimic. Şi oricum rămânea neobservată, iar noi o „trăiserăm" deja cu mult timp înainte.
Căci ce s-ar fi întâmplat dacă aş fi murit în lagăr? în dimineaţa următoare, la locul unde se striga apelul, cineva dintr-un rând de cinci - stând, aparent nemişcat, în pozi-ţia obişnuită, cu capul îndesat de frig între gulerele drepte ale hainei şi cu umerii aduşi - ar fi murmurat către prizonierul de alături: „Ieri a murit Frankl". Iar dacă i-ar fi pă-sat câtuşi de puţin de asta, celălalt ar fi scos probabil un simplu „hm!"
Şi cu toate acestea, nicio suferinţă umană nu se poate compara cu alta, căci ţine de însăşi natura suferinţei ca ea să fie suferinţa unui om anume, deci a lui, ca magnitudinea ei să depindă doar de cel care o trăieşte, de individ. Suferinţa solitară a fiecărui om este la fel de unică şi irepetabilă ca şi omul în sine.
Aşadar, a vorbi despre diferenţe de magnitudine în suferinţă ar fi din start fără rost. însă o diferenţă există - şi încă esenţială -, şi anume cea dintre suferinţa cu sens şi suferinţa fără sens. Şi, după cum cred că aţi înţeles deja din prelegerile anterioare, această diferenţă ţine în întregime de persoană: numai şi numai de ea depinde dacă suferinţa ei are sens sau nu.
Şi atunci cum stăm cu suferinţa celor care, după cum am auzit, afirmă cu tărie că „şi ei au suferit" şi că „ei n-au ştiut nimic"? Vedeţi dumneavoastră, însăşi această afirmaţie că nu au ştiut nimic are, după părerea mea, efectul de a lipsi suferinţa de sens. De ce? Pentru că provine dintr-o neînţelegere etică a situaţiei. O neînţelegere asupra căreia aş vrea acum să ne oprim nu pentru că am de gând să discut politică, ci pentru că sunt convins că este necesar să completăm „metafizica cotidianului" de care ne-am ocupat până acum cu o

„etică a cotidianului”.
Vorbeam adineauri despre de ce-ul faptului de a nu fi ştiut şi spuneam că e o neînţelegere. însă, dacă ne întrebăm care este pentru ce-ul acestei neînţelegeri, atunci s-ar putea să descoperim că este vorba aici despre a nu vrea să ştii şi că în spatele ei se află fuga de responsabilitate. Şi totuşi omul obişnuit este astăzi stârnit să fugă de responsabili-tate - ceea ce îl stârneşte este frica de a fi nevoit să preia asupra sa o vină colectivă. Pentru că altfel va fi declarat vinovat de toate, complice la lucruri pe care nu le-a comis şi despre care, într-adevăr, în multe cazuri nici măcar n-a ştiut. Ar trebui omul cumsecade să fie tras la răspundere pentru fărădelegile săvârşite de alţii, chiar dacă aparţin aceleiaşi naţiuni? Oare omul acesta cumsecade nu a fost mai degrabă el însuşi victima unei fărădelegi, a terorii exercitate de un grup aflat în fruntea poporului său, fără ca el să i se fi putut opune? Nu a avut şi el de suferit sub această teroare? Statuarea unei vini colective nu ar echivala cu revenirea tocmai la concepţia împotriva căreia luptăm şi care proclamă individul vinovat pentru că alţi reprezentanţi ai grupului din care, întâmplător, face şi el parte au comis nişte fapte cu adevărat sau doar presupus reprobabile? Cât de ridicolă ni se pare astăzi această concepţie - în sfârşit! Să tragi pe cineva la răspundere pe baza naţionalităţii, a limbii sale materne sau a locului de naştere ni se pare astăzi la fel de absurd ca a face pe cineva responsabil de propria înălţime. Când este prins un răufăcător înalt de 1,64 metri, trebuie cumva şi eu să mă predau autorităţilor doar pentru că am aceeaşi înălţime?
însă aici trebuie să operăm o distincţie importantă: trebuie să distingem între vina colectivă şi responsabilitatea colectivă. Veţi înţelege de îndată ce vreau să spun, din următorul exemplu. Să presupunem că fac brusc apendicită - port vreo vină pentru asta? Cu siguranţă, nu. Şi totuşi, dacă trebuie să fiu operat, atunci cum stau lucrurile? Trebuie oricum să plătesc onorariul doctorului care mă operează. Cu alte cuvinte, „răspund” de plata facturii lui. Aşadar, fără îndoială există „responsabilitate fără vină”. La fel stau lucrurile acum şi cu comunitatea celor care au fost eliberaţi colectiv de teroare. Nu s- au putut elibera singuri; alte comunităţi, alte naţiuni iubitoare de libertate au fost nevoite să intervină, să

intre în luptă şi să-şi sacrifice oamenii cei mai buni, tineretul lor pentru a elibera o naţiune neputincioasă în faţa propriilor conducători de exact aceşti conducători. Această neputinţă nu a fost o vină, dar oare ar fi nedrept, neechitabil ca membrii ei să trebuiască să plătească printr-un sacrificiu pentru această eliberare şi să se simtă responsabili în mod colectiv, chiar dacă nu se consideră complici, chiar dacă se ştiu nevinovaţi?
Acum, ca să înţelegeţi ultimul capitol al psihologiei deţinutului de lagăr, ar trebui să fi venit alături de mine, într-o seară de primăvară a anului trecut, după eliberarea lagărului de concentrare de la Tiirkheim, când, pe la apusul soarelui, m-am dus în păduricea din apropiere. Acolo fuseseră îngropaţi camarazii decedaţi în lagăr, la ordinul profund ilegal al comandantului - ofiţerul SS despre care vă spuneam în prima prelegere că achiziţiona medicamente pentru deţinuţii „lui" din propriu-i buzunar. împotriva instrucţiunilor primite, acest ofiţer avusese grijă ca numele fiecăruia dintre ei să fie scrijelit discret cu creion chimic pe trunchiurile suple ale brazilor tineri din spatele gropilor comune, după îndepărtarea unei fâşii de scoarţă. Iar dacă aţi fi fost acolo, aţi fi jurat odată cu mine că vă veţi strădui ca vina noastră a tuturor să fie răscumpărată prin faptul că noi, supravieţuitorii, continuam să trăim. Da, vina noastră a tuturor! Căci noi, supravieţuitorii, ştiam prea bine că cei mai buni dintre noi nu mai erau în viaţă - tocmai cei mai buni! Aşa încât nu puteam resimţi supravieţuirea noastră decât ca pe o îndurare nemeritată. Ni se părea că le datorăm camarazilor noştri morţi strădania de a ajunge să meritäm post factum, retrospectiv această îndurare şi să devenim măcar în parte vrednici de ea. Iar a ne răscumpăra această vină ni se părea posibil doar trezind şi menţinând vie deopotrivă conştiinţa celorlalţi şi pe a noastră.
Ceea ce a urmat după o asemenea experienţă, ceea ce îl aştepta pe cel eliberat odată întors acasă l-a făcut însă prea adesea să uite de acest jurământ. Totuşi există clipe în viaţa lui - şi acelea sunt hotărâtoare - în care îndeplineşte ceea ce a jurat să facă: să binecuvânteze şi cea mai mică bucată de pâine, faptul că poate dormi într-un pat, că nu trebuie să se trezească la apel sau că nu mai trăieşte sub ameninţarea constantă a morţii. Totul devine

relativ pentru el - inclusiv orice nenorocire. El, care, aşa cum am văzut, era literalmente nimic, se simte literalmente renăscut, dar nu în persoana care a fost, ci în esenţa sa. în prima prelegere spuneam că, în condiţiile lagărului, tot ceea ce nu ţinea de şinele lui era „topit”. Nici din ambiţia lui nu mai rămânea mare lucru; ceea ce rămânea, eventual, era o râvnă, o formă mult mai înaltă de aspiraţie, impulsul către autorealizare - în forma lui esenţială.
După cum cu siguranţă v-aţi dat seama, am ajuns la capătul temei şi, în acelaşi timp, la limitele acestei discuţii. Niciun discurs, nicio prelegere nu ne pot duce mai departe. Nu ne rămâne decât un singur lucru: să acţionăm, şi anume să acţionăm în viaţa noastră de fiecare zi.
Tocmai vorbeam mai devreme despre viaţa de zi cu zi. La un moment dat am folosit chiar expresia „metafizica cotidianului”. Acum sper că înţelegeţi corect aceste cuvinte: miza nu a fost numai de a face transparent cotidianul - care e doar în aparenţă cenuşiu, banal şi prozaic -, ca să putem privi prin el spre ceea ce este etern, ci, în ultimă instanţă, de a arăta că eternul trimite înapoi către tempo-ral - către trecător, cotidian, loc de perpetuă întâlnire între finit şi infinit. Ceea ce creăm, trăim, suferim în timp creăm, trăim, suferim şi pentru eternitate. Dacă purtăm răspunderea pentru ceea ce s-a întâmplat, adică pentru ceea ce a devenit „istorie”, responsabilitatea noastră este totodată împovărată enorm de faptul că nimic din ceea ce nu s-a întâmplat nu poate fi „scos din lume”. Dar, în acelaşi timp, responsabilitatea aceasta este chemată tocmai să aducă în lume ceea ce nu s-a întâmplat încă. Şi asta în activitatea noastră zilnică, în viaţa cotidiană a fiecăruia dintre noi. Astfel cotidianul devine realitatea prin excelenţă, iar această realitate devine o posibilitate de a acţiona. Şi iată cum metafizica cotidianului ne scoate doar la început din cotidian, ca să ne readucă - în mod conştient şi responsabil - înapoi în cotidian.
Ceea ce ne mână şi ne ajută să înaintăm pe cale, ceea ce ne însoţeşte şi ne ghidează este bucuria de a accepta responsabilitatea. Dar cât este de bucuros omul obişnuit să ia răspunderea asupra sa?
Răspunderea este ceva la care poţi fi „tras” şi de la care te poţi „sustrage”, înţelepciunea limbii ne arată că în om există forţe

contradictorii care îl împiedică să-şi asume răspunderea. Şi, într-adevăr, există ceva abisal în responsabilitate: cu cât privim mai îndelung şi mai adânc în ea, cu atât devenim mai conştienţi de ea, până când, la un moment dat, simţim că ne ia ameţeala. Dacă ne afundăm în datoria omului de a fi responsabil, ne înfiorăm: există ceva teribil în această responsabilitate şi în acelaşi timp ceva sublim!

Teribil este să ştiu că port răspunderea în fiecare cli-pă pentru următoarea, că fiecare decizie, de la cea mai măruntă până la cea mai importantă, este o decizie „pentru eternitate", că în fiecare clipă pot să concretizez sau să anulez o posibilitate, pe cea specifică acelei clipe. Fiecare moment conţine mii de posibilităţi, iar eu pot alege una singură pe care s-o materializez. Dar, procedând astfel, resping şi condamn la nefiinţă toate celelalte posibili-tăţi - şi asta tot „pentru eternitate".

Sublim, pe de altă parte, este să ştiu că viitorul - viitorul meu şi, odată cu el, viitorul lucrurilor, al oamenilor din jurul meu - depinde, fie şi într-o măsură cât de mică, de deciziile mele de fiecare clipă. Ceea ce realizez prin ele, ceea ce „aduc în lume", aşa cum spuneam, salvez pentru totdeauna în realitate şi protejez de vremelnicie.

însă, în general, oamenii sunt prea comozi ca să-şi asume răspunderea. Aici intervine rolul educaţiei pentru responsabilitate. Fără îndoială că povara este grea: e greu nu doar să-ţi dai seama că ai o responsabilitate, ci şi să ţi-o asumi. Să-i spui şi ei, şi vieţii „da". însă există oameni care au spus acest „da" în ciuda tuturor greutăţilor. Iar când deţinuţii din lagărul de concentrare de la Buchenwald cântau versul „vrem totuşi să îi spunem vieţii «da»„, nu doar cântau, ci adesea asta şi făceau. Ei şi mulţi dintre noi din celelalte lagăre, Şi o făceau în cele mai groaznice condiţii - exterioare şi interioare -, despre care am vorbit destul astăzi. N-ar trebui oare, în zilele noastre, să fim cu toţii în stare s-o facem, în împrejurări incomparabil mai uşoare? A spune „da" vieţii nu doar că are sens în orice împrejurare - căci viaţa însăşi are sens -, ci este şi posibil în orice împrejurare.

Şi exact acesta a fost tot sensul ultim al prelegerilor mele: să vă arăt că, orice s-ar întâmpla - în ciuda adversităţii şi a

morţii (prima prelegere), în ciuda suferinţei de pe urma unei boli fizice sau psihice (a doua prelegere) şi în ciuda sorţii nemiloase din lagărul de concentrare (a treia prelegere), omul poate spune „da” vieţii

.Postfată

9

în Viena, războiul s-a încheiat pe 13 aprilie 1945. Două săptămâni mai târziu a venit şi pentru deţinutul Viktor Frankl ziua eliberării din lagărul de concentrare. Dar abia în luna august el a putut reveni la Viena, unde îl aşteptau cele mai negre veşti********. Din scrisorile cutremurătoare pe care le-a trimis rudelor şi prietenilor în primele săptămâni de după întoarcerea acasă[4] transpar disperarea lui şi efor-turile de a găsi puterea să rămână în viaţă. Frankl s-a cufundat în munca lui - şi e greu de găsit o situaţie în care expresia aceasta să se potrivească mai bine. A preluat conducerea secţiei de neurologie a spitalului vienez Allgemeine Poliklinik; în decurs de doar câteva luni a scris două cărţi; până în toamna anului 1945 a ţinut la universitatea populară din Ottakring, cu care avea deja din anii 1930 o relaţie strânsă, o serie de prelegeri sub titlul „Omul bolnav psihic”; în numeroase articole de presă şi discuţii publice a luat poziţie faţă de chestiuni de actualitate din politică, societate şi cultură.

Fervoarea sa publicistică a întâlnit un public care, după anii de război şi penuria spirituală a regimului nazist, suferea de o adevărată „foame” intelectuală şi culturală. Astfel, într-o vreme a lipsei de repere şi direcţie, Frankl a devenit unul dintre cei mai căutaţi interlocutori în forumurile publice, dar şi în cercurile medicale şi filozofice. Temele sale predilecte erau vina şi responsabilitatea - marile teme ale vremii -, frica de viaţă, etica cotidianului şi, în repetate rânduri, dezbaterea ideologiilor inumane din trecutul apropiat.

Dar în primul rând, Frankl a fost preocupat de psihoterapie - atât individuală, cât şi la nivel colectiv. Programa universităţii populare din Ottakring pe prima jumătate a anului 1946 includea următorul curs:

Dr. Viktor Frankl: Aspecte actuale şi probleme co-tidiene în lumina psihiatriei. Cinci prelegeri (Sinu-cidere - Exterminare - Lumea

bolnavului psihic - Pedagogie sexuală - Lagărul de concentrare). Sâmbăta, orele 17-18, începând cu 23 martie.
în ziua în care începea cursul, Frankl a publicat un articol intitulat „Viena şi terapia psihiatrică”, la finalul căruia afirmă:
Dar în Viena spiritul psihoterapiei este încă viu şi, în ciuda a toate şi, sper eu, cât de curând [va fi] mai viu decât oricând, aşa încât ne aşteptăm ca oraşul în care s-a născut psihiatria să devină şi locul renaşterii sale. A unei psihoterapii conştiente de misiunea ei socială - mai ales în perioadele de vicisitudini interioare şi exterioare - şi de răspunderea pe care o are faţă de o lume care aşteaptă o reconstrucţie spirituală şi materială[5].
Frankl a scris cartea de faţă[6] pe baza seriei de prelegeri de la universitatea populară din Ottakring. Conferinţele despre sinucidere şi exterminare se regăsesc aici sub titlul „Despre sensul şi valoarea vieţii” (I şi II), iar capitolul despre lagărul de concentrare se numeşte „Experimentum cruciş”.
în aceste scurte titluri de capitol se concentrează o mare parte din gândirea şi soarta autorului. în primul rând, ceea ce iese aici în evidenţă este afirmarea necondiţionată a vieţii, pe care Frankl o explică într-o scrisoare din acea perioadă. în septembrie 1945, el le scria prietenilor săi Wilhelm şi Stepha Bornpr*
Sunt nespus de obosit, nespus de trist, nespus de singur. [...] în lagăr crezi deja că ai ajuns în punctul cel mai de jos al vieţii, dar mai apoi, când te întorci, descoperi că nimic n-a rezistat, că tot ceea ce îţi putea da putere a fost distrus, că, redevenind om, te poţi afunda şi mai adânc în genunea fără fund a suferinţei. Aşa că nu-ţi mai rămâne decât eventual să plângi puţin şi să răsfoieşti Psalmii.
Poate veţi zâmbi sau poate vă veţi supăra pe mine, dar nu mă contrazic câtuşi de puţin. Nu dau niciun pas înapoi, când trăiesc sentimentele pe care vi le-am descris, de la afirmarea vieţii. Dimpotrivă: dacă n-aş fi avut faţă de viaţă atitudinea aceasta pozitivă neclintită, ce s-ar fi ales de mine în săptămânile, ba chiar lunile petrecute în lagăr? Acum însă văd lucrurile într-o altă dimensiune. înţeleg tot mai bine că viaţa are infinit de mult sens, aşa încât trebuie să existe un sens chiar şi în suferinţă şi eşec[7].

Această apreciere a vieţii se extindea mereu şi asupra vieţii altora. încă din anul 1928, pe când era abia student la medicină, Frankl înfiinţase, printr-o implicare personală deosebită, centre de consiliere pentru tineri, îndeosebi cu scopul de a preveni printre ei sinuciderea. Cazurile de sinucidere se înmulţeau de regulă în perioada când erau emise situaţiile şcolare. Datorită mişcării Zegnisaktion iniţiată de el, s-a ajuns într-adevăr ca în vara anului 1931 să nu mai existe niciun caz de sinucidere printre studenţi. încă de pe atunci Frankl descria convingător rolul pe care îl avea recunoaşterea sensului vieţii în prevenirea sinuciderii:

Căci, oricât de diferite pot să fie motivele psihice ale sinuciderilor, fundalul lor spiritual este lipsa credinţei într-un sens al vieţii. Sinucigaşului nu îi lipseşte doar curajul de a trăi, ci şi smerenia în faţa vieţii. Numai atunci când noua obiectivitate******** va fi înlocuită de o nouă moralitate, când valoarea fiecărei vieţi omeneşti va fi din nou considerată unică şi irepetabilă, abia atunci vor avea oamenii ancora spirituală necesară pentru a depăşi crizele psihice[8].

Iată, aşadar, încă şi încă o dată credinţa în sensul vieţii, chiar şi în faţa suferinţei - de altfel, inerentă vieţii. Interpretarea suferinţei ca purtătoare de sens se găseşte deja într-un articol din 1938, în care Frankl vorbeşte pentru prima dată despre trei categorii de valori - valori creatoare, valori ale trăirii şi valori ale atitudinii[9]. Şi în care atribuie celor din urmă - deci modului curajos şi exemplar de a reacţiona la suferinţa iremediabilă - rangul cel mai înalt.

Astfel trebuie citite rândurile din prima prelegere cuprinsă în volumul de faţă: „Fie ne schimbăm soarta - atât cât e posibil -, fie o acceptăm de bunăvoie - atât cât e necesar".

în mod sigur, asemenea consideraţii nu erau în acele vremuri capricii academice, ci un ajutor concret pentru viaţă şi supravieţuire. Cine nu fusese oare afectat fizic şi psihic de marea catastrofă? Nu pierduse oare şi Frankl tot ce preţuia?

însă el găsise calea înapoi spre viaţă, o viaţă care, în ciuda a toate, era încă plină de posibilităţi de sens ce trebuiau materializate. Iar prin scrierile şi prelegerile sale voia să îi conducă şi pe alţii pe această cale, să îi încurajeze să-şi găsească fiecare drumul propriu

pentru a ieşi din grozăvia anilor anteriori, chiar dacă prezentul era încă precar.
Titlul celei de a treia prelegeri, „Experimentum cruciş”, arată că Frankl nu şi- a elaborat ideile despre sensul vieţii ca resursă abia după ce a ajuns în lagărul de concentrare, aşa cum se afirmă uneori. Cartea sa Doctorul şi sufletul********, în care şi-a formulat definitiv ideile despre orientarea spre sens a fiinţei umane, exista deja în manuscris în 1941. Chiar a avut acest manuscris asupra sa când a fost deportat, fiindcă spera să-l publice într-o zi. După cum mărturiseşte în memoriile sale, a fost în cele din urmă nevoit să arunce haina în căptuşeala căreia era cusut manuscrisul.[10]
în lagăre, însă, a putut să constate că, până şi în situaţiile-limită de privaţiuni crunte şi degradare absolută, tot ceea ce observase şi descrisese sistematic în munca sa de psihiatru şi de consilier psihologic pentru tineri rămânea valabil. S-a dovedit că deţinuţii care găseau puterea de a continua să trăiască, ba chiar de a supravieţui, erau mai degrabă cei care încă puteau întrezări sau cel puţin spera la un sens al vieţii. Nu în ultimul rând, acest lucru a fost valabil şi în cazul lui: ceea ce l-a ţinut în viaţă a fost numai şi numai speranţa de a-i revedea măcar pe câţiva dintre cei dragi şi de a-şi publica manuscrisul pe care-l încheiase.
Acestea sunt observaţiile, analizele şi îndemnurile pe care Frankl le prezintă publicului în prelegerile din primăvara anului 1946 - cu vervă retorică, acuitate ştiinţifică şi cu îndreptăţirea celui care şi-a putut verifica temeinicia tezelor pe propria-i piele, pe propriu-i psihic. în acelaşi an a publicat sub formă de carte părţile cele mai importante şi universal valabile din acest ciclu de prelegeri. Numeroasele discuţii detaliate şi recenzii ocazionate de carte în ziare, în reviste culturale şi de specialitate şi la posturi de radio[11] ale vremii dovedesc că autorul ei atinsese puncte nevralgice ale societăţii acelor ani.

prof. univ. dr. Franz Vesely
Viena, vara lui 2019

Franz Vesely este profesor universitar de fizică. De la moartea socrului său, Viktor Frankl, administrează drepturile de autor pentru lucrările acestuia. în cadrul Arhivei Viktor Frankl, profesorul Vesely coordonează

prelucrarea şi valorificarea bogatului patrimoniu de lucrări lăsat de psihiatrul austriac. Frank Vesely este de asemenea cofondator şi membru în consiliul de administraţie al Institutului Viktor Frankl

.Note

1. Joachim Bauer, Wie wir werden, wer wir sind. Die Entstehung des menschlichen Selbst durch Resonanz (Cum devenim ceea ce suntem. Constituirea sinelui uman prin rezonanţă), Blessing, München, 2019
2. Joachim Bauer, Selbststeuerung. Die Wiederentdeckung des freien Willens (Autocontrolul. Redescoperirea liberului arbitru), Heyne, München, 2018. A se vedea şi: Elmar Reuter, Gudrun Haarhoff, Yosh Malzon-Jessen, Mehr Jahresringe als erwartet. Lebensgeschichten nach schwerer Krebserkrankung (O viaţă mai lungă decât mă aşteptam. Poveşti despre supravieţuirea după cancer), Klett-Cotta, Stuttgart, 2020
3. Joachim Bauer, op. cit.
4. Viktor Frankl, Gesammelte Werke (Opere complete), vol. 1: „... trotzdem Ja zum Leben sagen" und ausgewählte Briefe („... totuşi să spunem da vieţii" şi corespondenţă selectivă, 1945-1949), ediţie îngrijită de A. Batthyány, K.H. Biller, E. Fizzotti, Böhlau, Viena, 2005
5. Wiener Kurier, 23 martie 1946
6. „... trotzden ja zum Leben sagen". Drei Vorträge, Franz Deuticke, Viena, 1946
7. Idem, p. 184
8. „Arbeitersonntag", 14 apr. 1934, în Gabriele Vesely-Frankl (ed.), Viktor E. Frankl - Frühe Schriften (Viktor E. Frankl - Scrieri timpurii) Maudrich, Viena, 2005
9. V.E. Frankl, „Zur geistigen Problematik der Psychotherapie" („Despre problematica mentală a psihoterapiei"), în Zentralblatt für Psychotherapie und ihre Grenzgebiete, nr. 10, 1938, pp. 33-45
10. Viktor E. Frankl, Ce nu am scris în cărţile mele. Memorii, traducere de Monica Oprinoiu, Litera, Bucureşti, în curs de apariţie

în primii zece ani de la apariţia cărţii au fost publicate peste treizeci de recenzii în cele mai variate ziare şi

reviste, între care Wiener Zeitung, Die Österreicherin, Österreichische Ärztezeitung

.Despre Viktor E. Frankl

Viktor E. Frankl a fost profesor de neurologie şi psihiatrie la Universitatea din Viena şi, timp de douăzeci şi cinci de ani, şeful secţiei de neurologie a spitalului vienez Allgemeine Poliklinik. Metoda creată de el, logoterapie/analiză existenţială, este numită şi „a treia şcoală vieneză de psihoterapie". A fost profesor invitat la Universitatea Harvard, precum şi la universităţile Stanford, Dallas şi Pittsburgh. A fost de asemenea profesor emerit de logoterapie la United States International University din San Diego, California.
Viktor Frankl s-a născut la Viena în 1905. Şi-a obţinut doctoratul în medicină la Universitatea din Viena şi, ulterior, tot acolo şi doctoratul în filozofie. în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial a petrecut trei ani la Auschwitz, Dachau şi în alte lagăre de concentrare.
în perioada postbelică a ţinut, timp de patru decenii, nenumărate prelegeri în toată lumea. A fost distins cu un total de douăzeci şi nouă de titluri de doctor onorific la universităţi din Europa, America de Nord şi de Sud, Asia şi Africa. A primit de asemenea numeroase alte distincţii, între care Premiul Oskar Pfister al Asociaţiei Americane de Psihiatrie şi titlul de membru onorific al Academiei Austriece de Ştiinţe.
Cele treizeci şi nouă de cărţi pe care le-a publicat au fost traduse până acum în cincizeci de limbi. Ediţia în limba engleză a volumului autobiografic Omul în căutarea sensului vieţii s-a vândut în milioane de exemplare şi a fost inclusă în lista „celor mai influente zece cărţi din Statele Unite".
Viktor Frankl a murit la Viena în 1997.

Alte scrieri de Viktor E. Frankl

Pentru o listă completă a cărţilor scrise de Viktor E. Frankl, precum şi o bibliografie cuprinzătoare a domeniului logote-rapiei/analizei existenţiale,

consultaţi site-ul Institutului Viktor Frankl, www.viktorfrankl.org.

Bergerlebnis und Sinnerfahrung (Experienţa muntelui şi experienţa senzorială), Tyrolia, Innsbruck-Viena, 2013
Ce nu am scris în cărţile mele. Memorii, traducere din limba germană de Monica Oprinoiu, Litera, Bucureşti, în curs de apariţie
Cel care are un motiv pentru care să trăiască... Logoterapie şi analiză existenţială, traducere din limba germană de Cora Radulian, Litera, Bucureşti, 2020
Das Leiden am sinnlosen Leben. Psychotherapie für heute (Suferinţa vieţii fără sens. Psihoterapie pentru zilele noastre), Herder / Kreuz, Freiburg im Breisgau, 2015
Der leidende Mensch. Anthropologische Grundlagen der Psychotherapie (Omul care suferă. Fundamentele antropologice ale psihoterapiei), Hans Huber, Berna, 1975
Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn. Eine Auswahl aus dem Gesamtwerk (Omul şi problema sensului. O selecţie din toate scrierile), Serie Piper 289, München, 1979
Die Psychotherapie in der Praxis. Eine kasuistische Einführung für Ärzte (Practica psihoterapiei. O introducere în cazuistică pentru medici), Serie Piper 475, München, 1986
Doctorul şi sufletul. Bazele logoterapiei şi analizei existenţiale, traducere din limba germană de Adela Motoc, Meteor Press, Bucureşti, 2019
Dumnezeul neştiut. Psihoterapie şi religie, traducere din limba germană de Ioana Brigle, Trei, Bucureşti, 2021
Es kommt der Tag, da bist du frei. Unveröffentlichte Texte und Reden (Va veni ziua când vei fi liber. Texte şi prelegeri inedite), Kösel-Verlag, München, 2015
Gesammelte Werke 1: „... trotzdem ja zum Leben sagen" und Ausgewählte Briefe 1945-1949 (Opere complete 1: „... să spunem totuşi da vieţii" şi corespondenţă aleasă 1945-1949), Böhlau, Viena, 2005
Gesammelte Werke 2: Psychologie des Konzentrationslagers. Synchronisation in Birkenwald. Ausgewählte Texte 1945-1993 (Opere complete 2: Psihologia lagărului de concentrare.

Sincronizare la Birkenwald. Texte alese 1945-1993), Böhlau, Viena, 2006
Gesammelte Werke 3: Die Psychotherapie in der Praxis und ausgewählte Texte über angewandte Psychotherapie (Opere complete 3: Practica psihoterapiei şi texte alese despre psihoterapia aplicată), Böhlau, Viena, 2008
Gesammelte Werke 4: Ärztlische Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse (Opere complete 4: Doctorul şi sufletul. Fundamentele logoterapiei şi ale analizei existenţiale), Böhlau, Viena, 2011
Gesammelte Werke 5: ***Psychotherapie, Psychiatrie und Religion. Über das Grenzgebiet zwischen Seelenheilkunde und Glauben (Opere complete*** 5: ***Psihoterapie, psihiatrie şi religie. Despre ce au în comun terapia bolilor psihice şi credinţa), Böhlau, Viena, 2018***
Gottsuche und Sinnfrage (Căutarea lui Dumnezeu şi problema sensului), Gütersloh, 2005
Omul în căutarea sensului vieţii, traducere din limba engleză de Silvian Guranda, Meteor Press, Bucureşti, 2009
Omul în căutarea sensului vieţii, traducere din limba engleză de Florin
Tudose, Vellant, Bucureşti, 2019
Psychotherapie für den Alltag. Rundfunkvorträge über Seelenheilkunde (Psihoterapie pentru viaţa de fiecare zi. Conferinţe radio despre sănătatea psihică), Kreuz Verlag, Freiburg im Breisgau, 2015
Strigătul neauzit pentru sensul vieţii. Psihoterapie şi umanism, traducere din limba engleză de Mihai Dan Pavelescu, Meteor Press, Bucureşti, 2018
Teoria şi terapia nevrozelor. Introducere în logoterapie şi analiză existenţială, traducere din limba germană de Daniela Ştefănescu, Trei, Bucureşti, 2008; ediţia a 2-a, Meteor Press, Bucureşti, 2020
Voinţa de sens. Fundamente şi aplicaţii ale logoterapiei, traducere din limba engleză de Dana Mareş, Trei, Bucureşti, 2018; ediţia a 2-a, 202

1Institutul Viktor Frankl

Director: prof. univ. dr. Alexander Batthyány

Institutul Viktor Frankl a fost înfiinţat în 1992 la Viena, ca societate ştiinţifică, de un grup internaţional de colegi şi prieteni sub auspiciile lui Viktor Frankl. Misiunea lui este îngrijirea operei lui Frankl şi promovarea şi extinderea logoterapiei şi a analizei existenţiale ca direcţii de cercetare psihiatrică, psihologică şi filozofică şi ca psihoterapie aplicată, precum şi asigurarea calităţii actului de educaţie şi formare în psihoterapie şi de consiliere în logoterapie şi analiză existenţială.
Institutul Viktor Frankl din Viena este şi autoritatea de acreditare pentru formare în metoda franklianã clasică a logoterapiei şi analizei existenţiale. O listă internaţională cu peste o sută cincizeci de institute şi asociaţii naţionale acreditate care oferă formare în metoda logoterapiei şi analizei existenţiale se poate găsi pe website-ul institutului.
Institutul are acces exclusiv la arhiva privată Viktor Frankl şi adăposteşte şi cea mai mare selecţie de texte şi lucrări de cercetare din domeniul logoterapiei şi analizei existenţiale.
în 1999, în cooperare cu municipalitatea din Viena, a fost înfiinţat Fondul Viktor Frankl al oraşului, care a existat până în 2021. Conform scopului său, fondul a acordat în fiecare an premii şi burse pentru merite deosebite şi pentru promovarea proiectelor de cercetare din domeniul psihoterapiei umaniste orientate spre sens. Pe lângă acestea, în perioada 2000-2019, fondul a acordat o distincţie onorifică anuală unei personalităţi remarcabile, în semn de recunoaştere şi apreciere a întregii sale activităţi. Printre laureaţi s-au numărat Heinz von Forster, Paul Watzlawick, Dame Cicely Saunders, Eric Richard Kandel, Jiirgen Habermas, Elisabeth Lukas şi Jiirgen Kriz.
Institutul supervizează primul ciclu acreditat de studii doctorale de stat din lume în domeniul logoterapiei, organizat de Catedra Viktor Frankl de filozofie şi psihologie din cadrul Academiei Internaţionale de Filozofie (Universitatea Principatului Liechtenstein). De asemenea, în colaborare cu Catedra de logoterapie şi analiză existenţială înfiinţată în 2012 în cadrul Institutului de Psihanaliză din Moscova, Institutul Viktor Frankl oferă un program de studii masterale şi un program de formare în psihoterapie prin logoterapie.

Mai multe informaţii despre activităţile institutelor şi centrelor de logoterapie din întreaga lume se pot găsi pe pagina principală a Institutului Viktor Frankl din Viena. Tot acolo, pe lângă comunicări despre cercetarea şi practica logoterapeutică, se găseşte şi cea mai cuprinzătoare bibliografie de lucrări din literatura de specialitate, primară şi secundară, legată de logoterapie.
Pentru contact şi informaţii suplimentare, accesaţi:
www.viktorfrankl.or
g

Mulţumiri

9

Pentru contributia la realizarea acestei ediţii, aducem mulţumiri domnului profesor universitar doctor Franz Vesely, preşedintele Arhivei Viktor Frankl, atât pentru ajutorul în editarea textelor lui Viktor Frankl, cât şi pentru postfaţă. Calde mulţumiri şi domnului profesor universitar doctor Joachim Bauer pentru prefaţă

.Traducere de Mihai Zăhărescu, Curtea Veche, Bucureşti, 2015 (n.red.)

Raoul Wallenberg (1912-dispărut în 1945), arhitect şi om de afaceri, trimisul special al Suediei la Budapesta în perioada iulie-decembrie 1944, când a salvat, prin diferite metode, zeci de mii de evrei unguri de la deportare. Printre aceştia s-a aflat şi Ervin Staub (n. 1938), astăzi profesor emerit de psihologie la Universitatea din Massachusetts, Amherst. (n.red.)

Friedrich Nietzsche, Amurgul idolilor, traducere de Alexandru Al. Şahighian, în Ştiinţa voioasă. Genealogia moralei. Amurgul idolilor, Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 454 (n.red.)

în germană, termenul trimite la deosebirea care se făcea începând cu perioada Iluminismului între „bolile mintale” (care deformau logica şi percepţia realităţii) şi „bolile sufleteşti/afective” (care aveau legătură cu emoţiile şi sentimentele), două tipuri de afecţiuni pe care astăzi le considerăm deopotrivă psihice şi care sunt tratate de psihoterapeuţi sau psihiatri. Geisteskranker nu mai este azi în uz. (n.red.)

La origine, cuvântul are în germană sensul de „stârpire” (a unor boli sau dăunători). Naziştii l-au preluat şi l-au folosit pentru a denumi eliminarea anumitor categorii de populaţie, (n.red.)

E vorba de anii dictaturii naziste, (n.red.)
Joc de cuvinte în original: cuvântul Lebensmittel („aliment, hrană”) este scris de Frankl Lebens-Mittel („mijloc de trai”), (n.red.)
Referire la aşa-numita „nouă obiectivitate”, curent realist apărut în arta germană în anii 1920 ca reacţie la expresionism. Termenul a ajuns să desemneze o atitudine foarte pragmatică, reducţionistă, faţă de viaţă, (n.red.)
Personaj aflat în vârful ierarhiei administrative a deţinuţilor, care răspundea direct în faţa comandantului de lagăr (n.red.)
Legendă ebraică din Talmud (n.red.)
Expresia originală, împrumutată din piesa Torquato Tasso de Johann
Wolfgang Goethe, actul II, scena 1, a devenit idiomatică în limba germană. Aici este dată după traducerea Laurei M. Dragomirescu din Goethe, Opere, voi. 3, Univers, Bucureşti, p. 239. (n.red.)
Bilanzselbstmord - noţiune introdusă în 1918 de psihiatrul Alfred Hoche (1865-1943), care a definit-o drept manifestare a voinţei calculate a sinucigaşului. A făcut carieră în psihiatria germană, dar este disputată, (n.red.)
Vezi S0ren Kierkegaard, Opere, voi. 2, Sau-sau, partea I, traducere de Ana- Stanca Tabarasi, Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 65 (n.red.)
Insulă în largul coastei Guyanei Franceze, pe care s-a aflat timp de o sută de ani (1852-1953) o colonie penitenciară franceză cunoscută pentru condiţiile aspre de detenţie (n.red.)
Vers din piesa Opera de trei parale de Bertolt Brecht, traducere de Victor Scoradeţ, EuroPress, Iaşi, 2016, p. 367 (n.red.)
în original mindervertig („de valoare mai mică”), termen împrumutat de Frankl din eugenie, unde îi denumea pe cei taraţi (persoanele cu dizabilităţi, bolnavii incurabili), dar şi pe cei fără adăpost, pe prostituate etc. - indivizi care ameninţau sănătatea societăţii în ansamblu, (n.red.)
Goethe, Maxime şi cugetări, traducere de Gheorghe Ciorogaru, Univers, Bucureşti, 1971, p. 110 (n.red.)
Hölderlin, Hyperion, traducere de Ştefan Aug. Doinaş, în Hyperion. Moartea lui Empedocle, Minerva, Bucureşti, 1977, p. 133 (n.red.)
în original aufzuleiden, participiu al unui verb inexistent în limba germană, derivat de la leiden, „a suferi, a îndura”, cu prefixul auf-,

care aici are sensul de parcurgere, ducere până la capăt. în fraza următoare, Frankl îl pune în oglindă cu aufarbeiten, „a duce la bun sfârşit sarcini restante, a rezolva”, format, cu acelaşi prefix, de la arbeiten, „a munci”, (n.trad.)

Expresie preluată din traducerea germană a psalmului 29, 3 (28 în versiunea ortodoxă) (n.red.)

Christian Friedrich Hebbel (1813-1863), poet şi dramaturg german (n.red.)

E vorba de paralizia generală progresivă, boală gravă care apare după circa cincisprezece-douăzeci de ani de infecţie luetică. La vremea când au fost con-cepute aceste prelegeri, ea se trata cu oarecare succes cu ajutorul medicaţiei antimalarie. (n.red.)

„Dă, Doamne, fiecărui a sa moarte”, vers din volumul Ceaslovul (1905) de Rainer Maria Rilke (în Opera poetică, traducere de Mihail Nemeş, Paralela 45, Piteşti, 2007, p. 146) (n.red.)

Actor şi regizor austriac (1892-1970) de teatru şi film. A jucat în primul film sonor difuzat în Germania, Atlantik (1929), bazat pe tragedia Titanicului, (n.red.)

Franz Werfel (1890-1945), cunoscut scriitor austriac (n.red.)

Referire la nazism (n.red.)

Traducerea termenului (azi învechit) Heil- und Pflegeanstalten

(n.red.)

Frankl face referire la Aktion T4, programul nazist de eliminare a bolnavilor incurabil, început în 1939 şi încheiat oficial în 1941, dar care a continuat, de fapt, până la sfârşitul războiului, provocând moartea a circa trei sute de mii de persoane, (n.red.)

Frankl se referă aici la comunitatea evreiască din Viena de după „Noaptea de cristal” (9-10 noiembrie 1938). (n.red.)

Lagărul de la Kaufering făcea parte dintr-un complex de lagăre auxiliare de muncă subordonat lagărului principal de concentrare de la Dachau. Complexul Kaufering este cunoscut pentru cele mai rele condiţii de viaţă ale prizonierilor dintre toate lagărele „externe” care ţineau de Dachau. Deţinuţii de aici (din totalul cărora aproximativ jumătate au murit înainte de eliberare), toţi

evrei, fuseseră aduşi special din afara Germaniei pentru a lucra pe şantierele a trei buncăre uriaşe, camuflate şi parţial subterane, unde ar fi urmat să se asambleze avioane de luptă germane. Locuiau în barăci de pământ, pe jumătate îngropate în sol. Frankl a ajuns la Kaufering (în lagărul
Kaufering III), de la Auschwitz, în octombrie 1944, după ce trăise din 1942 în ghetoul din Terezin. La începutul lui martie 1945 a fost apoi trimis la Türkheim, în apropiere (în lagărul Kaufe-ring VI, eliberat la sfârşitul lui aprilie de trupe americane), (n.red.)
Emil Utitz (1883-1956), psiholog şi filosof ceh de origine evreiască. în 1942 a fost deportat în ghetoul din Terezin. (n.red.)
Ernst Kretschmer (1888-1964), faimos psihiatru german, autor al mai multor clasificări ale bolnavilor mintali. în anii 1920 a elaborat conceptul de „persona-litate schizoidă", (n.red.)
Versuri din piesa Egmont de Goethe, devenite loc comun în limba germană; aici sunt date după traducerea lui Al. Philippide, în Goethe, Opere, voi. 3, Uni-vers, Bucureşti, 1986, p. 161 (n.red.)

Deţinut într-un lagăr de concentrare (abreviere în limba germană)

(n.red.) Proverbe, 13, 12 (n.red.) Vezi nota de la p. 26. (n.red.)

Experiment hotărâtor pentru a confirma sau infirma o teorie (în limba latină în original) (n.red.)
Vezi pp. 52-53. (n.red.)
Viktor Frankl şi-a pierdut aproape toată familia în Holocaust: părinţii, fratele, soţia. Doar sora lui a supravieţuit, (n.red.)
Wilhelm Börner (1882-1951), filozof şi pedagog german. Datorită convingerilor sale antinaziste, a fost închis în 1938 într-un lagăr de concentrare. A reuşit să emigreze în acelaşi an în SUA, de unde s-a întors în Germania în 1948. (n.red.)
Vezi nota de la p. 45. (n.red.)
Traducere de Adela Motoc, Meteor Press, Bucureşti, 2019 (n.trad.)